

Агора.
Журнал соціальних наук
Періодичне рецензоване
наукове видання

ISSN 2786-9202 (Print)
ISSN 2786-9210 (Online)

Свідоцтво
*про державну реєстрацію
друкованого засобу
масової інформації
КВ 25191-15131Р
від 08.06.2022 р.*

*Виходить друком
двічі на рік із 2023 року*

Засновник
Національний університет
«Острозька академія»
www.oa.edu.ua

Адреса редакції:
вул. Семінарська, 2,
м. Острог, 35800, Україна
Тел.: 38 (03654) 2-29-49
e-mail: agora@oa.edu.ua

Агора.
Журнал соціальних наук

Випуск 2, № 1

Agora.
Social Sciences Journal

Volume 2, Issue 1

Національний університет
«Острозька академія»
2024

Головний редактор:

Віталій Лебедюк, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри національної безпеки та політології Національного університету «Острозька академія» (Україна), керівник Аналітичного центру «Школа політичної аналітики – ПОЛІС». ORCID: 0000-0001-6308-6778.

Заступник головного редактора

Дмитро Шевчук, доктор філософських наук, професор, проректор із науково-педагогічної роботи Національного університету «Острозька академія» (Україна). ORCID: 0000-0001-5609-2600

Відповідальний секретар

Наталія Малиновська, кандидатка політичних наук, ст.викладачка кафедри національної безпеки та політології Національного університету «Острозька академія» (Україна). ORCID: 0000-0002-2333-8480

Редакційна колегія:

Юрій Мациєвський, доктор політичних наук, професор, керівник Центру політичних досліджень Національного університету «Острозька академія» (Україна). ORCID: 0000-0001-9637-0572

Тетяна Сидорук, докторка політичних наук, професорка, завідувачка кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія» (Україна), керівниця Центру європейських досліджень. ORCID: 0000-0002-7468-7672

Анатолій Худолій, доктор політичних наук, професор, професор кафедри англійської філології Національного університету «Острозька академія» (Україна). ORCID: 0000-0001-8144-126X

Наталія Хома, докторка політичних наук, професорка, професорка кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка» (Україна). ORCID: 0000-0002-2507-5741

Дмитро Арабаджієв, доктор політичних наук, професор, професор кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Запорізького національного університету (Україна). ORCID: 0000-0002-4772-081X

Пьотр Сула, доктор політичних наук, заступник директора Інституту політичних наук з досліджень та розвитку Вроцлавського університету (Польща). ORCID: 0000-0001-5377-5684

Стефан Іжак, Ph.D., науковий працівник, кафедра етнології та несвропеїстики, Університет Св. Кирила і Мефодія в Трнаві (Словаччина). ORCID: 0000-0003-2049-5744

Томаш Стемпневський, доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин Люблінського католицького університету Івана Павла II, заступник директора Інституту Центральної Європи з питань досліджень та аналітики (Люблін, Польща). ORCID: 0000-0002-4581-5145

Editor-in-Chief

Vitalii Lebediuk, Ph.D., Associate Professor at the Department of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine), Head of The School for Political Analysis – POLIS. E-mail: vitalii.lebediuk@oa.edu.ua

Deputy Editor

Dmytro Shevchuk, Doctor of Philosophy, Professor at The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine). E-mail: dmytro.shevchuk@oa.edu.ua

Executive Editor

Nataliia Malynovska, Ph.D., Senior Lecturer at the Department of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine). E-mail: nataliia.malynovska@oa.edu.ua

Editorial Board

Yurii Matsiyevsky, Doctor of Political Sciences, Professor at the Department of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine), Head of The Center for Political Research of Ostroh Academy.

E-mail: yurii.matsiyevskyi@oa.edu.ua

Tetiana Sydoruk, Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of International Relations, The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine), Head of The Center for European Studies. E-mail: tetiana.sydoruk@oa.edu.ua

Anatoliy Khudoliy, Doctor of Political Sciences, Professor, The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine). E-mail: anatoliy.khudoliy@oa.edu.ua

Nataliia Khoma, Doctor of Political Sciences, Professor at The Department of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine).

E-mail: nataliia.m.khoma@lpnu.ua

Dmytro Arabadzhiev, Doctor of Political Sciences, Professor at The Department of Business Administration and Foreign Economic Activity Management, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine). E-mail: dimariy026@gmail.com

Piotr Sula, Dr Hab., Deputy director of the Institute of Political Science for research and development, University of Wrocław (Wrocław, Poland).

E-mail: piotr.sula@uwr.edu.pl

Štefan Ižák, Ph.D. in Political Science, Department of Ethnology and Non-European Studies, University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava (Trnava, Slovak Republic). E-mail: stefan.izak@ucm.sk

Tomasz Stepniewski, Dr Hab., Professor at the Department of Political Science and International Affairs, The John Paul II Catholic University of Lublin (Lublin, Poland), Deputy Director of Institute of Central Europe for Research and Analyses.

E-mail: tomasz.stepniewski@kul.pl

Редакція журналу

Віталій Лебедюк, відповідальний
редактор журналу

Зоя Столяр, літературний редактор

Наталія Крушинська, технічний
редактор

Юрій Коцюк, адміністратор вебресурсу

*Адреса електронної пошти для листування з авторами: agora@oa.edu.ua
Офіційний сайт видання: <https://journals.oa.edu.ua/agora>*

Журнал «Агора. Журнал соціальних наук» розміщують на платформі «Наукова періодика України» з використанням відкритого доступу Open Journal Systems (OJS), в Національному репозитарії академічних текстів, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України, а також індексується у Crossref, Scilit (Швейцарія), Open Ukrainian Citation Index (OUCI) та має власний профіль у Google Scholar.

Здійснюють обов'язкове розсилання періодичного видання відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 року № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів».

DIGITAL OBJECT IDENTIFIER
DOI: 10.25264/2786-9202/2.1

Журнал підтримує політику відкритого доступу (Open Access).
Статті в журналі перевіряють на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення UniCheck.

За достовірність інформації та статистичних даних,
що містяться в опублікованих матеріалах, відповідають автори.

Передрук можливий за умови покликання на автора і видання.
Статті публікують на безоплатній та безгонорарній основі.

*Рекомендовано до друку та оприлюднення в мережі «Інтернет»
на засіданні вченої ради
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 13 від 27.06.2024 р.)*

© Автори статей, 2024
© Національний університет
«Острозька академія», 2024

ЗМІСТ

Віталій Лебедюк СЛОВО ДО ЧИТАЧА	5
---	---

ДОСЛІДНИЦЬКІ СТАТТІ

Міхал Пашковський ВІД ГАЗОВОЇ КРИЗИ ДО ВІЙНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ: РОЛЬ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛЬЩІ ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ	8
Тарас Семенюк ВІЙНА ТА АВТОРИТАРИЗМ: ЗАПИТ НА “СИЛЬНУ РУКУ” В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ	21
Вікторія Паляднік ДИСКУРС ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ У НОВИХ МЕДІА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	60
Тарас Шевченко ЕВОЛЮЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ З ПОЛІТИЧНИХ НАУК В УКРАЇНІ (1992–2021 РР.)	91

РЕЦЕНЗІЇ

Дмитро Шевчук ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ ПРОЦВІТАННЯ КРАЇН?	107
--	-----

CONTENTS

Vitalii Lebediuk TO OUR READERS	5
---	---

RESEARCH ARTICLES

Michał Paszkowski FROM GAS CRISES TO WAR WITH RUSSIA FEDERATION. THE ROLE OF UKRAINE IN ENSURING ENERGY SECURITY OF POLAND AND CENTRAL EUROPE COUNTRIES	8
Taras Semeniuk WAR AND AUTHORITARIANISM: THE REQUEST FOR A “STRONG HAND” IN UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF WAR	21
Viktoriia Paliadnik DISCOURSE OF POLITICAL PARTIES IN UKRAINE IN THE NEW MEDIA DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR	60
Taras Shevchenko THE EVOLUTION OF POLITICAL SCIENCE RESEARCH IN UKRAINE (1992-2021)	91

REVIEWS

Dmytro Shevchuk HOW TO ENSURE THE PROSPERITY OF COUNTRIES?	107
---	-----

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Перед вами черговий номер рецензованого наукового видання кафедри національної безпеки та політології Національного університету «Острозька академія» – журналу «Агора. Журнал соціальних наук». У цьому номері наукового журналу ми заглиблюємося у складну динаміку політичних процесів, які пов'язані з війною Російської Федерації проти України, яка триває. Дослідження пропонують критичний погляд на багатогранні виклики і трансформації, що відбуваються в Україні та мають вплив на країни Східної Європи.

Наша перша стаття «Від газової кризи до війни з Російською Федерацією: роль України в забезпеченні енергетичної безпеки Польщі та країн Центральної Європи» Міхала Пашковського досліджує ключову роль України в енергетичній безпеці Польщі та країн Центральної Європи. М.Пашковський аналізує програмні документи політичної партії «Право і справедливість», в яких Україну розглядають як ключового партнера в зусиллях, спрямованих на зменшення значення Російської Федерації в регіоні, що був центральним у зовнішній політиці партії.

У статті «Війна та авторитаризм: запит на «сильну руку» в Україні в умовах війни» Тарас Семенюк досліджує динаміку громадської думки щодо запиту на «сильну руку» в Україні та ймовірність «сповзання» країни до авторитаризму. Його висновки підкреслюють крихкий баланс між підтриманням порядку та збереженням демократичних принципів під час війни. Це дослідження спонукає до роздумів про наслідки війни для демократичних інститутів та суспільних настроїв. Стаття Вікторії Паляднік «Дискурс політичних партій в Україні у нових медіа під час російсько-української війни» розглядає, як політичні партії адаптували свої комунікаційні стратегії у відповідь на війну, використовуючи нові медіа для взаємодії з громадськістю та формування певних наративів. Ця стаття є цінним внеском у розуміння взаємодії між технологіями, медіа та політикою в умовах війни.

Стаття Тараса Шевченка «Еволюція дослідницької проблематики з політичних наук в Україні (1992-2021 рр.)» надає всебічний огляд розвитку політичної науки як академічної дисципліни в Україні. Ця стаття простежує розвиток політологічних досліджень (захищені кандидатські та докторські дисертації) в Україні протягом трьох десятиліть, окреслюючи ключові тенденції та зміни в наукових фокусах. Аналіз вказує на те, що багато дисертацій мають нормативістський та описовий характер, що може свідчити про проблеми, пов'язані з методологією досліджень.

Ми сподіваємося, що цей випуск збагатить ваше розуміння складних реалій, з якими стикається Україна та її сусіди, і стимулюватиме подальші наукові

дискусії та дослідження. Видання адресовано науковим співробітникам, науково-педагогічним працівникам, аспірантам та студентам, а також широкому колу читачів, які цікавляться сучасними проблемами в царині соціальних та поведінкових наук.

Віталій ЛЕБЕДЮК,
головний редактор журналу

ДОСЛІДНИЦЬКІ СТАТТІ

RESEARCH ARTICLES

FROM GAS CRISES TO WAR WITH RUSSIA FEDERATION. THE ROLE OF UKRAINE IN ENSURING ENERGY SECURITY OF POLAND AND CENTRAL EUROPE COUNTRIES

Michał Paszkowski ^{a,*}

^a Senior Analyst, PhD, Institute of Central Europe, Lublin, Poland

ABSTRACT

Central Europe has been a key arena for the Law and Justice party foreign policy activity, driven by the belief that Poland's strong position in the region could enhance its ability to influence decisions within the European Union. At the same time, the expectation was to increase the subjectivity of Poland and the countries of the region. Polish energy security activities carried out over the years (infrastructure development, diversification strategy) were based on the conviction of the possible negative consequences of market monopolization by the Russian Federation. In this regard, the need for projects that can strengthen security was emphasized, and cooperation with Central European countries and Ukraine also played an important role. Therefore, the country could play an extremely important role in the region's energy independence efforts. It was therefore recognized that the Nord Stream 1 and Nord Stream 2 pipelines could weaken not only Ukraine, but also other Central European countries. The cognitive aim of the article was to analyze the political thought of Law and Justice towards the importance of Ukraine for ensuring energy security of Poland and Central European countries. The starting point for consideration was the thesis that Law and Justice treated Ukraine as a key partner in efforts to reduce the importance of the Russian Federation in the region, an area that was central to the party's foreign policy.

ARTICLE INFO

Keywords:

Poland, Ukraine, Central Europe, Energy Security, Russian-Ukrainian war, political thought, Law and Justice party

*Corresponding author:

michal.paszkowski@ies.lublin.pl

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2751-8550>

Article history:

Received 21.02.2024

Accepted 20.06.2024

Content from this work may be used under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). Any further distribution of this work must maintain attribution to the author(s) and the title of the work, journal citation and DOI.

Introduction

Central Europe has been a key arena for the Law and Justice party's foreign policy efforts. In this context, one of the most important elements for the representatives of this political party was the desire to strengthen the energy independence of the countries of the region vis-à-vis the Russian Federation, which, in the opinion of the Law and Justice party, used energy resources for its foreign policy. For this reason, Ukraine, a country that has played an important role over the years in transporting crude oil and natural gas from Russia to Central and Western European countries, has played an extremely important role in these activities.

Over the years, the Russian Federation has taken various measures to reduce Ukraine's importance in Europe, and one of the most important tools has been energy resources. In the past, the natural gas crises that have occurred have been arbitrarily used by the Russian Federation to advance its foreign policy goals, which have ranged from minimizing the country's importance in ensuring the energy security of Central European countries to «bypassing» Ukraine by implementing energy projects to that end (the construction of the Nord Stream 1 and Nord Stream 2 pipelines). For Law and Justice, the Russian-German energy project was not businesslike in nature and its purpose was political. Undoubtedly, Law and Justice's assessment of the international environment ultimately proved accurate, as it was the party that repeatedly raised on the Polish and international political scene that the construction of the Nord Stream 1 and Nord Stream 2 pipelines would weaken Ukraine and lead to war.

The full-scale attack by the Russian Federation on Ukraine in February 2022 significantly changed the geopolitical situation in Central Europe in various dimensions, including energy. Law and Justice has for years advocated measures to strengthen the energy security of countries in the region through the development of energy infrastructure, which is also served by Polish projects (including the construction of an LNG terminal in Swinoujście, the Baltic Pipe gas pipeline, Poland-Lithuania and Poland-Slovakia interconnectors). For Law and Justice politicians, Ukraine undoubtedly played an extremely important role in efforts to strengthen the energy independence of Central European countries, which is why they negatively assessed the construction of the Nord Stream 2 gas pipeline. In this regard, they fully supported Ukraine's position.

The cognitive aim of the article was to analyze the political thought¹ of Law and Justice towards the importance of Ukraine for ensuring energy security of Poland and Central European countries². In this context, it was crucial to answer three research questions: 1) how Law and Justice politicians assessed the level of energy security of Central European countries during this period; 2) what role Ukraine

¹ Political thought should be understood as «any form of reflection on political reality, regardless of the degree of development, internal coherence and systematization, as well as theoreticalization and concretization» (Jachymek, Paruch, 2001).

² Analysis of political projects to ensure the country's energy security is the subject of a study of the political thought of political parties (Paszowski, 2015).

played in the assessment of Law and Justice's efforts to reduce the importance of the Russian Federation in the region; 3) how Law and Justice politicians assessed energy projects underway in Poland that could lead to increased energy security for Central European countries and support Ukraine in its quest for energy independence. The considerations in the article reveal the main arguments formulated by the politicians of this political party on the need and legitimacy of increasing the energy security of Central European countries and the role and position of Ukraine in this regard. The starting point of the analysis was the thesis that Law and Justice treated Ukraine as a key partner in efforts to reduce the importance of the Russian Federation in the Central European region, an area central to the party's foreign policy.

The importance of Ukraine on the energy map of Europe

For years, Ukraine has played an extremely important role in foreign policy and regional cooperation efforts (Sokół, 2022) and the idea of strengthening the energy security of Central European countries. For many years, the Law and Justice party has treated cooperation with the country as an important aspect of its efforts to reduce the influence of the Russian Federation in the region. That's why Law and Justice advocated an «open door» policy for Ukraine's membership in the North Atlantic Treaty Organization (Sanecka-Tyczyńska, 2011; Wicha, 2012). In this context, the role of Ukraine on the energy map of Europe, as a transit country for crude oil and natural gas supplies, was also emphasized. Also, in the context of Poland's energy security, the country has played an important indirect role, which can be strengthened depending on joint projects.

Ukraine, according to the Law and Justice party, had several important functions for Poland, both political, economic and military. In the energy dimension, the country has played a different role in ensuring the energy security of Poland (indirect) and Central European countries (direct). This importance was due to the lack of energy connections, although in the past Ukraine was considered an important energy partner in the construction of the Brody-Plock pipeline, i.e. an extension of the Odessa-Brody pipeline established in 2002 to enable the supply of crude oil available in the Black Sea (mainly from the Caspian region) to Central European countries, primarily Poland. The concept of building a pipeline emerged in 1996 to diversify the sources and directions of crude oil supplies (Paszkowski, 2011). In this regard, there has been dialogue between energy exporting countries at the political level (Azerbaijan, Kazakhstan), transit countries (Georgia, Ukraine) and potential importers (Poland, Lithuania). This idea was implemented by Lech Kaczyński, President of the Republic of Poland in 2005-2010 in the framework of «energy summits» organized in Krakow (11-12.V.2007), Vilnius (10-11.X.2007), Kiev (23.V.2008) and Baku (13-14.XI.2008). Under these conditions, the concept introduced was aimed at increasing the energy independence of Central European countries from the Russian Federation and increasing the availability of crude oil from other directions (Wicha, 2021; Żurawski vel Grajewski, 2016).

The preparation of the Brody-Adamovo pipeline project was the responsibility of MPR «Sarmatia», whose shareholders include state companies from Poland (PERN),

Ukraine (Ukrtransnafta), Georgia (Georgia Oil and Gas Corporation), Azerbaijan (SOCAR) and the Republic of Lithuania (Klaipėdos nafta – now KN Energies). This project envisaged the construction of a 397 km pipeline (271 km on Polish territory and 126 km on Ukrainian territory) with a capacity of 10 million tonnes per year (Niewiadomski, 2022). Ongoing work on the construction of a pipeline connection linking the Polish and Ukrainian crude oil systems ultimately failed to materialize. Several issues have contributed to this. First, the lack of profitability of the investment, due to the limited availability of crude oil (Azerbaijan maximizes exports through the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline) and the low interest of domestic refineries in crude oil from the region (Plock, Gdansk). Second, the cost of implementation of the investment and the source of funds necessary for the construction of the pipeline, especially since the owner of MPR's «Sarmatia» is the company responsible for transporting and storing crude oil, not processing it (excluding SOCAR). Thus, the lack of interest in buying crude oil and the guarantee of its purchase by refineries in Poland undermined the economic sense of this investment.

The war in Ukraine and the country's expected economic recovery will also require increased demand for liquid fuels in the country. In this context, a debate has taken place in Poland on the possibility of building a pipeline and securing crude oil supplies in an alternative direction to the original one. However, the legitimacy of building the pipeline and securing crude oil supplies to Ukraine is currently questionable for several reasons. *Primo*, Ukraine's refining industry is in a catastrophic situation, and the destruction of the Krzemenchuk refinery as a result of the war means that there are currently no functioning plants that could be supplied by the new pipeline. This will require the construction of new refineries, as well as the expansion of the national pipeline network. *Secundo*, the cost of upgrading or building new refineries will be extremely high. At present, it is difficult to indicate the size of the refinery construction, especially since it is not known, among other things, what the demand for liquid fuels in Ukraine will be, and thus how much refining capacity will be needed. In addition, it should be taken into account that the construction of refineries in a region at war will be higher due to the potential insurance of such transactions. *Tertio*, there are refineries in the region capable of supplying the Ukrainian market with liquid fuels. The situation is not expected to change even after the war ends. At the same time, the process of closing less innovative plants in Europe will continue in line with the energy transition and thus the development of the market for electric cars. *Quarto*, in the situation of the decision to provide crude oil supplies to Ukraine through Poland, and thus the crude oil terminal in Gdansk, it would also be necessary to build a second line of the Pomeranian pipeline. Under current conditions (EU sanctions against Russia and cancellation of crude oil supplies from that direction), the capacity of this pipeline is already insufficient for refineries in Germany (Schwedt, Spergau). If exports to Ukraine increase, the capacity of this pipeline would have to be increased (Zespół ThinkTank Trójmorze, 2022).

With regard to natural gas, the existing Polish-Ukrainian interconnection allowed limited supplies of this commodity from Ukraine to Poland and in the opposite

direction. The decline in the importance and role of Ukraine on the energy map of Europe, along with the construction of the Nord Stream 1, Nord Stream 2 and TurkStream pipelines, has meant a reduction in the transit of natural gas through its territory. In this context, Ukraine's underground natural gas storage facilities (the largest in Europe) have also lost their importance (Paszkowski, 2023). Under these new conditions, Polish companies have been keeping natural gas in storage facilities in Ukraine, which were used mainly in the autumn and winter, a time of increased demand for this commodity.

However, in addition to Ukraine's limited importance to Poland, which focuses solely on maintaining natural gas reserves, the country plays an important role in the region. For many years, Ukraine has played a valuable role in the context of natural gas supply. Thus, the country has guaranteed the energy security of Central European countries. At the same time, such a position has strengthened the country's role in the region. The lack of transit, which may occur from 2025, will be fundamental to the new architecture of energy security in Central Europe (Tani, Sheppard, 2023). In this new environment, Ukraine will have to rely on domestic natural gas production and natural gas connections with countries in the region. As a result, the number of interconnections between countries can be expected to increase, as well as countries that already have access to regasification terminals (e.g., Poland).

In conclusion, it should be pointed out that the importance of Ukraine for Poland's energy security over the years has been limited. Nevertheless, there have been attempts to implement joint energy projects (construction of the Brody-Plock pipeline) that could strengthen political-energy relations between the two countries. However, under the new changed circumstances, the prospects for the pipeline are questionable due to the weakness of the refining sector in Ukraine. In the context of natural gas cooperation, Poland uses existing underground natural gas storage facilities in Ukraine, which play an important role during the autumn and winter. However, the chances for further development of energy cooperation are limited, as the most important issue is political stability, which can be ensured only after the end of the Russian-Ukrainian war. According to Law and Justice, Ukraine played a key role in ensuring the energy security of Central European countries.

Against «bypassing» Ukraine

Over the years, Law and Justice's approach to Ukraine's political independence has been unchanged. In doing so, it recognized that the country should shape its energy policy in a sovereign manner. In this context, all kinds of natural gas crises in the past, which, according to the Law and Justice party, were inspired by the Russian Federation, which used such situations to undermine Ukraine's role as a transit state, were negatively assessed. For this reason, Law and Justice politicians stressed that joint Russian-German energy projects could eventually lead to armed conflict in Europe (Wiech, 2023).

Earlier energy crises, which led to the suspension of natural gas supplies from the Russian Federation to Europe on several occasions (2006, 2009), have revived

political debate about the importance of the country as a supplier of energy resources. Undoubtedly, the natural gas conflicts of 2006 and 2009 negatively affected the international community's perception of Ukraine as a transit country. This point of view was also inspired by the Russian Federation. The interruption of natural gas supplies to Central and Western Europe has been one of the elements of the discussions on the construction of the Nord Stream 1 pipeline (formerly the Northern Gas Pipeline). The implementation of this type of investment, which was finally launched in August 2006, was negatively assessed by Law and Justice politicians. The position adopted at the time emphasized the lack of a business case for Russian-German investment. A similar point of view was raised by politicians of this political formation when the construction of the Nord Stream 2 pipeline began. The investment, initiated in 2011, was contrary to the Polish *raison d'état*, since, like the earlier project, it was political rather than economic in nature. According to the Law and Justice party, the two projects posed a threat to the energy security of Poland and Central European countries, so three charges were brought against them in this context (Paszkowski, 2023). First, the implementation of the investment has hindered the diversification of sources and directions of natural gas supply to Central European countries. In this context, it was feared that the Russian Federation would monopolize the natural gas market in Europe. It also noted the negative impact of the project on other energy projects and the possibility of importing natural gas from other directions. In fact, it was recognized that the price and solutions offered by Russia could hinder active infrastructure development efforts, given that natural gas availability was assured from the east. As a result, for many years import capacity in Central Europe was not expanded, but only natural gas connections were built between countries. Some exceptions to this rule were the construction of an LNG terminal in Lithuania's Klaipeda (2014), an LNG terminal in Poland's Swinoujscie (2015) and the Baltic Pipe pipeline, which allows natural gas supplies from Norway to Poland (2022). It was only with the outbreak of the Russian-Ukrainian war in 2022 that the construction of LNG terminals in Europe progressed and infrastructure was developed to enable the abandonment of natural gas supplies from the Russian Federation.

Second, argued the negative impact on the implementation of the common energy policy, including ensuring energy solidarity of Central European countries towards Ukraine. It was clear to Law and Justice that the construction of the Nord Stream 1 and Nord Stream 2 pipelines, as well as TurkStream, would technically «bypass» Ukraine in terms of natural gas supplies from the Russian Federation to Europe. It was recognized that a project in this area could significantly lower the country's position on the energy map of Europe (Warzecha, 2021). At the same time, it was pointed out that Ukraine's declining role could ultimately lead to war on the continent. The views formulated stemmed from a belief in the Russian Federation's superpower policy and its attempt to rebuild its influence in Central Europe, with energy resources as a key tool in this regard. In this way, Russia applied the Falin-Kvitinsky doctrine (Mróz, Paszkowski, 2023). According to Law and Justice, the establishment of

Russian-German gas pipelines thus undermined the principle of energy solidarity in Europe, as the process of becoming dependent on natural gas supplies from Russia progressed under such conditions, while at the same time decisions in this regard were made arbitrarily by the governments in Moscow and Berlin. In a particular way, these pipelines have undermined the sense of energy cooperation in Europe, as they have come under attack from many EU member states. At the same time, realizing the purpose of the Nord Stream 1, Nord Stream 2 and TurkStream pipelines, Law and Justice politicians stressed the negative consequences for EU-Ukraine cooperation.

Third, the reduced importance of Ukraine as a transit country. The expansion of import capacity and the simultaneous monopolization of the European energy market by the Russian Federation have significantly undermined the sense of transporting natural gas through Ukrainian territory. Law and Justice politicians stressed that it is in Ukraine's vital interest to maintain its status as a transit state to fulfill at least two tasks. *Primo*, to provide the financial resources necessary both to keep Ukraine's energy infrastructure in proper working and to generate revenue for the state budget. *Secundo*, continue to play an important energy role in Europe, which had direct implications for both political and military positions on the continent. In this context, it was believed that Ukraine could once again fall into the sphere of influence of the Russian Federation, especially since its low importance on the energy map of Europe could, as predicted by the Law and Justice party, lead to war (Kowalski, 2021).

In conclusion, it should be emphasized that Law and Justice politicians realistically assessed the energy situation in Europe. The views of the party's members stemmed from a belief in the Russian Federation's expansive foreign policy and the use of energy resources to achieve political goals. In this context, they pointed out that an energy-independent Ukraine, which would play an appropriate role on the European continent in the transit of energy resources, is an important link in the energy security of Central European countries. Law and Justice politicians stressed the negative impact of the Nord Stream 1 and Nord Stream 2 pipelines in particular on the European security architecture. Undoubtedly, they were fully convinced that the construction of these pipelines would lead to the marginalization of Ukraine in Europe, and thus the country's importance to other countries on the continent, and ultimately lead to war.

Supporting energy independence for Central Europe

For Law and Justice, treating the Central European region as a key area of political activity meant that domestic energy projects were intended not only to serve Poland, but also to strengthen the independence of the countries in the area. To a large extent, such issues became even more relevant when the Russian-Ukrainian war broke out in February 2022. It was of utmost importance to Law and Justice that the completed energy projects, which were originally intended to strengthen Poland's energy security, could ultimately also have a positive impact on energy independence from the Russian Federation. In this context, it also advocated the construction of

an energy hub to serve not only Poland, but also other Central European countries, including Ukraine.

For many years, Poland has advocated energy independence for Central European countries and believed that infrastructure development would be an important aspect. Undoubtedly, for years, in the opinion of the Law and Justice party, there was a «chess game» going on in Europe, whose participants were the Russian Federation on the one hand, and the Central European states on the other. As Piotr Naimski, Government Plenipotentiary for Strategic Energy Infrastructure pointed out, «they [Russia – M.P.] are trying to close the region [in terms of natural gas supplies – M.P.], and we are trying to escape from it» (YouTube, 2018). As part of the ongoing rivalry, the field of «battle» was the natural gas market, due to its direct importance for energy security. At the same time, this commodity was crucial to the functioning of both industry and the economy more broadly, as well as to citizens (used in thermal generation). It was therefore a sector that was particularly subject to politicization, and one of its elements, characteristic of the Russian Federation's relations with Central European countries, was the conclusion of political agreements in addition to trade agreements. Therefore, unlike in Western European countries, this was an area of activity that also required the participation of the political factor.

Undoubtedly, the importance of the natural gas sector to the security of the country was undeniable, which necessitated the need to adequately counter emerging threats. In Central European countries, the Russian Federation's foreign policy, which has not actually led to the development of import capabilities, has been evaluated in different ways over the years. Therefore, it is primarily the country's goods that have guaranteed the functioning of the economies of the various countries over the years. Even the natural gas crises of 2006 and 2009 did not revise the approach to cooperation with Russia in many countries, and in some cases even tightened it.

The politicization of a key sector of the economy has led Central European countries to approach cooperation with the Russian Federation in different ways. There is no doubt that Poland has been taking active steps over the years to diversify the sources and directions of natural gas supplies, and this goal has been pursued through a number of investments. First, the regasification terminal in Swinoujscie, which has made Poland one of the countries with a global influence on the natural gas market. Second, the construction of the Baltic Pipe pipeline, which allowed direct access to natural gas produced in Norway. Third, the development of transmission infrastructure on the north-south axis, including in particular the construction of an interconnector linking Poland with Lithuania (GIPL) and Poland with Slovakia. Thanks to the implementation of these investments, it was possible to import natural gas to Poland via the regasification terminal in Klaipeda, Lithuania, and from southern Europe via Slovakia (e.g., access to LNG terminals in Greece and natural gas exported by Azerbaijan to Central Europe via the TANAP/TAP pipelines, based on expanded gas connections in the Balkans). At the same time, the infrastructure created also made it possible to ensure natural gas supplies from Poland to Central European countries, i.e. north to Lithuania, Latvia and Estonia and through the Balticconnector

to Finland, as well as south to Slovakia and other countries in the region (Furman, 2022).

A key aspect, promoted by Law and Justice, of Poland playing a greater role in Central Europe was the development of import and transmission capacity, mainly to the south of the continent. Infrastructure development was particularly affected by the Russian-Ukrainian war. The full-scale attack by the Russian Federation on Ukraine has prompted Central European countries to take active steps to limit Russia's influence on political decisions since February 2022. An important aspect in this regard was the process of energy independence. Therefore, Poland, while continuing work on the construction of a regasification terminal of the FSRU type in Gdansk, considered two solutions. *Primo*, the construction of one larger unit with the capacity to supply about 12 bcm per year. *Secundo*, construction of two smaller units with a total import capacity of 10.6 bcm per year (the first, larger unit with a regasification capacity of 6.1 bcm and the second, smaller unit with an import capacity of 4.5 bcm) (Energetyka24.pl, 2023).

Essentially, the construction of FSRU-type regasification terminals was to allow Poland to play a significant role on the energy map of Europe. Thus, the Law and Justice government's goal was to create a gas hub that would allow Poland's LNG terminals (mainly a smaller one with import capacity, which was to be built in 2027) to be used to export natural gas to Central European countries (Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, 2023). In this context, it was pointed out that the construction of such infrastructure would enable the implementation of at least three tasks of a strategic nature. First, the «derusification» of natural gas supplies to the countries of the region, that is, ensuring access to this resource from other directions than the Russian Federation. Thus, under the new conditions, energy security would be based not on supplies from the east, but from Poland. Second, the energy integration of the countries of the region and the growth of Poland's role on the energy map of Europe. In this context, the possibility of strengthening regional cooperation and building a bloc of countries independent of the Russian Federation in terms of energy has emerged. Thirdly, to strengthen the energy independence of the countries in the region, including ensuring that they can act as an important link in the supply of natural gas to Ukraine. In an important way, the LNG terminal was to play a vital role in strengthening the import capacity of Ukraine, under attack from Russia. In the end, however, this demand was not fully realized, as no companies appeared that would be interested in importing natural gas through Poland. Importantly, Czechia played a key role, reserving import capacity for a planned LNG terminal in Germany³. An important argument in favor of abandoning the investment was the need, raised by Poland, to expand the Poland-Czechia interconnection (Stork II

³ On 23 November 2023, energy company ČEZ concluded an agreement with Germany's Hanseatic Energy Hub, reserving for Czechia the use of Stade terminal in Germany. The terminal is currently under construction and the first deliveries of natural gas to Czechia are expected to start in September 2027, amounting to 2 bcm per year (Czarnecki, Marzec, 2023).

project with a capacity of about 5 bcm per year) (Babak, Jabłoński, 2023). Thanks to the cooperation with Germany, Czechia did not have to increase its import capacity, as the already existing infrastructure connecting the Czechia with Germany could be used to supply natural gas from the LNG terminal in Stade.

In conclusion, it should be emphasized that after February 2022, Poland has played an extremely important role in regional cooperation and has shown that the energy projects under way (the Swinoujscie LNG terminal, the Baltic Pipe pipeline, interconnections with Lithuania and Slovakia) can serve regional energy security. The next step in regional integration was to be an FSRU-type LNG terminal in Gdansk. Ultimately, however, this investment did not materialize, due to a lack of interest in Poland's ability to import natural gas (mainly due to a decision by the Czech government). At the same time, the development of infrastructure was, in the opinion of the Law and Justice party, also crucial in the context of the possibility of supplying Ukraine with this commodity, given the actions of the European Union countries towards the realization of supplies from the Russian Federation. Thus, it was assessed that not only Ukraine could play an important role in ensuring Poland's security, but also vice versa, especially since the Russian-Ukrainian agreement on natural gas transit through Ukrainian territory was set to expire at the end of 2024.

Conclusion

The role of Ukraine in the context of Poland's ability to ensure energy security has changed more systematically over the years as a result of the changing international environment. Undoubtedly, despite the lack of infrastructure connections (only to some extent natural gas and electricity) for Poland, a country like Ukraine had a much bigger role to play in the region than just securing natural gas supplies from the Russian Federation. The importance of Ukraine in the Law and Justice party's concepts was more broadly due to the country's role in guaranteeing the energy security of Central European countries. It is also in this context that Law and Justice has systematically advocated against the construction of the Nord Stream 1 and Nord Stream 2 pipelines, which, along with the TurkStream pipeline, could «bypass» Ukraine, ultimately leading to a Russian-Ukrainian war in 2022. Also in this aspect, it has been repeatedly emphasized that the Russian Federation is systematically making Central European countries dependent on energy resources, building its networks of influence and ultimately applying the Falin-Kvitsky doctrine.

For the Law and Justice party, the awareness of the importance of Ukraine for the energy security of Poland and Central Europe countries more broadly stemmed from the negative perception of the Russian Federation and the foreign policy pursued by that country. Accordingly, he advocated measures to strengthen regional energy security. With the outbreak of the Russian-Ukrainian war, the Law and Justice government has advocated continuing efforts to increase regional import and transport capabilities. Thanks to the construction of the natural gas hub, an opportunity has arisen to secure natural gas supplies not only to Poland, but also to Central European countries and Ukraine. Thus, there would be a significant change, because for many years it was Ukraine, through the construction of the Brody-Plock

pipeline, that was supposed to enhance Poland's energy security, and with Poland's role as a transit country, the role and mutual relations would change.

In summary, it should be pointed out that for Law and Justice over the years Ukraine has played an extremely important role in ensuring Poland's energy security, although this role was primarily indirect. In this context, it has been repeatedly raised what a threat the natural gas crises between the Russian Federation and Ukraine were (2006 and 2009). Law and Justice negatively assessed Russia's actions in the region and its attempt to monopolize markets, forcing the expansion of domestic import capacity. Energy security of Central European countries was also crucial for Poland, so Ukraine played an important role in these activities. The actions taken in 2022 at the outbreak of the Russian-Ukrainian war and Poland's support for Ukraine should also be evaluated in this context.

The opinions expressed in the publication present only the views of the author and cannot be equated with the position of the Institute of Central Europe.

References

1. Babak, M., Jabłoński, M. 2023. *Kiedy zostanie uruchomiony gazociąg Stork II? Premier Czech komentuje*. Available from: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1599599%2Ckiedy-zostanie-uruchomiony-gazociag-stork-ii-premier-czech-komentuje.html> [28.12.2023].
2. Czarnecki, Sz., Marzec, J. 2023. Republika Czeska: dywersyfikacja dostaw gazu i bezpieczeństwo energetyczne regionu. *Komentarze IEŚ*, nr 1021 (269). Available from: <https://ies.lublin.pl/komentarze/republika-czeska-dywersyfikacja-dostaw-gazu-i-bezpieczenstwo-energetyczne-regionu/> [10.01.2024].
3. Energetyka24.pl. 2023. *Drugi FSRU w Gdańsku. Rozmowy z potencjalnymi odbiorcami wciąż trwają*. Available from: <https://energetyka24.com/gaz/wiadomosci/drugi-fsru-w-gdansk-rozmony-z-potencjalnymi-odbiorcami-wciaz-trwaja> [20.01.2024].
4. Furman, T. 2022. Polsko-Litewski gazociąg pomoże uniezależnić region od Rosji. *Rzeczpospolita*. Available from: <https://energia.rp.pl/gaz/art36235731-polsko-litewski-gazociag-pomoze-uniezaleznic-region-od-rosji> [20.01.2024].
5. Jachymek, J., Paruch, W. 2001. Wstęp. In J. Jachymek, W. Paruch (red.). *Więcej niż niepodległość: polska myśl polityczna 1918-1939*. Lublin, p. 9-14.
6. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. 2023. *Premier Mateusz Morawiecki: nasz plan to stać się hubem energetycznym i hubem gazowym dla Europy Środkowej*. Available from: <https://www.gov.pl/web/premier/premier-mateusz-morawiecki-nasz-plan-to-stac-sie-hubem-energetycznym-i-hubem-gazowym-dla-europy-srodkowej> [20.01.2024].
7. Kowalski, J. 2021. *Wypowiedź na posiedzeniu Sejmu, 5 kadencja, 31 pos.* Available from: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=31&dzien=1&wyp=34&view=S> [18.01.2024].
8. Mróz, M., Paszkowski, M. 2023. Russia's Falin-Kvitsinsky energy doctrine: history and experience applying to selected Central European countries. *Torun International Studies*, 1(18), p. 69-80, DOI: <https://doi.org/10.12775/TIS.2023.014>.
9. Niewiadomski, M. 2022. Czas dokończyć budowę ropociągu Odessa-Brody-Płock. *BiznesAlert.pl*. Available from: <https://biznesalert.pl/niewiadomski-czas-dokonczyz-budowe-ropociagu-odessa-brody-plock-felieton/> [15.01.2024].

10. Paszkowski M. 2011. Polska wobec projektu rurociągu Odessa-Brody-Płock (1997-2007). In L. Czechowska, M. Bierowiec (red.) *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. Tom 2: Stosunki polityczne i gospodarcze*. Toruń, p. 335-351.
11. Paszkowski, M. 2015. Specyfika badań politologicznych nad myślą polityczną w zakresie bezpieczeństwa energetycznego państwa. *Humanities and Social Sciences*, 20(2), s. 99-109, DOI: <https://doi.org/10.7862/rz.2015.hss.22>.
12. Paszkowski, M. 2023. Stanowisko Prawa i Sprawiedliwości wobec wpływu gazociągów Nord Stream 1 oraz Nord Stream 2 na bezpieczeństwo energetyczne państw Europy Środkowej. *Przegląd Zachodni*, nr 3, p. 138-140, DOI: <https://doi.org/10.60972/PZ.2023.3.135>.
13. Paszkowski, M. 2023. Underground natural gas storage facilities in Ukraine. *IES Commentaries*, no 930. Available from: <https://ies.lublin.pl/en/comments/underground-natural-gas-storage-facilities-in-ukraine/> [25.01.2024].
14. Sanecka-Tyczyńska, J. 2011. Model bezpieczeństwa zewnętrznego państwa w myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych*, nr 3 (161), p. 220.
15. Sokół, W. 2022. Partie polityczne w Polsce wobec polityki wschodniej i współpracy polsko-ukraińskiej: warunkowania, koncepcje, ewolucja. *Wschód Europy*, vol. 8, N.2, p. 99-113, DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/we.2022.8.2.99-133>.
16. Tani, S., Sheppard, D. 2023. Russia gas flows through Ukraine could stop next year, Kyiv says. *Financial Times*. Available from: <https://www.ft.com/content/bfe11756-a8be-42ea-a439-88b7d0f88f8d> [19.01.2024].
17. Warzecha, J. 2021. *Wypowiedź na posiedzeniu Sejmu, 5 kadencja, 35 pos.* Available from: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=35&dzien=2&wy-p=265&view=S> [11.01.2024].
18. Wicha, T. 2021. *Absens Carens. Studium o polityce zagranicznej Polski w myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości (2001-2011)*. Lublin, s.170-171 and 396.
19. Wicha, T. 2012. Koncepcja polityki Prawa i Sprawiedliwości wobec Europy Środkowej i Wschodniej. *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej. Ekonomia i Nauki Humanistyczne*, nr 2 (19), p. 65-78.
20. Wiech, J. 2023. *Morawiecki: to polityka Niemiec sprawiła, że atak Rosji na Ukrainę był możliwy*. Available from: <https://energetyka24.com/gaz/wywiady/morawiecki-to-polityka-niemiec-sprawila-ze-atak-rosji-na-ukraine-by-l-mozliwy-wywiad> [15.01.2024].
21. YouTube. 2018. *Keynote Address with Piotr Naimski*. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=A2mlxiX852Y> [14.01.2024].
22. Zespół ThinkTank Trójmorze. 2022. *Perspektywy zapewnienia dostaw ropy naftowej na Ukrainę*, Trimarium. Available from: <https://trimarium.pl/projekt/perspektywy-zapewnienia-dostaw-ropy-naftowej-na-ukraine/> [18.01.2024].
23. Żurawski vel Grajewski, P. 2016. *Polska polityka wschodnia 1989-2015. Wymiar narodowy i unijny*. Kraków, p. 253-254.

УДК 328.161.2:327(477+470+4)

ВІД ГАЗОВОЇ КРИЗИ ДО ВІЙНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ: РОЛЬ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛЬЩІ ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Міхал Пашковський^{а,*}^а Старший аналітик, Інститут Центральної Європи, Люблін, Польща

Анотація

Центральна Європа була ключовою ареною зовнішньо-політичної діяльності партії «Право і справедливість», яка ґрунтувалася на переконанні, що сильні позиції Польщі в регіоні можуть посилити її здатність впливати на рішення Європейського Союзу. Водночас очікувалося, що це збільшить суб'єктність Польщі та країн регіону. Польська діяльність у сфері енергетичної безпеки, яку здійснювали протягом багатьох років (розвиток інфраструктури, стратегія диверсифікації), ґрунтувалася на переконанні про можливі негативні наслідки монополізації ринку Російською Федерацією. У зв'язку з цим наголошували на необхідності проєктів, здатних зміцнити безпеку, а також важливу роль відігравала співпраця з країнами Центральної Європи та Україною. Таким чином, країна може відігравати надзвичайно важливу роль у зусиллях регіону щодо енергетичної незалежності. Тому було визнано, що трубопроводи «Північний потік 1» і «Північний потік 2» можуть послабити не лише Україну, а й інші країни Центральної Європи. Пізнавальною метою статті був аналіз політичної думки партії «Право і справедливість» щодо важливості України для забезпечення енергетичної безпеки Польщі та країн Центральної Європи. Відправною точкою для розгляду стала теза про те, що партія «Право і справедливість» розглядала Україну як ключового партнера в зусиллях, спрямованих на зменшення значення Російської Федерації в регіоні, який був центральним у зовнішній політиці партії.

Ключові слова:

Польща, Україна, Центральна Європа, енергетична безпека, російсько-українська війна, політична думка, партія «Право і справедливість».

^{*}адреса до кореспонденції:

michal.paszkowski@ies.lublin.pl

^{*}ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2751-8550>

Історія статті:

Надійшла 21.02.2024

Прийнята 20.06.2024

Зміст цієї роботи може бути використаний на умовах міжнародної ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0). Будь-яке подальше розповсюдження цієї роботи повинно містити покликання на автора(ів) та назву роботи, покликання на журнал та DOI.

УДК 321.64(477)

ВІЙНА ТА АВТОРИТАРИЗМ: ЗАПИТ НА «СИЛЬНУ РУКУ» В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тарас Семенюк ^{а,*}

^а *Кафедра національної безпеки та політології, Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна*

Анотація

У статті подано аналіз динаміки громадської думки щодо запиту на «сильну руку» в Україні та ймовірність сповзання країни до авторитаризму. Беручи за теоретичну основу гіпотезу про те, що під час суспільно-політичних криз у суспільстві зростають авторитарні настрої, було проведено кореляційний аналіз. З'ясовано, що кризові періоди впливають на те, що українці починають гуртуватися навколо владних інституцій, що призводить до зростання рівня довіри громадян і посилення запиту на «сильну руку». Аналіз чинників, які могли б свідчити про зростання авторитарних настроїв серед населення, також показав, що соціальних підстав для встановлення авторитаризму в Україні немає. Зокрема під час повномасштабного вторгнення пріоритетність свободи над безпекою зросла. Варто зауважити, що ріст збільшився як порівняно з довоєнними показниками, так і за результатами зіставлення показників 2022 року з 2023. Аналогічно зросла і пріоритетність свободи над рівністю. Однак оцінка українців щодо уявлення про їхній вплив на перебіг власного життя дещо знизилась, а також збільшився рівень ксенофобії. Водночас попри відсутність соціальних підстав для встановлення авторитаризму, тенденції з боку влади протилежні. Зокрема в умовах повномасштабної війни збільшився контроль влади над силовими структурами, знизилась суб'єктність парламенту, повнота влади опинилась у руках Офісу президента. Однак інші чинники, які є запобіжниками від скочування України до авторитаризму, лишилися незмінними. Тому, хоч дії влади й виглядають загрозливо, однак соціальних підстав для встановлення авторитаризму в Україні немає.

Ключові слова:

авторитаризм, авторитарні настрої, WVS, війна, Україна

^{*}адреса до кореспонденції:
taras.semeniuk@oa.edu.ua

^{*}ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2342-0963>

Історія статті:

Надійшла 21.02.2024

Прийнята 20.06.2024

Зміст цієї роботи може бути використаний на умовах міжнародної ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0). Будь-яке подальше розповсюдження цієї роботи повинно містити покликання на автора(ів) та назву роботи, покликання на журнал та DOI.

Вступ. Війна – це завжди виклик для демократії, оскільки запровадження воєнного стану обмежує низку прав і свобод громадян та наділяє владу значно ширшими повноваженнями. Крім воєнного стану та обмеження прав громадян, російське вторгнення вплинуло на підтримку влади, передовсім президента. Опитування за грудень 2022 року показує, що президенту довіряли 84% громадян, а не довіряли – 5%. У грудні 2023 р. Володимиру Зеленському довіряли 62% громадян, не довіряли – 18%. Помітно, що за рік ці показники знизились, однак вони все ж контрастують із 2021 роком, коли президенту довіряли лише 27% громадян, а не довіряли 50% (КМІС, 2023). Показовим також є той факт, що з усіх представників влади та владних інституцій президент має найвищий рівень довіри. Верховній Раді та Уряду у грудні 2023 року довіряли 15% та 26% громадян відповідно.

Опитування Центру Разумкова за серпень 2022 року показує традиційно досить суперечливі погляди громадян України на демократію та ставлення до сильного лідера. Зокрема, 64% респондентів вважали, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України, тоді як 14% вважали, що за певних обставин автократія може бути кращою, ніж демократія, а ще 13% респондентів вважали, що для них немає значення, яким є тип режиму. Такі показники підтримки демократії найвищі за багато років спостережень: до 2014 року пріоритетність демократії підтримували менше 50%, після Революції гідності цей показник виріс до 54%, але лише після початку великої війни він перевищив 60%. Водночас, поряд із підтримкою демократії, понад 58% респондентів станом на 2022 рік вважали, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії. До повномасштабної війни цей показник не перевищував 55% (Центр Разумкова, 2022).

У липні 2022 року опитування, які провели КМІС та ОПОРА, зафіксували такі ж результати щодо важливості сильного лідера. Як і в опитуванні Центру Разумкова, 58% респондентів відповіли, що для України більш важливим є сильний лідер. Демократичну систему назвали важливішою 27% (КМІС, ОПОРА, 2022: 6). У звіті КМІСу та ОПОРИ також ідеться, що ще більший консенсус помітний щодо втручання президента в діяльність Верховної Ради та уряду: 79% респондентів називали його виправданим для посилення оборони, 16% респондентів вважали, що розподіл повноважень важливо зберігати навіть під час війни. Також 57% респондентів вважають, що на період війни влада має притягати до відповідальності громадян за поширення «шкідливих» для держави поглядів (КМІС, ОПОРА, 2022: 6). Такі результати є дещо парадоксальними, оскільки можна припустити, що вони викликані повномасштабною війною з Росією. Зокрема з відповідей респондентів помітно, що громадяни України виражають підтримку демократичній системі, але високий рівень підтримки президента та консенсус щодо його втручання в діяльність інших гілок влади свідчить про об'єднання навколо особи лідера та бажання швидких змін в обхід демократичних інституцій. Однак, чи можна на основі цих результатів стверджувати про існування запиту на «сильну руку» під час повномасштабної війни з Російською Федерацією?

Свою чергою зниження рівня свободи також зафіксувала організація Freedom House. Вона зазначає, що повномасштабне російське вторгнення призвело до значного погіршення політичних прав і громадянських свобод. Це пов'язано як загалом із військовим станом, так і з конкретними діями держави, які значно обмежили права та свободи громадян (у липні парламент ухвалив новий трудовий кодекс, який фактично позбавив працівників малих і середніх компаній багатьох правових захистів; також у грудні В.Зеленський підписав суперечливий законопроект, який розширив повноваження уряду щодо регулювання ЗМІ). У звіті *Freedom House* йдеться, що 2023 року Україна отримала 50 зі 100 балів оцінки свободи (*Freedom House*, 2023), зокрема 22 з 40 балів за політичні права, а 28 із 60 – за громадянські свободи. 2022 року (до російського вторгнення) оцінка була 61 зі 100: 26 – за політичні права, 35 – за громадянські свободи (*Freedom House*, 2022).

Проаналізувавши статистичні дані до повномасштабної війни та під час неї, помічаємо суперечливі результати. З одного боку, збільшився рівень підтримки сильного лідера, виник консенсус щодо втручання президента в діяльність Верховної Ради та уряду, збільшився рівень довіри до президента, знизився рівень прав та свобод. З іншого боку, зафіксовано найвищий за період незалежності рівень підтримки демократії та зниження підтримки авторитарної форми правління. З огляду на такі тенденції, виникає низка запитань: яка причина таких амбівалентних орієнтацій українців та чи достатні ці показники, щоб вважати, що в українському суспільстві з початку війни виник запит на «сильну руку»? Окрім цього, наскільки є ймовірним те, що такий запит призведе до встановлення авторитаризму в Україні?

Мета дослідження: виявити, чи існує в українському суспільстві ймовірність сповзання до авторитаризму в умовах війни.

Завдання дослідження:

1. Виявити чинники, які можуть свідчити про посилення запиту на «сильну руку».
2. Встановити, чи є взаємозв'язок між кризовими періодами в суспільно-політичному житті України та запитом на «сильну руку».
3. Проаналізувати, наскільки змінилися ці показники під час повномасштабної війни з Росією порівняно з минулими роками.

1. Огляд літератури.

Варто зауважити, що дослідження політичного режиму в Україні, можливість встановлення авторитаризму та запит на «сильну руку» поступово привертає увагу українських та західних дослідників.

Зокрема деякі західні дослідники поділяють думку, що громадяни стають сприйнятливими до «авторитарного мислення», коли вони відчувають серйозну загрозу своїй безпеці. Так, американські політологи Марк Дж. Хетерінгтон і Елізабет Сухей досліджували «війну з тероризмом» після терактів 11 вересня та з'ясували, що в ході опитувань у той період в американському суспільстві був зафіксований запит на авторитаризм, спричинений терактами (Hetherington,

Suhay, 2011: 546). Під авторитаризмом автори розуміють не лише тип політичного режиму, а й цінності та орієнтації громадян. Зокрема, це поняття включає конформізм, покору владі та загальноприйнятим нормам, ворожість до інших соціальних груп.

Схожу думку також висловлюють і політологи Стенлі Фельдман та Карен Стеннер. У своїй праці «Уявна загроза та авторитаризм» вони досліджували роль суспільної загрози та її зв'язок із запитом на авторитаризм. Як зазначають дослідники, вони виходять за межі гіпотези про прямий зв'язок між загрозою та авторитаризмом і натомість припускають, що цей зв'язок включає ефекти взаємодії: суспільна загроза активує авторитарні схильності. Цей аналіз не знаходить доказів прямого впливу суспільної загрози, але є вагомими докази взаємодії між авторитарними схильностями та уявною загрозою. Крім цього, показовим є той факт, що запит на авторитаризм активізується, коли виникає відчуття, що політичний чи соціальний порядок перебуває під загрозою (Feldman, Stenner, 1997: 764-768).

До повномасштабної війни з Росією Юрій Мацієвський відзначав, що для авторитаризму в Україні немає соціальних підстав, а запит на «сильну руку» є свідченням патерналістських, а не авторитарних цінностей. Дослідник також відзначає, що в Україні сформувалося щонайменше три групи структурних, інституційних та соціокультурних чинників, які заважають встановленню авторитарного режиму. До них належать: низька легітимність керівництва, низька економічна ефективність, регіональні відмінності, низький репресивний потенціал держави, відносна слабкість «партії влади», фрагментована структура еліт, посилення зв'язків із Заходом, напівпрезидентська форма правління, інституціоналізована гібридність режиму, відсутність харизматичного лідера, змішані суспільні орієнтації та досвід трьох хвиль антиавторитарних протестів (Мацієвський, 2020: 43-45).

У своїй статті Олександр Резнік зазначає, що під час повномасштабної війни з Росією громадяни України не сприймають чинні «закони та дискусії», які під час соціальних трансформацій були здебільшого імітаційними, ніж дієвими. Тому віра в «сильних керівників» була радше надією на ефективне управління, ніж прагненням до авторитаризму. Однак О.Резнік зазначає, що існування таких тенденцій, безумовно, свідчить про додатковий механізм підживлення популістських орієнтацій в Україні. А авторитарна свідомість українців, в основі якої лежить прагнення «сильної руки», може спонукати їх відкидати альтернативні точки зору та незгодні думки всупереч критичному мисленню та відкритості. Тому, на думку О.Резніка, цією авторитарною свідомістю часто користуються політики-популісти. Однак дослідник також відзначає, що зростання серед українців під час повномасштабної війни пріоритету громадянських свобод над важливістю матеріального достатку є ефективним запобіжником від сповзання до авторитаризму (Резнік, 2023).

Михайло Алексєєв та Сергій Дембіцький дослідили, що війна може впливати не лише на зростання запиту на «сильну руку» чи посилення авторитарних настроїв серед суспільства, а й навпаки – сприяти підтримці демократії (Alexeev,

Dembitskyi, 2024). Автори виявили, що підтримка демократії в Україні зросла після початку війни з Росією 2014 року та після повномасштабного вторгнення 2022 року. Висновки дослідників вказують на те, що підтримка демократії під час війни значною мірою є геосоціальною – виникає внаслідок мобілізації громадянської національної ідентичності, зумовленої помітними геополітичними загрозами. Автори також зазначають, що тип війни має значення: воєнне насильство впливає не лише на соціальний капітал, а також уподобання щодо державного устрою. Крім цього, результати дослідження демонструють, що воєнна мобілізація національної ідентичності може згуртувати підтримку не лише навколо лідерів та інституцій, але й політичних систем, зокрема (у випадку України) демократії.

Підсумовуючи думки дослідників, можна зазначити, що кожен наголошував на тому, що запит на «сильну руку» не обов'язково означає прагнення до встановлення авторитарної форми правління, а Михайло Алексєєв та Сергій Дембіцький навіть відзначили, що війна може сприяти підтримці демократії. Узагальнюючи думки науковців, можна стверджувати, що запит на «сильну руку» скоріше свідчить про патерналістські настрої населення, бажання швидких змін та перекладання відповідальності на посадову особу, конформізм, покору владі та загальноприйнятим нормам, ворожість до інших соціальних груп. Відштовхуючись від цього припущення, варто проаналізувати показники, які виділяють дослідники, щоб перевірити, чи справді запит на «сильну руку» виникає під час кризових моментів, і якщо так, то наскільки він зріс порівняно з показниками до повномасштабної війни.

Водночас дослідники також наголошували, що під час соціальних заворушень та кризових моментів можуть виникати як авторитарні настрої, так і збільшення підтримки демократії. Бачачи такі протилежні відповіді науковців, виникає потреба детальніше дослідити випадок України, щоб перевірити, чи зростають в українському суспільстві під час війни авторитарні настрої, чи навпаки – демократичні.

2. Методи дослідження та дані.

У дослідженні використано метод кореляційного аналізу та кейс-стаді. Метод кореляційного аналізу застосований із метою визначити основні детермінанти, які впливають на підтримку громадянами сильного лідера. Відповідно в цьому методі залежна змінна (Y) – підтримка громадянами сильного керівництва (ствердна відповідь на те, чи згодні Ви, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії), незалежна (X) – довіра до інституцій (президент, уряд, парламент, ЗСУ, поліція), ставлення до демократії, рух країни в правильному напрямку.

Метод кейс-стаді був застосований для аналізу соціальних чинників, які вказують на ймовірність зростання авторитарних настроїв. Також були проаналізовані чинники, які стримують рух України до авторитаризму. Використання цього методу зумовлене тим, що авторитаризм розглядають як одиничну ситуацію.

Для методу кореляційного аналізу були використані дані опитувань Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи», які були зібрані протягом всього періоду незалежності, щодо ставлення громадян до сильних лідерів, ставлення громадян до демократії та авторитаризму, готовності громадян поступитися державі частиною власних прав в обмін на безпеку та добробут; уявлення громадян про роль держави в забезпеченні їхнього добробуту; рейтинг довіри до державних інституцій; уявлення громадян про рух країни в правильному чи неправильному напрямку.

Для методу кейс-стаді були використані дані опитувань останньої хвилі World Values Survey щодо ставлення українців до мігрантів та іноземних працівників, людей іншої національності, людей, які розмовляють іншою мовою, питання щодо пріоритетності свободи та безпеки, свободи та рівності, питання щодо уявлення громадянина про вплив на перебіг свого життя, ставлення до політичної системи із сильним лідером, ставлення до демократії, ставлення до авторитаризму. Також в аналізі були використані дані українських соціологічних служб, зокрема дослідження Центру Разумкова, щодо пріоритетності свободи та безпеки, ставлення до демократії, авторитаризму, сильного керівництва, уявлення про вплив на перебіг свого життя; дані Фонду «Демократичні ініціативи» щодо ставлення до демократії, авторитаризму, сильного керівництва; дані дослідження КМІСу щодо ставлення респондентів до російськомовних громадян України та росіян, які проживають в Україні, сприйняття потреби у виборах президента, довіра до інституцій та військових і політичних діячів; дані дослідження соціологічної групи «Рейтинг» щодо соціального капіталу; індекс демократії Freedom House; дані опитування Info Sapiens щодо сенсу війни з Росією та національної ідеї.

3. Результати дослідження.

3.1. Чому в українському суспільстві існує запит на «сильну руку»? Аналіз авторитарних настроїв після здобуття незалежності

Україна – одна з небагатьох держав колишнього СРСР, яка не скотилася до авторитаризму, як Росія, Білорусь, Казахстан чи Азербайджан, але й водночас не стала повністю демократичною, як країни Балтії. Протягом 33 років незалежності в державі зберігається гібридний тип політичного режиму, який «нахиляється» то в бік авторитаризму, то в бік демократії залежно від особи президента, партій влади, внутрішніх та зовнішніх чинників тощо (Мацієвський, 2016).

Спираючись на проаналізовані праці дослідників, під запитом на «сильну руку» розуміємо мобілізацію населення навколо владних інституцій (довіра до президента, парламенту, уряду, силових інституцій), підтримку сильного лідера, а не демократії, підтримку втручання сильного лідера в діяльність уряду та парламенту, схвалення дій держави та готовність поступитися частиною власних прав та свобод задля безпеки.

Виходячи з гіпотези про те, що запит на «сильну руку» посилюється під час кризових періодів та соціально-політичних потрясінь, зазначені раніше дані

Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи» будуть розглянуті в розрізі різних років у період незалежності. Тому суттєве відхилення показників від норми в певний рік чи роки може слугувати підтвердженням зазначеної гіпотези. Крім цього, за допомогою методу кореляційного аналізу буде перевірено, які показники найбільш впливають на посилення запиту на «сильну руку».

Якщо проаналізувати дані опитувань Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи» щодо ставлення українців до сильних лідерів, то можна помітити, що підтримка їх не є рівномірною. До 2000 року підтримка сильних лідерів не перевищувала 50%, однак у 2000-му різко піднялась до 58,7%. Далі, до 2006 року, підтримка знову знизилася й в зазначений рік дорівнювала 65,7%. Найбільш прихильне ставлення до сильних лідерів було 2009 року, коли таку думку висловлювали 74,9% громадян, далі підтримка має тенденцію до поступового зниження, однак періодично посилюється в 2014 та 2022 роках.

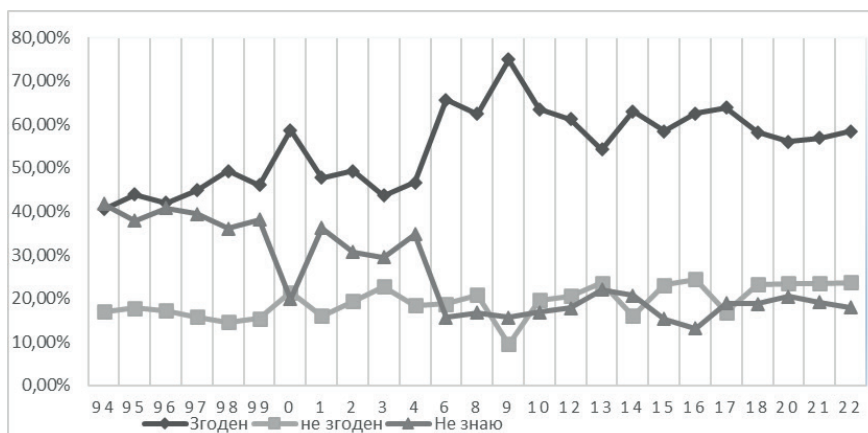

Рис. 1. Динаміка відповідей респондентів на запитання
«Чи згодні Ви, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше,
ніж усі закони та дискусії?»

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи».

Враховуючи дані графіка, можна виділити умовних п'ять «піків», коли підтримка сильних лідерів суттєво відрізнялася від попередніх років: 2000, 2006, 2009, 2014 та 2022 роки. З цього можна зробити припущення, що в зазначені періоди відбулись якісь кардинальні потрясіння, які вплинули на думку респондентів. Однак для підтвердження гіпотези про те, що запит на «сильну руку» посилюється під час кризових періодів, лише цього опитування недостатньо. Інше запитання, яке зазвичай соціологи озвучують разом із питанням про ставлення до сильних лідерів, стосується найбільш бажаної форми правління.

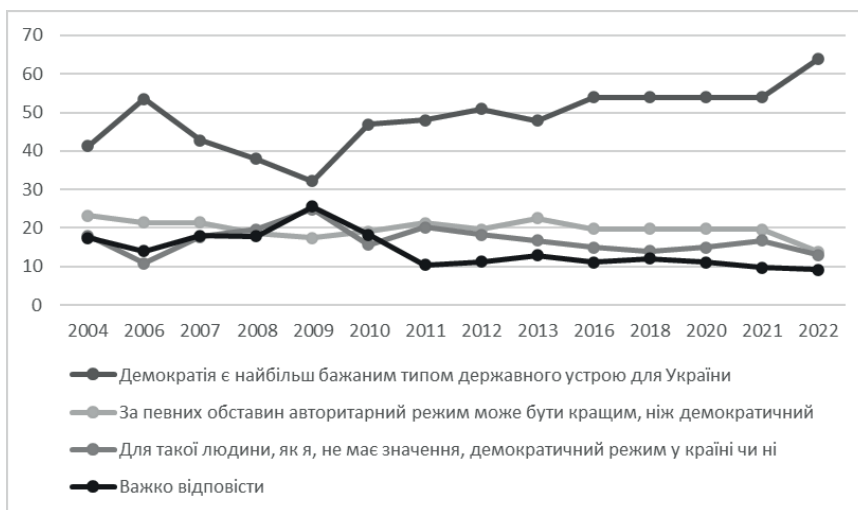

Рис. 2. Динаміка відповідей респондентів на запитання про найбільш бажаний тип державного устрою

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

Якщо ж проаналізувати динаміку відповідей громадян України на запитання щодо найбільш оптимальної форми правління та порівняти їх зі ставленням до сильних лідерів, то помітні досить амбівалентні відповіді. З одного боку, в українців існує стійке уявлення про те, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії, а з іншого, підтримка демократії значно вища за підтримку авторитаризму (зокрема підтримка автократії не перевищує 22,5% в найбільш «піковий» період) і з кожним роком зростає. Ще більш парадоксальним виглядає той факт, що підтримка демократії збільшується разом із підтримкою сильних лідерів. В один із «піків» підтримки сильних керівників – 2006 року – спостерігали одні з найвищих показників підтримки демократії – 53,5%. Також найбільшу підтримку демократії за весь період незалежності спостерігаємо вже під час повномасштабної війни з Росією 2022 року, хоча й цього року також зросла підтримка сильного керівництва. Єдиний збіг між посиленням підтримки сильних лідерів та зменшенням підтримки демократії простежуємо 2009 року. Однак, варто зазначити, що попри зменшення підтримки демократичної системи, підтримка автократії не зросла (вона була такою ж, як і в інші роки). Але в зазначений рік близько 50% респондентів відповіли «важко сказати» та «немає різниці». Дослідники, зокрема Юрій Мацієвський, пояснюють такі результати тим, що запит на сильного лідера є радше виявом «декларативної авторитарності», що пояснюється патерналістськими цінностями українців, поряд із якими існують і демократичні цінності. Ці змішані цінності гальмують рух України в бік авторитаризму, однак так само вони стримують рух до демократії (Мацієвський, 2020: 43-45).

Також Ю. Мацієвський відзначає, що підтримка сильного керівництва може свідчити про невдоволення тим, як функціонує демократія в Україні, особливо розчаруванням роботою основних державних інститутів, які пов'язані з політичною корупцією, відсутністю соціальної справедливості, а також із низькою політичною ефективністю – почуттям безпорадності та переконанням людей у тому, що їхня участь мало що змінить.

Підтвердженням тези про те, що підтримка сильного керівництва є радше виявом патерналістських цінностей українців, є опитування, які провів Фонд «Демократичні ініціативи». В дослідженні респондентів запитували про те, яким чином мають складатися стосунки між державою та громадянином, і протягом усього періоду незалежності було зафіксовано, що значна частина українців підтримує ідею про те, що держава повинна повністю відповідати за забезпечення кожного індивіда всім необхідним (таку думку поділяли від 37,6% до 68,2% громадян). Навіть попри те, що починаючи з 2013 року серед громадян України збільшується кількість тих, хто вважає, що держава повинна забезпечувати людям однакові «правила гри» (в цей період таких було 50,9%), а далі самі ж індивіди відповідають за те, як ці шанси використають, все ж залишається значна кількість громадян, які підтримують ідею державного забезпечення (з 2013 року найбільша підтримка була 2018 року – 44,1%). Крім цього, вже під час повномасштабної війни з Росією 2022 року кількість тих, хто вважає, що держава повинна відповідати за забезпечення людей усім необхідним, знову збільшується: 40,3% у 2022 проти 37,7% у 2021 р.

Рис. 3. Динаміка відповідей респондентів на запитання про те, яким чином мають складатися відносини між державою та індивідом

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

Окрім патерналізму, суть «авторитарних тенденцій» серед українців може пояснити також схильність поступитися державі в обмін на власний добробут.

Традиційно поруч з ідеєю про те, що тільки держава повинна відповідати за забезпечення кожного індивіда всім необхідним, від 22,8% до 32,7% громадян України (залежно від конкретного року) готові поступитися частиною прав державі в обмін на добробут. Протягом усіх років незалежності зберігався певний баланс між тими, хто готовий поступитися правами в обмін на добробут, хто готовий терпіти негаразди в обмін на дотримання прав та свобод, та тими, хто не визначився. Крім цього, та чи та відповідь критично не переважала іншу. Однак вже під час повномасштабної війни спостерігається і збільшення тих, хто готовий терпіти матеріальні труднощі в обмін на дотримання прав, і тих, хто готовий поступитися державі частиною прав в обмін на добробут.

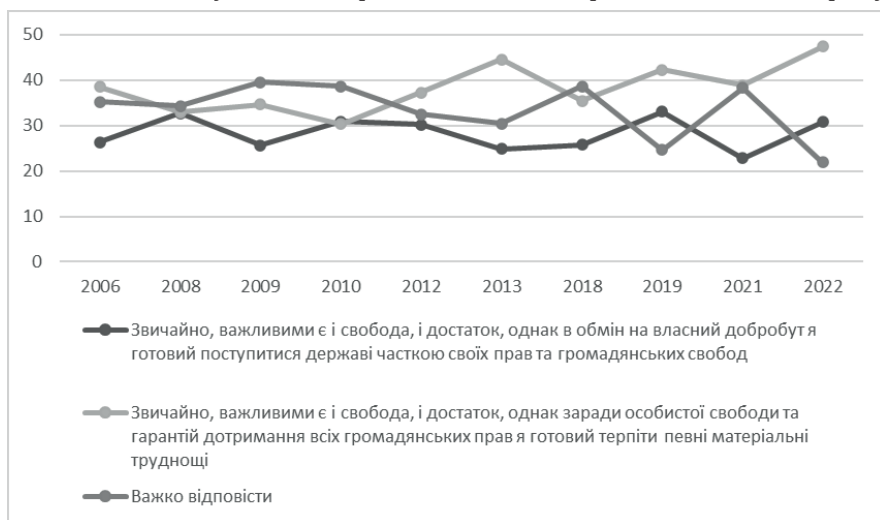

Рис. 4. Динаміка відповідей респондентів на запитання про те, чи готові вони поступитися державі частиною прав та свобод в обмін на добробут

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

Проаналізувавши ставлення громадян України до сильного керівництва, ставлення до демократії та авторитаризму, ставлення до ідеї обмеження прав та громадянських свобод в обмін на добробут, втручання держави в забезпечення громадян, помітно, що лише один із цих показників може свідчити про те, що запит на «сильну руку» посилюється під час кризових періодів. Крім цього, лише по динаміці ставлення громадян до сильних лідерів можна виділити певні періоди, в які відбулися кризи чи суспільні потрясіння та які вплинули на ставлення респондентів. Решта ж показників суттєво не відрізняється в ці періоди й іде врозріз із «піками» підтримки сильних лідерів. Також у «піки» підтримки сильного лідерства (2000, 2006, 2009, 2014, 2022) не спостерігаємо посилення підтримки авторитарної форми правління. Однак все ж на виділені роки справді припадають певні кардинальні зміни та соціально-політичні кризи. Зокрема, 2000 року відбувся «касетний скандал» та розпочалися акції

протесту «Україна без Кучми». 2006 року, за президентства Віктора Ющенка, в парламенті довгий час не могли сформувати коаліцію, також цього року розпочинається «газова війна» з Росією. 2009 року тривала «друга газова війна» з Росією, а в Україні посилюється економічна криза. Також цього року Юлія Тимошенко та Віктор Янукович планували провести конституційну реформу, яку тодішній президент В.Ющенко розцінював як спробу державного перевороту. 2014 року Україна оговтується після Революції гідності, а Росія анексує Крим та розпочинає війну на Донбасі. 2022 року розпочнеться повномасштабна війна з Росією.

Виходячи з того, що лише підтримка сильного керівництва посилюється під час кризових періодів, решта ж показників суттєво не відхиляються, що дозволяє зробити припущення, що на настрої українців впливає їхнє ставлення до осіб та інституцій. Для перевірки цієї гіпотези був проведений кореляційний аналіз, де залежна змінна (Y) – підтримка громадянами сильного керівництва (ствердна відповідь на те, чи згодні Ви, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії?), незалежна (X) – довіра до інституцій.

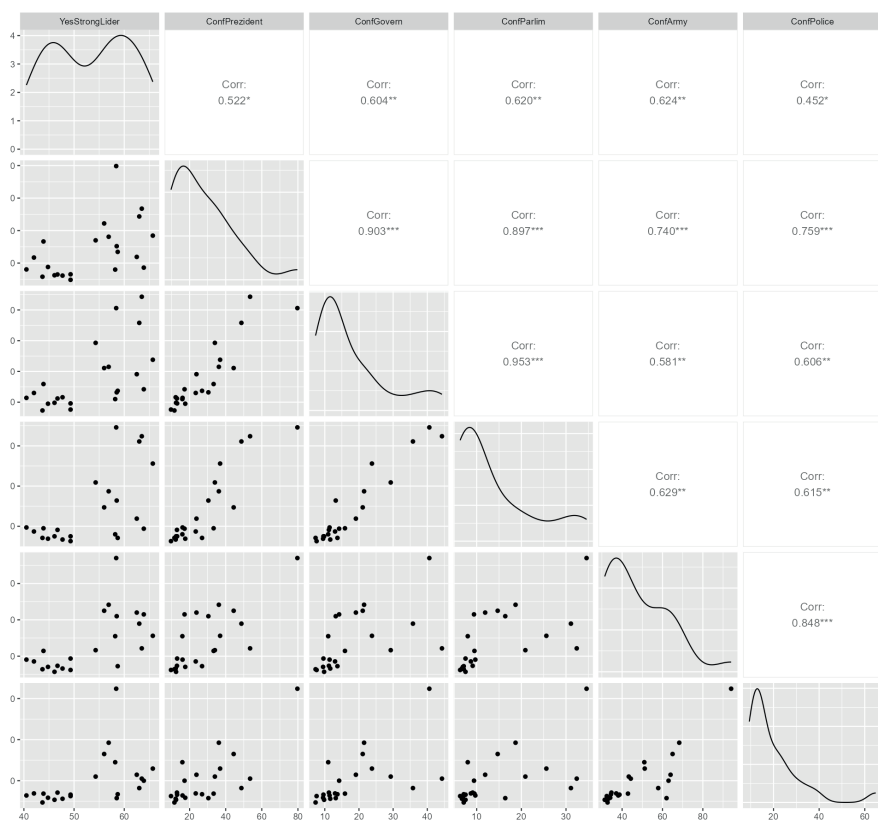

Рис. 5. Кореляція між підтримкою сильного керівництва та ставленням до демократії, довірою до інституцій, уявленням про рух країни в правильному напрямку

Виходячи з отриманих результатів, можна стверджувати, що довіра до президента, уряду, Верховної Ради України, Збройних сил впливає на підтримку сильного лідерства.

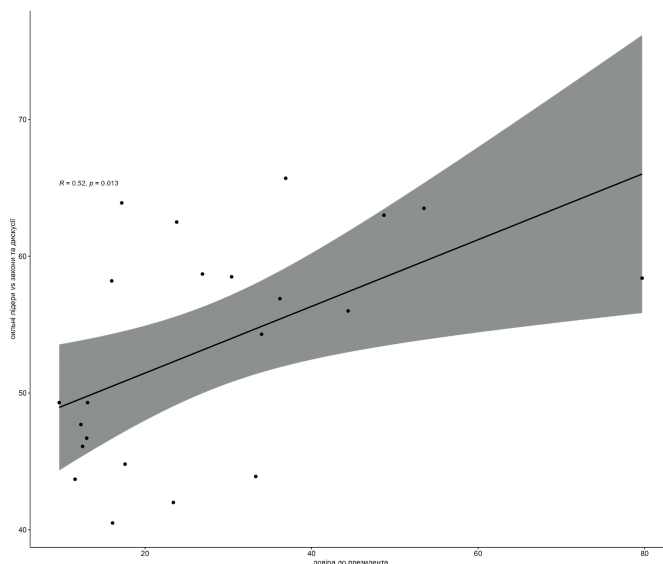

Рис. 6. Кореляція між зростанням рівня довіри до президента та збільшенням підтримки сильного керівництва

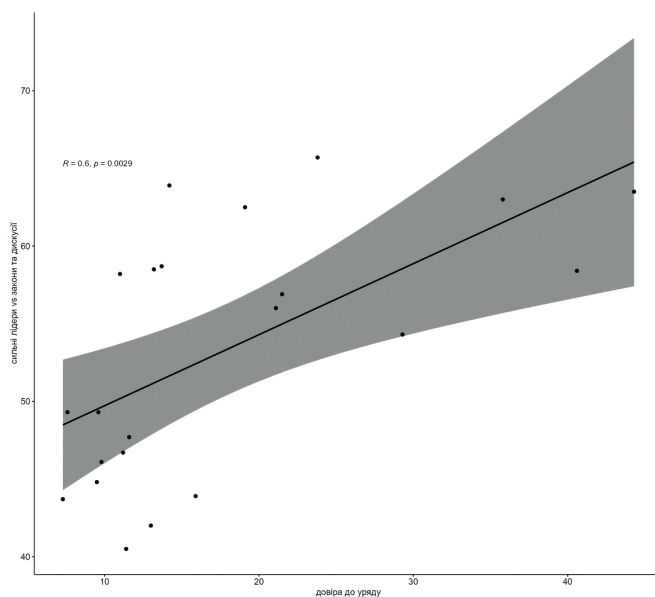

Рис. 7. Кореляція між зростанням рівня довіри до уряду та збільшенням підтримки сильного керівництва

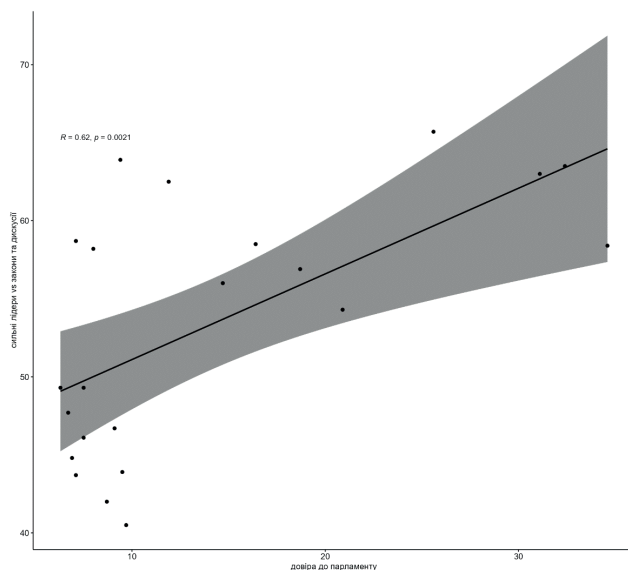

Рис. 8. Кореляція між зростанням рівня довіри до парламенту та збільшенням підтримки сильного керівництва

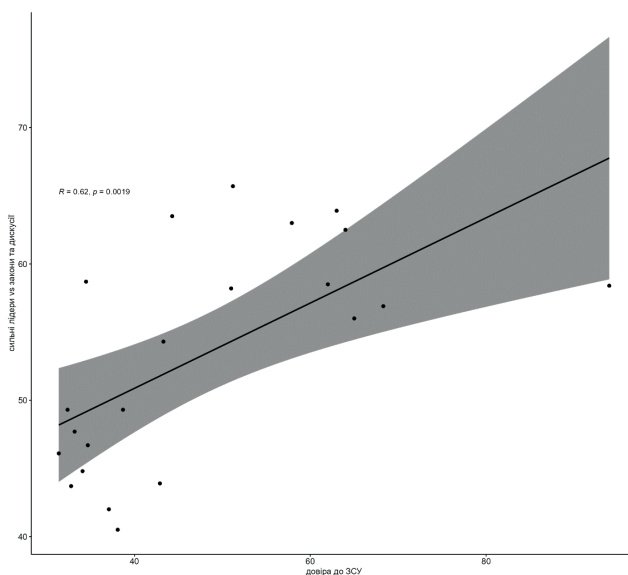

Рис. 9. Кореляція між зростанням рівня довіри до Збройних сил України та збільшенням підтримки сильного керівництва

Зв'язок між довірою до поліції та посиленням підтримки сильного лідера хоча й трохи нижчий, ніж у зазначених інституцій, однак також існує та не виходить за межі аналізу

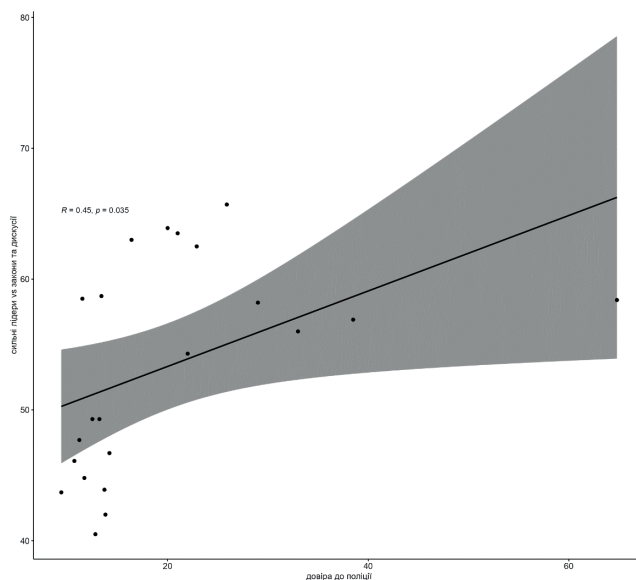

Рис. 10. Кореляція між зростанням рівня довіри до поліції та збільшенням підтримки сильного керівництва

Також щоб перевірити гіпотезу про те, чи справді саме довіра до осіб та інституцій впливає на підтримку сильного лідерства, був проведений кореляційний аналіз між ставленням до демократії як найкращої форми правління (X) та підтримкою сильних лідерів (Y). У цьому випадку помітний досить слабкий та обернений зв'язок.

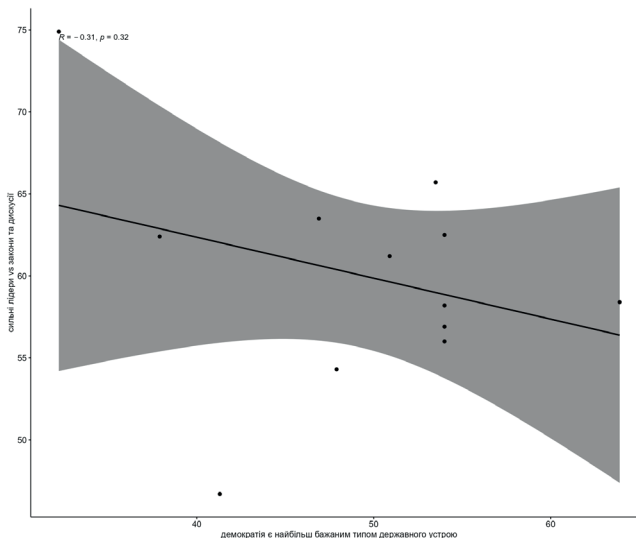

Рис. 11. Кореляція між зростанням довіри до сильного керівництва та зменшенням підтримки демократії як найкращої форми правління

З графіка стає зрозумілим, що зі збільшенням підтримки сильного лідера ставлення до демократії як найкращої форми правління зменшується. Однак цей зв'язок не є значущим, на відміну від попереднього аналізу між довірою до інституцій та ставленням до сильного лідерства.

Також на збільшення підтримки сильного лідерства не впливає те, у якому напрямку рухаються справи в країні. Як і у випадку зі ставленням до демократії як найкращої форми правління, помітний обернений зв'язок: якщо громадяни вважають, що справи в країні рухаються в правильному напрямку, то зростає підтримка сильного лідера. Однак, як і в попередньому аналізі, цей зв'язок є слабким та незначним.

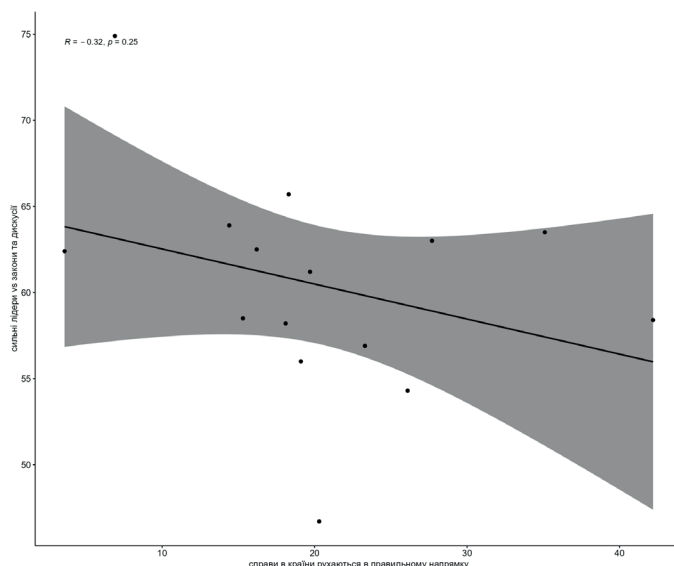

Рис. 12. Кореляція між зростанням рівня підтримки сильного керівництва та уявленням про те, в якому напрямку рухаються справи в країні

Проаналізувавши показники, які могли свідчити про те, що запит на «сильну руку» посилюється під час кризових періодів та соціально-політичних потрясінь, маємо такі результати:

1. Лише один із проаналізованих показників (відповідь респондентів на запитання про те, чи кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії) суттєво зростав у різні періоди незалежності.

2. Решта показників (ставлення до демократії та авторитаризму, готовність поступитися державі частиною власних прав в обмін на добробут, ідея щодо забезпечення державою індивіда усім необхідним) суттєво не зростали чи зменшувались протягом незалежності.

3. Попри зростання в різні роки підтримки сильного керівництва, підтримка авторитаризму в ці періоди не збільшувалась.

Провівши кореляційний аналіз, було виявлено, що зі зростанням довіри до інституцій (президент, уряд, парламент, ЗСУ, поліція) зростає й підтримка

сильного лідерства. Зв'язку ж між ставлення до демократії, рухом країни у правильному напрямку та зростанням підтримки сильного лідерства не було виявлено. На основі цього аналізу можна стверджувати, що в громадян України справді зростає запит на «сильну руку» під час кризових періодів. Зокрема в роки, коли був «пик» підтримки сильного керівництва, був «касетний скандал» та акції протесту «Україна без Кучми» (2000), «газова війна» з Росією та парламентська криза (2006), «друга газова війна» з Росією, економічна криза та невдала конституційна реформа Тимошенко і Януковича (2009), анексія Росією Криму та війна на Донбасі (2014), повномасштабна війна з Росією (2022). Однак те, що немає зв'язку між збільшенням підтримки сильного керівництва та менш прихильним ставленням до демократії, але є кореляція між довірою до інституцій та підтримкою сильного керівництва, може говорити про персоніфіковане бачення українцями політики. Таке персоніфіковане бачення також може пояснити й те, чому підтримка авторитаризму та патерналізму не зростає в кризові періоди. Крім цього, якщо відштовхуватись від пояснень дослідників, зростання довіри до інституцій влади та підтримка сильного керівництва може свідчити про активацію авторитарних схильностей, викликаних війною. Що важливо, пишучи про авторитаризм та авторитарні схильності, дослідники (зокрема Хетерінгтон і Сухей) мали на увазі не тип політичного режиму, а цінності та орієнтації громадян. Тож зростання підтримки сильного керівництва та довіра до інституцій влади у кризові періоди виглядає цілком логічною і не виходить за межі аналізу.

3.2. Аналіз соціальних чинників, які вказують на ймовірність зростання авторитарних настроїв

Як було визначено раніше, запит на «сильну руку» в українському суспільстві зростає під час кризових періодів. Зокрема було підтверджено, що під час соціально-політичних потрясінь громадяни гуртуються навколо державних інституцій і через це зростає й підтримка сильного лідерства. Однак попри зростання в кризові періоди підтримки сильного керівництва, запит на авторитаризм не зростає, а в деяких роках (наприклад, 2022 р.) поруч із підтримкою сильних лідерів зростає рівень підтримки демократії. Крім цього, варто розуміти, що авторитаризм можна розглядати і як тип політичного режиму, і як набір певних цінностей та орієнтацій громадян. Тож окрім запиту на «сильну руку», варто проаналізувати й інші показники, щоб з'ясувати, чи в умовах війни в українському суспільстві існує ймовірність сповзання до авторитаризму.

Для характеристики поняття «авторитаризм» буде використано визначення політологів Рональда Інглахarta та Піппа Норріс. Дослідники визначають авторитаризм як набір цінностей, що віддають перевагу колективній безпеці групи за рахунок індивідуальної автономії. Вони наголошують, що страх стилює громадян до пошуку колективної безпеки, навіть якщо для цього доведеться пожертвувати особистими свободами (Norris, Inglehart, 2018: 7-10). Крім цього, це визначення авторитаризму містить три важливі компоненти:

- 1) наголос на важливості безпеки від ризиків, нестабільності та безладу;
- 2) домінування традиційних цінностей і захисту звичного життя групи;
- 3) покірність сильним лідерам, які захищають групу та її звичаї.

Для визначення соціальних чинників, які вказують на ймовірність зростання авторитарних настроїв серед населення України, ці три компоненти будуть порівняні з відповідними опитуваннями World Values Survey. Зокрема якщо відповідне запитання ставили респондентам протягом декількох років, то до уваги будуть узяті всі хвили, в які входила Україна (1996, 1999, 2006, 2008, 2011, 2020 роки). Однак оскільки під час повномасштабної війни Україна не входила до нової хвилі досліджень World Values Survey, то дані в період із 2022 по 2024 рік будуть використанні з досліджень українських соціологічних служб. Питання ж для порівняння з першим компонентом (наголос на важливості безпеки від ризиків, нестабільності та безладу) будуть стосуватися ставлення до мігрантів та іноземних працівників, людей іншої національності та людей, які розмовляють іншою мовою. Порівняння з другим компонентом (домінування традиційних цінностей і захисту звичного життя групи): питання щодо пріоритетності свободи та безпеки, свободи та рівності. Порівняння з третім компонентом (покірність сильним лідерам, які захищають групу та її звичаї): питання щодо уявлення громадянина про вплив на перебіг свого життя, ставлення до політичної системи із сильним лідером, ставлення до демократії, ставлення до авторитаризму.

Під час останньої хвилі Світового дослідження цінностей, до якої входила Україна, помітне зростання небажання українців жити по сусідству з іммігрантами та іноземними працівниками. Так, 2020 року 27,1% українців не бажали жити по сусідству з мігрантами. 2006 та 2011 року таких було 19%. Окрім цього, 2020 р. зросла кількість громадян України, які не бажать жити з людьми, які розмовляють іншою мовою. Таких 2020 року було 25,9%, 2011 – 12%, 2006 – 10%. Водночас зросла і кількість українців, які не бажать жити по сусідству з людьми іншої національності. Якщо 2006 і 2011 років таких було 12% та 17% відповідно, то 2020 року ця кількість зросла до 24,8%. Окрім цього, 2020 року серед українців знизився рівень довіри до людей іншої національності. Якщо 2011 року їм довіряли 52,4%, то 2020 – 49,6% (World Values Survey, 2020: 18-39).

У період повномасштабної війни важко простежити зміни всіх перелічених показників, оскільки відповідні дослідження або не проводили, або формулювання питань відрізняється WVS. Однак якщо взяти до уваги дослідження КМІСу за 2023 рік, де респондентів запитували про їхнє ставлення до російськомовних громадян України та порівняти з відповідним питанням WVS (небажання жити по сусідству з людьми, які розмовляють іншою мовою), то тут помітне цілком нормальне ставлення. Індекс соціальної дистанції 3,83, що нижче середньої, готові допустити їх у своє оточення 43%, стільки ж погоджуються, що вони мають жити в Україні (разом 86%). Ксенофобне ставлення до них мають 14%. Щодо ставлення до громадян України, які є росіянами

за національністю (порівняння з питанням WVS про небажання жити поруч із людьми іншої національності), то індекс соціальної дистанції досить високий – 4,71. Готові допустити їх у своє оточення лише 29%, а 35% погоджуються, що вони мають жити в Україні (разом 64%). Ксенофобне ставлення до них мають 36% (КМІС, 2023). Порівняно з 2020 роком під час повномасштабної війни з Росією серед українців також знизився рівень довіри до людей іншої національності. Згідно з даними опитувань соціологічної групи «Рейтинг», 2023 року 34% українців відповіли, що людям іншої національності можна довіряти (Рейтинг, 2023: 15).

В питанні пріоритетності свободи та безпеки 2020 року 65,9% українців вважають більш важливою останню. Пріоритет же свободі віддає 29,5% громадян України. За необхідності вибрати, що є важливішим – свобода або рівність, дві третини опитаних українців обирають свободу (63,7%), рівність обрали 27,6% респондентів (World Values Survey, 2020: 113-114).

Під час повномасштабної війни пріоритетність свободи над безпекою зросла. Так, 2022 року 55,8% респондентів ставлять пріоритет безпеки вище над свободою, а 43,6% – навпаки – свободи над безпекою. 2023 року пріоритет безпеки над свободою ставлять 54,5% громадян, свободи над безпекою – 44,1% (Центр Разумкова, 2023). За необхідності вибрати, що є важливішим – свобода чи рівність, 75% опитаних 2023 року обрали свободу (2022 р. таких було 71%).

Що стосується уявлення громадянина про вплив на перебіг свого життя, то 2020 року 45,7% опитаних українців заявили, що впливають на перебіг свого життя, не впливають – 18,8%. Цей показник збільшився порівняно з 1996 роком, коли про це заявляла третина (32% не впливають, 27% впливають) респондентів. Протягом наступних 10 років ситуація дещо покращувалася та 2006 року кількість тих, хто вважав, що ніяк не впливає на своє життя, була найнижчою за останні 24 роки – 17%. Частка тих, хто вважав, що незалежність у виборі та визначенні власного життєвого шляху, була найвищою 2006 та 2011 років – 55% та 52% відповідно. Середній показник 2020 року за 10-бальною шкалою був 6,2 (World Values Survey, 2020: 41-52).

Під час повномасштабної війни оцінка українців щодо уявлення про вплив на перебіг свого життя дещо знизилась. Якщо 2020 року за 10-бальною шкалою вона була 6,2, то 2022 року ця оцінка знизилась до 5,8. Однак 2023 року зросла до 6,0 (Центр Разумкова, 2023).

Оцінка ж різних політичних систем в Україні змінилася з 2011 до 2020 року. Демократична політична система має першість за оцінками «дуже добра/добра» для управління Україною, однак її підтримка знизилась із 85,3% 2011 року до 81,9% 2020. На другому місці за популярністю політична система з сильним лідером, якого не обмежують ні уряд, ні вибори; таку систему підтримує 67,9% опитаних громадян України, однак це менше, ніж 2011 року (71,3%). Хоча у WVS не було запитання щодо авторитарної форми правління, однак якщо поглянути на дані опитувань українських соціологів, то підтримка

автократії протягом всього періоду незалежності України не перевищувала 23,2%. Крім цього, згідно з даними опитування Фонду «Демократичні ініціативи», починаючи з 2013 року підтримка авторитаризму поступово знижується. Якщо 2013 року авторитаризм за певних обставин вважали кращим ніж демократію 22,5% громадян, то 2021 року таких було 19,6% (див. рис. 2.).

За даними опитувань українських соціологів, що проводили 2022 року, частка тих, хто підтримує демократію як найкращу форму правління, була на рівні 64-68%, а частка тих, хто підтримував авторитарну форму правління, – 13,8-11,5% (за даними Фонду «Демократичні ініціативи», 2022 року 64% підтримували демократію як найкращу форму правління, 13,8% – авторитаризм. За даними Центру Разумкова, демократію підтримували 68%, авторитаризм – 11,5%). У травні 2023 р., за даними Центру Разумкова, частка прихильників демократичного режиму зросла ще більше – до 73%, а частка прихильників авторитаризму зменшилася до 9,5%. Також під час повномасштабної війни зросла і сумарна підтримка демократії. 2023 року 93% громадян вважали її найкращою формою правління (Центр Разумкова, 2023).

Якщо ж порівнювати дані WVS із результатами опитувань Центру Разумкова, то рівень підтримки сильного керівництва також знизився. 2020 року таку систему вважали «дуже хорошою» та «швидше хорошою» 67,9% громадян України, а 2022 – 67,7%, 2023 – 62,2%. Однак, якщо брати до уваги дані в динаміці лише від Фонду «Демократичні ініціативи», то рівень підтримки сильного керівництва навпаки зріс під час повномасштабної війни – 58,4% 2022 року проти 56,9% 2021 року (див. рис. 1.).

Проаналізувавши соціальні чинники, які вказують на ймовірність зростання авторитарних настроїв, маємо такі результати:

1. З 2006 року, коли українців уперше запитували про небажання жити поруч із людьми певної категорії, помітне зростання небажання жити по сусідству з іммігрантами та іноземними працівниками (27,1% 2020 р.), з людьми, які розмовляють іншою мовою (25,9% 2020 р.), з людьми іншої національності (24,8% 2020 р.). Окрім цього, 2020 року серед українців знизився рівень довіри до людей іншої національності. Якщо 2011 року їм довіряли 52,4%, то 2020 – 49,6%. Відповідних опитувань, які стосувались небажання жити по сусідству з мігрантами та іноземними працівниками, під час повномасштабної війни не було знайдено. Однак якщо взяти до уваги опитування, де респондентів запитували про їхнє ставлення до російськомовних українців (питання WVS про небажання жити по сусідству з людьми, які розмовляють іншою мовою) та росіян, які живуть в Україні (питання WVS про небажання жити поруч із людьми іншої національності), то маємо протилежні результати. Якщо 2020 року 25,9% респондентів не бажали жити по сусідству з людьми, які розмовляють іншою мовою, то 2023 року ксенофобне ставлення до них мають 14%. При цьому рівень соціальної дистанції нижче середнього. Однак якщо 2020 року 24,8% українців не бажали жити по сусідству з людьми іншої національності, то 2023 року ксенофобне ставлення до росіян, які живуть в Україні, був на рівні 36%,

а рівень соціальної дистанції високий. Водночас зріс і рівень недовіри до людей іншої національності. Якщо 2020 року цій категорії населення довіряли 49,6% респондентів, то 2023 – 34%.

2. Під час повномасштабної війни пріоритетність свободи над безпекою зросла. Варто зауважити, що ріст збільшився як порівняно з довоєнними показниками, так і за результатами зіставлення показників 2022 року з 2023. Аналогічно зросла і пріоритетність свободи над рівністю.

3. Під час повномасштабної війни оцінка українців щодо уявлення про вплив на перебіг свого життя дещо знизилась. Якщо 2020 року за 10-бальною шкалою вона була 6,2, то 2022 року ця оцінка знизилась до 5,8. Однак 2023 року збільшилася до 6,0. Водночас під час повномасштабної війни зросла і сумарна підтримка демократії, а підтримка авторитаризму знизилась. Якщо 2020 року демократію вважали найкращою формою правління 81,9% респондентів, то 2023 – 93%. Рівень підтримки авторитаризму знизився з 19,6% 2021 року до 9,5%. Якщо порівнювати дані Світового дослідження цінностей із даними Центру Разумкова, то рівень підтримки сильного керівництва під час повномасштабної війни скоротився. Однак якщо брати до уваги дані в динаміці лише від Фонду «Демократичні ініціативи», то рівень підтримки сильного керівництва навпаки зріс.

Відштовхуючись від цих результатів, можна стверджувати, що авторитарні настрої не лише не зросли під час повномасштабної війни, а й у деяких аспектах знизились. Водночас попри підтримку демократії, серед українців помітний ріст ксенофобії стосовно людей іншої національності та росіян, які живуть в Україні. Однак таке ставлення може бути викликане війною та в цілому погіршенням ставлення до Росії, а не проявом авторитарних настроїв. Що важливо, рівень ксенофобії щодо російськомовних в умовах війни знизився порівняно з довоєнними показниками.

3.3. Аналіз соціальних чинників, які стримують рух України до авторитаризму

Науковці, які досліджують політичний режим України та ймовірність руху країни до авторитаризму, зазначають, що в українському суспільстві існує ряд запобіжників, які стримують скочування до автократії. Юрій Мацієвський, зокрема, стверджує, що загроза авторитаризму перебільшена, а жоден із сучасних різновидів авторитаризму в постмайданній Україні неможливий (Мацієвський, 2020: 43-45). Дослідник зазначає, що в Україні сформувалися щонайменше три групи чинників, які стоять на заваді авторитаризму: структурні, інституційні, соціокультурні. Однак варто розуміти, що війна значно впливає на настрої та емоції громадян, а запровадження воєнного стану значно розширює владні повноваження. Тому важливо дослідити, чи є ці чинники, які виділяє Ю.Мацієвський, значущими в час повномасштабної війни.

До структурних, тобто тих, що вкорінені в суспільстві та політичній системі, дослідник відносить: низьку легітимність керівництва, поганий стан

економіки, регіональні відмінності, низький репресивний потенціал держави, фрагментовану структуру еліт, відносну слабкість «партії влади», зростання зв'язків із Заходом. До інституційних належать напівпрезидентська форма правління та усталений гібридний режим, а до соціокультурних – відсутність харизматичних лідерів, об'єднавчої ідеології, а також досвід трьох хвиль анти-авторитарних протестів в Україні (1990, 2004, 2014 років). Ці чинники будуть порівняні з результатами соціологічних досліджень, а також із діями держави в період повномасштабної війни. Однак важливо зазначити, що в аналізі не буде розглянуто стан економіки та зв'язки з Заходом. Оскільки, з одного боку, очевидно, що в час війни економіка буде перебувати в поганому стані через збільшення військових витрат і через безпосередню загрозу знищення з боку РФ, а, з іншого боку, важко прослідкувати, наскільки в умовах війни вона може бути запобіжником від скочування до авторитаризму. Зростання зв'язків із Заходом під час повномасштабної війни також виглядає цілком логічним та очевидним, однак, як і у випадку з економікою, важко прослідкувати, наскільки цей чинник може бути запобіжником у період війни.

Як було зазначено раніше, у період соціально-політичних криз в українських громадян зростає підтримка владних інституцій. Однак так само українці й швидко розчаровуються в інституціях, що виражається в недовірі та втраті легітимності влади. Крім цього, в українців традиційно низька довіра до уряду та Верховної Ради й навіть у кризові періоди (зокрема й під час повномасштабної війни з РФ) рейтинг недовіри вищий ніж рейтинг довіри (див. рис. 13. та 14).

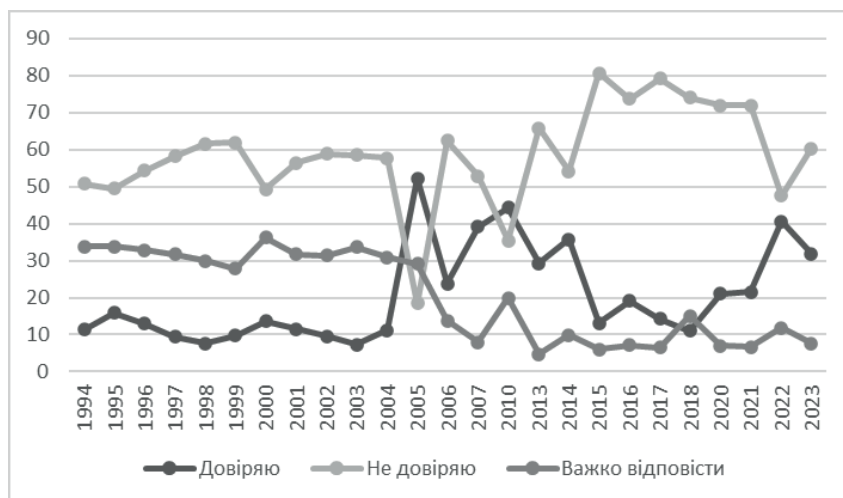

Рис. 13. Рейтинг довіри до уряду з 1994 року

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

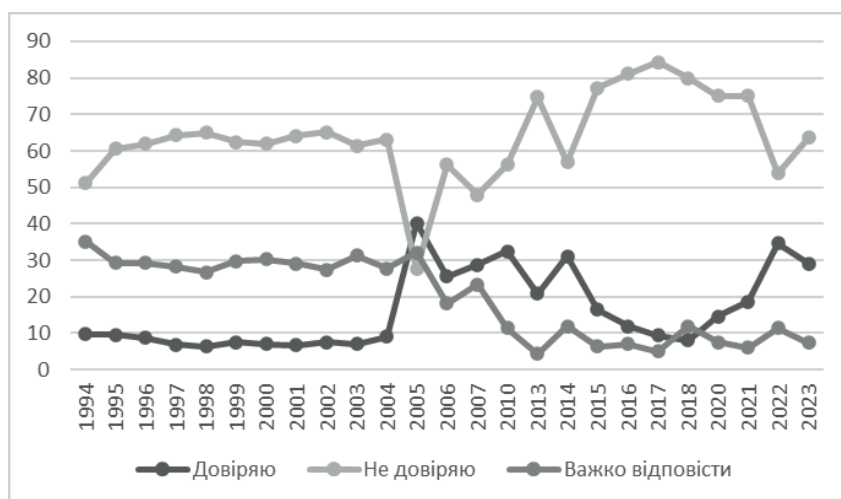

Рис. 14. Рейтинг довіри до Верховної Ради з 1994 року

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

На відміну від уряду та парламенту, у Президента України зазвичай значно вищий рейтинг, і в кризові періоди рейтинг довіри перевищує рейтинг недовіри. Однак все ж до повномасштабної війни «підтримки» президента (коли оцінка «довіряю» перевищує «не довіряю») зберігався лише протягом одного року (див. рис. 15.). У період же 2022–2023 рр. у Володимира Зеленського зберігається підтримка в понад 70% (79,7% 2022 р., 71,7% 2023 р.). Згідно з даними опитувань КМІСу, в лютому 2024 року довіра президенту становила 64%. Помітно, що з часом рівень довіри знижується, однак і надалі залишається високим. Окрім цього, в період повномасштабної війни вперше за історію України рейтинг президента не впав протягом одного року, а залишається стабільним протягом декількох років.

Окрім високого рейтингу довіри до президента протягом двох років повномасштабної війни, про його легітимність говорить також консенсус серед громадян щодо відсутності потреби у виборах президента під час війни. Переважна більшість українців (69%) зазначила, що В.Зеленський має працювати на посаді президента до кінця воєнного стану. Лише 15% вважають, що варто провести вибори. Також є 10%, які підтримали варіант, згідно з яким у травні 2024 року В.Зеленський повинен скласти свої повноваження і до обрання нового президента його повноваження має виконувати Голова Верховної Ради (КМІС, 2024).

Говорячи про регіональні відмінності, Ю. Мацієвський стверджує, що автократи мають значні труднощі з консолідацією влади в регіонально і культурно розділених суспільствах (Мацієвський, 2020: 52-55). Він зазначає, що Віктор Янукович став президентом завдяки переважній підтримці виборців

південно-східних областей, але на Заході та в Центрі країни він зіткнувся з серйозною опозицією.

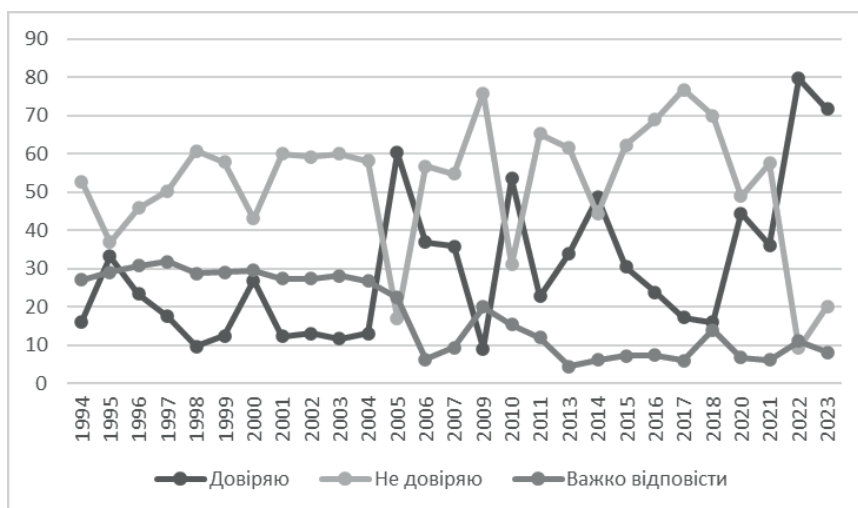

Рис. 15. Рейтинг довіри до президента з 1994 року

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

На думку дослідника, регіональні та ідеологічні поділи перешкоджають формуванню об'єднаної еліти – важливого чинника консолідації будь-якого режиму. Крім цього, Ю. Мацієвський зазначає, що фрагментація еліт зберігається й після Революції 2014 року, а головні лінії поділу проходять між реформаторами та антиреформаторами в парламенті, а також між олігархами при владі та олігархами в опозиції, які лише міняються місцями. Схожу думку поділяє й Олександр Резнік. За словами дослідника, станом на 2017 рік найбільше тих, хто погоджується з авторитарним врядуванням, спостерігається серед мешканців західного регіону, найменше – серед мешканців Півдня. Відповідно між цими регіонами зберігається суттєва поляризація в кількості тих, хто не погоджується з авторитарним врядуванням (Резнік, 2017: 1-6). О.Резнік також зауважує, що після перемоги на президентських виборах Януковича тенденція була зворотною, коли більше «авторитаристів» було на Півдні і Сході, ніж на Заході і в Центрі. На думку дослідника, тут ідеться про соціально-психологічне явище, коли прихильники електорального переможця прагнуть посилення влади, а прихильники опозиційних сил – послаблення.

Попри запровадження воєнного стану та розширення повноважень центральної влади, роль регіонів, згідно зі звітом Національного інституту стратегічних досліджень, залишиться значущою (Павленко, 2022). Експерти зазначають, що в умовах кризи загальнонаціональних парламентських політичних партій завжди наявне посилення регіональних партійних проєктів. Але головним є той факт, що наразі відбувається переміщення громадської та політичної активності із центру в області. Показовими також є дані КМІСу,

де за жовтень 2023 року рівень підтримки місцевої влади залишався стабільним протягом одного року (і 2023, і 2022) – 50% (КМІС, 2023). Водночас, попри стабільний рівень довіри до місцевої влади, рейтинги довіри до уряду та Верховної Ради, згідно з результатами опитувань КМІСу, за рік знизились із 74% до 39% та з 58% до 21% відповідно.

Підтримка сильних лідерів як до повномасштабної війни, так і під час відрізнення залежно від макрорегіону. Так, у серпні 2022 року найбільше підтримували сильних лідерів у Центрі – 64,8%, найменше на Півдні та Сході – 48,5% й 50% відповідно, на Заході ідею сильного керівництва поділяли 58,4% респондентів (Демократичні ініціативи, 2022). Крім цього, попри найбільшу підтримку ідеї сильного керівництва, на Заході та в Центрі показники підтримки демократії як найбільш бажаної форми правління також є найвищими – 65,7% та 68,3% відповідно. На Півдні та Сході 56,7% та 56,3% громадян схвалюють думку про те, що демократія є найкращою формою правління. Ще більш парадоксальною виглядає ситуація, коли суттєва частина жителів Заходу, де не відбуваються бойові дії, готові поступитися державі частиною прав та свобод в обмін на безпеку – 50,6%. Найменше ж громадян, які готові поступитися державі правами в обмін на безпеку, на Півдні – 23,4%, у Центрі та на Сході 35,2%, 38,5% відповідно.

Що стосується впливу олігархів, то, як зазначає *The New York Times*, їхній економічний та політичний вплив під час повномасштабної війни з РФ зменшився (Meheut, 2024). Якщо до повномасштабного вторгнення було десять доларових мільярдів, то зараз – двоє. Паралельно з фінансовими можливостями олігархи втратили медійний вплив. Після початку повномасштабного вторгнення В.Зеленський підписав указ про об'єднання майданчиків різних телеканалів для продукування єдиного телемарафону. Це позбавило олігархів можливості просувати свій порядок денний. Окрім цього, як зазначає видання, власні політичні інтереси для олігархів стали й досі є невинуватеними: народ об'єднався перед лицем загрози, а проводити в цей час якусь свою гру – і аморально, і не має перспектив. Користуючись фактичним послабленням олігархів, українська влада намагається перекроїти політично-правову систему, пише NYT.

Говорячи про репресивний потенціал держави, Юрій Мацієвський зазначає, що він є доволі низьким. Зокрема дослідник наголошує, що три хвилини непридушених масових протестів – проти комуністів 1990-го, проти «вкрадених» виборів 2004-го і проти насилля з боку влади у 2014-го – цьому доказ. За словами Ю. Мацієвського, те, що спецслужби та військові залишилися осторонь в усіх трьох випадках, свідчить про нездатність вищих посадових осіб ефективно контролювати силові структури.

В період же повномасштабної війни, окрім очевидної активізації та посилення ролі правоохоронних органів у зв'язку російською агресією, спостерігається й посилення контролю за силовими структурами з боку Офісу президента. За словами журналістів «Української правди», такий контроль передовсім пов'язаний із Олегом Татаровим, який зумів вибудувати під президента забуту

ще з часів пізнього Кучми силову вертикаль, де під єдиним центром контролю опинились майже всі правоохоронні відомства одразу. В публікації журналістів йдеться, що ніколи в історії України не було настільки впливової людини. Завжди різні силові відомства орієнтувались на різні групи впливу. А зараз усі вписані в одну вертикаль влади під Татаровим: і слідство, і нагляд, і частково суди (Романюк, Кравець, 2023). Своєю чергою журналісти ГО «Громадське» виявили, що, окрім монополізації силового блоку ОП, Татаров також створив мережу, яка здатна закривати не вигідні для влади справи. Журналісти знайшли всіх, хто захищав дисертації під керівництвом або опонуванням Татарова за період після 2014 року, коли він пішов із влади, та до серпня 2020-го, коли повернувся до влади вже як заступник Андрія Єрмака. У своєму розслідуванні журналісти висловили припущення, що зв'язок між Татаровим та підзахисними науковцями є системним, а не випадковим. Тому, на думку журналістів, «є підстави підозрювати, що ця неформальна мережа Татарова служитиме владі, щоб розв'язати ще не одну делікатну справу» (Лукаш, 2024).

До повномасштабної війни Ю. Мацієвський зазначав, що українські еліти, на відміну від західних та східних, – фрагментовані. Ця фрагментація, разом із регіональними та ідеологічними поділами, не сприяє формуванню об'єднаної еліти, що є важливою ознакою для будь-якого політичного режиму. За словами дослідника, коли різні групи еліт змагаються за вплив і ренту, то жодна з них не може монополізувати владу. Окрім цього, на думку дослідника, інституціалізована монополія на владу є ще більше обмеженою через слабкість «партії президента».

Попри те, що вперше в історії української політики керівна партія «Слуга народу» має більшість у парламенті й не потребує об'єднання з іншими силами для формування коаліції, все ж вона залишається доволі слабкою й несамостійною. На початку роботи парламенту дев'ятого скликання у фракції «Слуга народу» було 254 народні депутати. Зараз у «Слузі народу» де-юре 235 парламентарів. Однак, за словами журналістів онлайн-медіа «Українська правда», регулярно приходять на засідання й активно голосують орієнтовно 170-180 нардепів. Решта або відкрито відкололась, як, наприклад, 17 депутатів групи Разумкова, або демонструє прихований саботаж, регулярно пропускаючи засідання парламенту (Романюк, Страшкулів, 2024). Про слабкість партії влади говорить також той факт, що попри заявлену монобільшість, для ухвалення законів «Слузі народу» потрібно «домовлятися» із іншими фракціями та групами. До прикладу, за законопроект про мобілізацію проголосували 192 депутати «Слуги народу», що менше від загальної кількості парламентарів цієї фракції. Так, у Верховній Раді фактично сформована «неоголошена коаліція» президентської фракції з кількома олігархічними групами, яка дозволяє проводити через парламент навіть неприємні й важкі норми (Романюк, 2024).

Попри слабкість партії влади та втрату суб'єктності парламенту, в час повномасштабної війни помітне посилення президентської вертикалі. В матеріалі «Української правди» йдеться, що ще від початку каденції парламенту

його суб'єктність сягнула такого низького рівня, що в парламентсько-президентській республіці вага статусу народного депутата зведена майже до нуля. Верховна Рада навіть втратила такі, здавалось, невідчужувані функції, як парламентський контроль над діяльністю Кабінету Міністрів. З моменту повномасштабного вторгнення уряд практично не звітує перед народними депутатами (Романюк, Страшкулич, 2024). Таким чином помітно, що попри слабкість парламенту та партії влади, в Україні вибудувалась система, за якої ОП монополізував владу та має вплив на інші гілки. Політолог Олексій Кошель, зокрема, стверджує, що в Україні утворилась «певна паралельна структура» з п'яти-шести людей, яка в ручному режимі керує державою та має вплив на ухвалення рішень. За словами О.Кошеля, серед цих людей немає ні голови Верховної Ради, ні секретаря РНБО, ні керівника уряду (Одінцова, 2024).

За словами Ю. Мацієвського, окрім структурних чинників, які стримують рух України до авторитаризму, існують й інституційні та соціокультурні. До інституційних належать напівпрезидентська форма правління та усталений гібридний режим, а до соціокультурних – відсутність харизматичних лідерів, об'єднавчої ідеології та досвід трьох хвиль антиавторитарних протестів в Україні.

Згідно з Конституцією, Україна є парламентсько-президентською республікою, де функції формування уряду розділені між президентом та Верховною Радою. Виконавча влада в Україні також розділена між президентом та прем'єр-міністром. За словами Мацієвського Ю., одним із наслідків такої розділеної виконавчої влади є внутрішня нестабільність і слабе представництво, проте конституційний розподіл повноважень між президентом і прем'єр-міністром є бар'єром для концентрації влади в одних руках. Також, за словами дослідника, за незбалансованої напівпрезидентської системи українські президенти часто втручалися в діяльність уряду, зазіхали на незалежність судової влади, намагалися впливати на рішення Генеральної прокуратури та змінювати конституцію у своїх інтересах. Однак ці дії призвели не до встановлення президентської форми правління, а до руйнування принципу верховенства права і занепаду конституціоналізму в Україні. Тому невдалі спроби змінити інституційний дизайн і сконцентрувати владу в одних руках є ознакою слабкості автократів в Україні.

Як було зазначено, в період президентства В.Зеленського, а особливо під час повномасштабної війни з Росією, повноваження президентської вертикалі суттєво розширились. При цьому повнота влади опинилась не в уряді чи одноосібно в президента, а в паралельній владній структурі – Офісу президента. Самого ж главу ОП Єрмака досить часто називають «віцепрезидентом», а функції, які він перебрав на себе під час війни, належать до компетенції Міністерства закордонних справ та прем'єр-міністра. Про розширення повноважень президента та ОП під час війни говорить і той факт, що на посади, зокрема в державні компанії і силові відомства, призначають «своїх людей», які підконтрольні Офісу президента (Тороп, Хоменко, 2023).

Крім цього, про розширення ролі президента в політичному житті говорить також той факт, що за перше півріччя повномасштабної війни з Росією було видано близько 300 президентських указів, які, зокрема, стосувалися безпосередньо впровадження воєнного стану, формування територіальної оборони, проведення мобілізації, стратегічного управління Збройними силами тощо (Доронцева, 2022).

Що важливо, традиційно в українській політиці роль запобіжника під час розширень повноважень президента виконував парламент. Зокрема в період президентства Кучми та Януковича, чиї стилі управління були доволі авторитарними, Верховна Рада перешкоджала узурпації влади. Так, через посилення інституту президента та фактично виконання функцій виконавчої влади за обох каденцій Леоніда Кучми існував конфлікт із Верховною Радою. Під час каденції Віктора Януковича він мав вплив як на уряд (завдяки безпосередній участі в його формуванні), так і парламент — завдяки стабільній більшості. Відтак президент, будучи главою держави, мав ще й формальні можливості керівництва урядом, використовуючи при цьому парламент як інструмент постійного посилення своїх повноважень. Такі дії з узурпації влади призводили до постійних конфліктів із парламентською опозицією, яка протистояла президентській «Партії регіонів» та Комуністичній партії (Кондратенко, 2023: 88-101). У період президентства В.Зеленського, зокрема під час повномасштабної війни, парламент втратив власну суб'єктність і підпорядковується ОП, що дозволяє президенту безпосередньо впливати на процес ухвалення рішень. Своєю чергою опозиція в парламенті дев'ятого скликання є розділеною, а самі ж фракції складаються з декількох підгруп. Показовим також є той факт, що попри слабкість партії влади і потребу постійно «домовлятися» з іншими фракціями та групами для прийняття відповідного законопроекту, кількість опозиційних депутатів така, що може скласти більшість. Однак наразі у Верховній Раді немає людей, здатних стати таким об'єднавчим центром (Романюк, 2024).

Інший інституційний чинник, який не дозволяє скотитись Україні до авторитаризму, – усталений гібридний режим. За словами Ю.Мацієвського, інституціалізована гібридність є системною інституційною пасткою, яка впливає на принцип урядування владних еліт. Дослідник стверджує, що усталений гібридний режим також стримує рух України як до демократії, так і до авторитаризму; доки ця неефективна сукупність інститутів дозволятиме елітам отримувати ренту, вони будуть її підтримувати. Звідси головною тенденцією в динаміці режиму в Україні є гібридизація, тобто розмивання формальних інститутів неформальними, а не зміцнення чи то верховенства права, чи то репресивного потенціалу держави, як було б у випадку демократизації або авторитаризації.

Свідченням вкоріненості гібридного режиму в Україні є той факт, що попри зміну форми правління 1991, 1995, 1996, 2004, 2010 і 2014 років, політичний режим змінився лише один раз – у період із кінця 1980-х до середини 1990-х рр. (Мацієвський, 2020: 55-57). Окрім цього, цінності українців залишаються змішаними, де підтримка демократії існує поруч із запитом на «сильну

руку». Зокрема в цьому дослідженні було виявлено, що в період повномасштабної війни збільшилась як підтримка сильного керівництва (див. рис. 1.), так і демократії як найкращої форми правління (див. рис. 2.). Крім цього, зв'язку між збільшенням підтримки сильного керівництва та менш прихильним ставленням до демократії також немає (див. рис. 11.). Свідченням змішаних цінностей українців є також їхнє уявлення про те, якою має бути взаємодія між державою та індивідом. Протягом усього періоду незалежності України було зафіксовано, що значна частина українців підтримує ідею про те, що держава повинна повністю відповідати за забезпечення кожного індивіда всім необхідним. Таку думку поділяли від 37,6% до 68,2% українців залежно від конкретного року. 2022 року під час повномасштабної війни 40,3% громадян стверджували, що держава повинна забезпечувати індивіда всім необхідним; 2021 року так вважали 37,7% респондентів. Водночас 2022 року 52,7% громадян висловились, що держава повинна забезпечувати людям однакові «правила гри», а надалі людина сама відповідає за те, як ці шанси використає (див. рис. 3.).

Все ж, попри існування в українському суспільстві змішаних цінностей та високий рівень підтримки демократичної системи (63,9% 2022 року), 2022–2024 років зафіксовано зниження рівня демократії в Україні. Так, згідно зі звітом Freedom House, рівень демократії в Україні 2022 року (до вторгнення РФ) мав оцінку 61 зі 100 (*Freedom House*, 2022), 2023 – 50 зі 100 (*Freedom House*, 2023), 2024 – 49 зі 100 (*Freedom House*, 2024).

Одним із соціокультурних чинників, який стримує рух країни до авторитаризму, є відсутність харизматичних лідерів. Особливістю українського суспільства є швидке розчарування в лідерах та інституціях, яке настає протягом року одразу після збільшення рівня довіри. Зокрема, до повномасштабного російського вторгнення «під підтримки» президента зберігався лише протягом одного року (див. рис. 15.). Однак у період повномасштабної війни ця тенденція дещо змінилась, оскільки рейтинг президента не впав протягом року, а надалі залишається високим. 2022–2023 рр. у В.Зеленського зберігається підтримка в понад 70% (79,7% у 2022, 71,7% 2023 р.). Згідно ж із даними опитувань КМІСу, в лютому 2024 р. довіра президенту становила 64% (КМІС, 2024). Помітно, що з часом рівень довіри знижується, однак і надалі залишається високим, що не було характерним для української політики до повномасштабної війни.

Окрім Володимира Зеленського, на роль «харизматичного лідера» могли б претендувати також Валерій Залужний та Кирило Буданов. Згідно з опитуванням КМІСу, в лютому 2024 р. В.Залужному довіряли 94% громадян, Буданову – 66%, що вище ніж у В.Зеленського в зазначений період (КМІС, 2024). Однак такий високий рівень підтримки можна пояснити загальною довірою громадян до Збройних сил. Крім того, В.Залужний і К.Буданов наразі не мають власної політичної сили, що унеможливлює їхню участь у політиці в період війни.

Другим соціокультурним чинником, який перешкоджає встановленню авторитаризму в Україні, є відсутність об'єднавчої ідеології. За словами

Ю. Мацієвського, відрізка до комуністичних ідеалів, з одного боку, недовіра до політичних інститутів, з іншого, а також регіональні та релігійні відмінності завадили формуванню об'єднуючої ідеології в Україні. Окрім цього, жодна з ідеологічних течій не змогла об'єднати еліти та суспільство.

Згідно з опитуванням *Info Sapiens*, яке стосувалось сенсу війни з РФ та національної ідеї, в респондентів більше переважають екзистенційні відповіді, ніж ідеологічні (Михайлов, 2024). Так, 63% українців вважають, що Україна наразі воює за свої території, 62% стверджують, що війна триває за незалежність держави. При цьому 61% зазначає, що бойові дії відбуваються за майбутнє для себе та дітей, а за своє життя (сім'ї, родини) – 52%. Національно-ідеологічні відповіді такі: за власну ідентичність (мову, віру, культуру) – 46%, за європейське майбутнє – 34%, за демократію і верховенство права – 25%, як обов'язок перед державою та громадянами – 15%.

Що стосується майбутнього курсу України, то на запитання про україноцентричну-мультикультурну орієнтацію українців респонденти відповідають так: україноцентризм (фокус на власній мові, культурі, традиціях) обрали 53% українців, розгляд можливостей будь-яких компромісів заради єдності країни – 24%, мультикультуралізм – 13%. При цьому жителі західних регіонів значно частіше за всі інші області обирають україноцентричну позицію – 71%. Південні та центральні регіони частіше ніж західні обирають компроміс та мультикультуралізм.

Враховуючи дані опитування, зауважуємо, що навіть у час війни цінності, які мали б об'єднати громадян, називають наступними після екзистенційних питань. Крім цього, бачення майбутнього курсу України відрізняється залежно від регіону. Однак на запитання, чи має Україна програмно сформулювати та затвердити національну ідею, відповіді «так» переважають всі інші – 85%. «Ні» відповіли 4% опитаних (Михайлов, 2024).

Останній соціокультурний чинник, який запобігає встановленню авторитаризму, – досвід трьох хвиль антиавторитарних протестів в Україні. Важко простежити, наскільки в час повномасштабної війни змінився цей чинник, оскільки зараз основною загрозою для українців є російська агресія, а самі мітинги заборонені й можуть грати на руку Росії. Однак успіх трьох найбільших антиавторитарних протестів (акції «Україна без Кучми», Помаранчева революція, Революція гідності) та залученість до двох останніх від 18 до 20 відсотків дорослих громадян (від 5 до 7 мільйонів осіб) може слугувати запобіжником у разі спроби в майбутньому встановити авторитарний режим.

Проаналізувавши чинники, які, на думку Юрія Мацієвського, стримують рух України до авторитаризму, та порівнявши їх із суспільними настроями й діями влади в умовах війни, бачимо такі зміни:

1. Помітно, що як і в довоєнні роки рівень підтримки громадянами уряду та парламенту є низьким. Крім цього, як і до повномасштабної війни з Росією, довіра до цих інституцій традиційно знизилась протягом року після «стрибка» підтримки. Однак попри зниження довіри до уряду та Верховної Ради рейтинг

президента залишається високим. Крім цього, вперше в історію України рейтинг президента не впав протягом одного року, а залишається стабільно високим протягом тривалого проміжку часу, що свідчить про його легітимність. Також про легітимність влади говорить факт існування в суспільстві консенсусу щодо недоцільності проведення виборів в умовах війни. Зокрема, 69% українців вважають, що В.Зеленський має працювати на посаді президента до кінця воєнного стану.

2. В умовах повномасштабної війни збільшився контроль влади над силовими структурами. Зокрема під час президентства В.Зеленського була вибудована силова вертикаль, де під єдиним центром контролю опинились майже всі правоохоронні відомства одразу. Окрім монополізації правоохоронної системи ОП, О.Татаров також створив мережу, яка здатна закривати невідгідні для влади справи.

3. Попри те, що вперше в історії української політики керівна партія «Слуга народу» має більшість у парламенті й не потребує об'єднання з іншими силами для формування коаліції, все ж вона залишається доволі слабкою й несамостійною. Про слабкість партії влади говорить той факт, що на початку роботи парламенту дев'ятого скликання у фракції «Слуга народу» було 254 народні депутати, зараз де-юре 235 парламентарів, а регулярно приходять на засідання й активно голосують – орієнтовно 170–180. Крім цього, попри заявлену монобільшість, для ухвалення законів «Слuzі народу» потрібно «домовлятися» із іншими фракціями та групами. Водночас, попри слабкість керівної партії, помітне посилення ролі президента та утворення монополії на прийняття рішень ОП.

4. Попри те що Україна є парламентсько-президентською республікою, повноваження президентської вертикалі суттєво розширились, а суб'єктність парламенту знизилась. При цьому повнота влади опинились не в уряді чи одноосібно в президента, а в паралельній владній структурі – Офісу президента.

5. Можна стверджувати, що в час повномасштабної війни роль харизматичного лідера належить президентові Володимиру Зеленському. Про це свідчить той факт, що його рейтинг залишається високим протягом двох із половиною років широкомасштабного конфлікту з РФ (79,7% 2022 р., 71,7% 2023 р., 64% 2024 р.).

Водночас деякі чинники, які дослідник виділяв як запобіжники, залишились незмінними.

1. Українське суспільство залишається розділеним. Зокрема в різних частинах України відрізняється підтримка демократії та авторитаризму. Крім цього, попри запровадження воєнного стану та розширення повноважень центральної влади, роль регіонів залишається значущою. Так, експерти НСІД зазначають, що в умовах кризи загальнонаціональних парламентських політичних партій завжди є посилення регіональних партійних проєктів і наразі відбувається переміщення громадської та політичної активності з центру в області.

Крім цього, рівень підтримки регіональних еліт, на відміну від центральної влади, залишається стабільною. Так, і 2023, і 2022 рр. 50% громадян довіряли місцевим елітам.

2. Цінності українців залишаються змішаними: поруч із підтримкою демократії існує запит на «сильну руку», патерналізм поруч із ідеєю невтручання держави в життя індивіда. Також у період повномасштабної війни збільшилась як підтримка сильного керівництва, так і демократії як найкращої форми правління. Крім цього, зв'язку між збільшенням підтримки сильного керівництва та менш прихильним ставленням до демократії також немає. Водночас у період 2022–2024 рр. *Freedom House* зафіксував зниження рівня демократії в Україні з 61 бала до 49.

3. Навіть у час війни в українців немає об'єднавчої ідеології. Зокрема цінності, які мали б об'єднати громадян (мова, віра, культура, демократія, європейське майбутнє тощо), респонденти вказують наступними після екзистенційних питань. Крім цього, бачення майбутнього курсу України відрізняється залежно від регіону. Однак все ж на запитання, чи має Україна програмно сформулювати та затвердити національну ідею, відповіді «так» переважають всі інші – 85%.

4. Попри складність визначення, наскільки змінився цей чинник в умовах війни, успіх трьох найбільших антиавторитарних протестів (акції «Україна без Кучми», Помаранчева революція, Революція гідності) та залученість до двох останніх від 18 до 20 відсотків дорослих громадян (від 5 до 7 мільйонів осіб) може й надалі слугувати запобіжником у разі спроби в майбутньому побудувати авторитарний режим в Україні.

Висновки.

Проаналізувавши вплив повномасштабної війни на ріст авторитарних настроїв в українському суспільстві та посилення запиту на «сильну руку», було виявлено, що запит на сильне керівництво в українському суспільстві посилюється під час кризових періодів. Зокрема за допомогою методу кореляційного аналізу було з'ясовано, що кризові періоди впливають на те, що українці починають гуртуватися навколо владних інституцій, що призводить до зростання рівня довіри громадян. Водночас зростання рівня довіри до інституцій призводить до посилення запиту на «сильну руку».

Важливо, що, попри зростання довіри до інституцій та посилення запиту на «сильну руку» в кризові періоди ставлення до демократії та авторитаризму, готовність поступитися державі частиною власних прав в обмін на добробут щодо забезпечення державою індивіда всім необхідним суттєво не зростали чи зменшувались протягом незалежності. Так, зокрема, провівши кореляційний аналіз було виявлено слабкий та незначущий зв'язок між зростанням запиту на «сильну руку» та зменшенням підтримки демократії. Також, що важливо, попри зростання підтримки сильного керівництва в різні роки, підтримка авторитаризму в ці періоди не збільшувалась, а в час повномасштабної війни є найнижчою за весь період незалежності.

Що стосується соціальних чинників, які можуть свідчити про зростання авторитарних настроїв під час повномасштабної війни з РФ, то вони не лише не зросли під час повномасштабної війни, а й у деяких аспектах знизились.

Під час повномасштабного вторгнення пріоритетність свободи над безпекою зросла. При чому ріст збільшився як порівняно з довоєнними показниками, так і за результатами зіставлення показників 2022 року з 2023. Аналогічно зросла і пріоритетність свободи над рівністю. Однак оцінка українців щодо уявлення про вплив на перебіг свого життя дещо знизилась. Якщо 2020 року за 10-бальною шкалою вона була 6,2, то 2022 року ця оцінка знизилась до 5,8. Проте 2023 року знову підвищилась до 6,0, що близько до довоєнних показників. Також під час повномасштабної війни зросла і сумарна підтримка демократії, а підтримка авторитаризму знизилась. Якщо 2020 року демократію вважали найкращою формою правління 81,9% респондентів, то 2023 – 93%. Рівень підтримки авторитаризму знизився з 19,6% 2021 р. до 9,5%.

Водночас, попри підтримку демократії, серед українців помітний ріст ксенофобії щодо людей іншої національності та росіян, які живуть в Україні. Якщо 2020 року 24,8% українців не бажали жити по сусідству з людьми іншої національності, то 2023 ксенофобне ставлення до росіян, які живуть в Україні, було на рівні 36%, а рівень соціальної дистанції високий. Також загалом зросла й недовіра до людей іншої національності. Якщо 2020 року цій категорії населення довіряли 49,6% респондентів, то 2023 – 34%.

Однак таке ставлення може бути викликане війною та в цілому погіршенням ставлення до Росії, а не проявом авторитарних настроїв. Що важливо, рівень ксенофобії щодо російськомовних в умовах війни знизився порівняно з довоєнними показниками.

Водночас на тлі підтримки демократії та зростання пріоритетності свободи над безпекою в суспільстві тенденції з боку влади протилежні. Зокрема в умовах повномасштабної війни збільшився контроль влади над силовими структурами. Під час президентства В.Зеленського була вибудована силова вертикаль, де під єдиним центром контролю опинились майже всі правоохоронні відомства одразу. Крім цього, попри те, що Україна є парламентсько-президентською республікою, повноваження президентської вертикалі суттєво розширились в умовах війни, а суб'єктність парламенту знизилась. При цьому повнота влади опинились не в уряді чи одноосібно в президента, а в паралельній владній структури – Офісу президента. Цікавим також є той факт, що слабкість партії влади, яка була запобіжником від скочування України до авторитаризму, в умовах війни є навпаки підтвердженням посилення ролі президентської вертикалі та утворення монополії на прийняття рішень Офісу президента.

Зниження рівня суб'єктності парламенту також перегукується з рівнем довіри громадян до цієї інституції – як і в довоєнні роки, рівень підтримки громадянами уряду та парламенту є низьким. Крім цього, як і до повномасштабної війни з Росією довіра до цих інституцій традиційно знизилась протягом року після «стрибка» підтримки.

Однак, попри зниження довіри до уряду та Верховної Ради, рейтинг президента залишається високим. Крім цього, вперше в історії України рейтинг президента не впав протягом одного року, а залишається стабільно високим протягом тривалого проміжку часу (79,7% 2022 р., 71,7% 2023 р., 64% 2024 р.), що свідчить про його легітимність. Також про легітимність влади свідчить факт існування в суспільстві консенсусу щодо недоцільності проведення виборів в умовах війни. Зважаючи на такі дані, можемо стверджувати, що два запобіжники, які стримували рух країни до авторитаризму (низька легітимність влади та відсутність харизматичного лідера), також змінились під час війни.

Водночас деякі чинники, які слугували запобіжниками від скочування України до автократії, залишились незмінними. Зокрема, українське суспільство досі залишається розділеним: у різних частинах України відрізняється підтримка демократії та авторитаризму, а також, попри запровадження воєнного стану та розширення повноважень центральної влади, роль регіонів залишається значущою. Крім цього, рівень підтримки регіональних еліт, на відміну від центральної влади, залишається стабільним. Також у час війни запобіжник у формі змішаних цінностей досі залишається актуальним. Збільшення ж рівня підтримки демократії та відсутність кореляції між посиленням запиту на «сильну руку» й зниженням підтримки демократичної системи дають підстави для оптимізму. Окрім цього, навіть у час війни в українців немає об'єднавчої ідеології, що також перешкоджає встановленню авторитаризму. Цінності, які мали б об'єднати громадян (мова, віра, культура, демократія, європейське майбутнє тощо), респонденти опитувань вказують наступними після екзистенційних питань; бачення майбутнього курсу України відрізняється залежно від регіону.

Хоч дії влади з підпорядкування одних гілок влади іншій та монополізація силового блоку виглядають загрозливо, однак соціальних підстав для встановлення авторитаризму в Україні немає. Крім того, маючи великий досвід успішних антиавторитарних протестів, українське суспільство зможе протистояти спробам еліт узурпувати владу.

Бібліографічні покликання

1. А. Любов та ін. 2020. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. Київ : Український центр європейської політики. Отримано з: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf

2. Доронцева, Є. 2022. Державне регулювання під час війни: як Президент та народні депутати керували країною впродовж перших ста днів воєнного стану. *Вокс Україна*. Отримано з: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-prezydent-ta-narodni-deputaty-keruvaly-krayinoyu-vprodovzh-pershyyh-sta-dniv-voennogo-stanu/>

3. КМІС 2023. *Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках*. Отримано з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1>

4. КМІС 2023. *Динаміка сприйняття напрямку справ в Україні та довіри до окремих інституцій між травнем 2022 року та жовтнем 2023 року*. Отримано з: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1321&page=1>

5. КМІС 2023. *Ставлення до біженців, внутрішньо-переміщених осіб, до російськомовних громадян та деяких інших категорій населення*. Отримано з: <https://kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1218&page=1>

6. КМІС 2024. *Напрямок справ у країні та довіра політичним, військовим і громадським діячам*. Отримано з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1368&page=1>

7. КМІС 2024. *Сприйняття потреби у виборах Президента*. Отримано з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1371&page=1>

8. Кондратенко, О. 2023. Інститут Президента України: динаміка сфер компетенції. *Політичні дослідження*, 5, 87–107. Отримано з: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/280391/274726>

9. Лукаш, І. 2024. Наукова павутина: судді, слідчі, поліціанти, які захистили дисертації під керівництвом Олега Татарова. *hromadske.ua*. Отримано з: <https://hromadske.ua/posts/naukova-pavutina-suddi-slidchi-policiyanti-yaki-zahistili-disertaciyi-pid-kerivnictvom-olega-tatarova>

10. Мацієвський, Ю. 2016. *У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014)*. Чернівці: Книги-XXI. Отримано з: https://shron1.chtyvo.org.ua/Matsiievskiy_Yurii/U_pasttsi_hibrydnosti_zygzagy_transformatsii_politychnoho_rezhymu_v_Ukraini_1991-2014.pdf

11. Мацієвський, Ю. 2020. Змішані цінності та суспільні обмеження: чому запит на «сильну руку» не призведе до авторитаризму в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 43–67. Отримано з: <https://doi.org/10.15407/sociology2020.04.043>

12. Михайлов, Д. 2024. Сенс війни з РФ, національна ідея та майбутній курс України. Що думають українці. *Суспільне*. Отримано з: <https://suspilne.media/737469-sens-vijni-z-rf-nacionalna-idea-ta-majbutnij-kurs-ukraini-so-dumaut-ukrainci-opituvanna-dla-novogo-vidliku/>

13. Одінцова, А. 2024. «Управлінський покруч». В Україні «певна паралельна структура» керує державою в ручному режимі – політолог. *NV*. Отримано з: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/za-prezidentstva-zelenskogo-derzhavoyu-v-ruchnomu-rezhimi-keruye-paralelna-struktura-novini-ukrajini-50421594.html>

14. Опора, КМІС 2022. *Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни*. Отримано з: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220817_z.pdf

15. Павленко, І. 2022. Політична система України в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Отримано з: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

16. Резнік, О. 2017. Декларативна авторитарність масової свідомості українців: реальні та фіктивні загрози демократії. *Агора*, 19/20, 26–31. Отримано з: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

17. Резнік, О. 2023. Особливості авторитарних орієнтацій українців під час війни. *Фонд «Демократичні ініціативи»*. Отримано з: <https://dif.org.ua/article/osoblivosti-avtoritarnikh-orientatsiy-ukraintsiv-pid-chas-viyni>

18. Романюк Р., Кравець Р. 2023. Хто такий Олег Татаров та як він опинився на вершині правоохоронної системи. *Українська правда*. Отримано з: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/06/29/7409005/>

19. Романюк Р., Страшкулич А. 2024. Нема Ради. Чи виживе парламент під тиском Банкової. *Українська правда*. Отримано з: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/03/20/7447237/>
20. Романюк, Р. 2024. Опозиція справжня й удавана. Хто може врятувати «монобільшість». *Українська Правда*. Отримано з: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/04/18/7451706/>
21. Соціологічна група «Рейтинг» 2023. *Невидимий клей: дослідження соціального капіталу в Україні*. Отримано з: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/report_ua_fin.pdf
22. Тороп О., Хоменко С. 2023. Віцепрезидент Єрмак. Як помічник Зеленського став ключовою фігурою в українській владі. *BBC News Україна*. Отримано з: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c976nzm8e8o>
23. Фонд «Демократичні ініціативи» 2022. *День Незалежності України: що об'єднує українців і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни*. Отримано з: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsiv-i-yak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-viyni>
24. Центр Разумкова 2022. *День Незалежності України*. Отримано з: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p>
25. Центр Разумкова 2023. *Суспільно-політичні орієнтації громадян України*. Отримано з: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-oriiientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r>
26. Alexseev, M. A., & Dembitskyi, S. 2024. Geosocietal Support for Democracy: Survey Evidence from Ukraine. *Perspectives on Politics*, 1–23. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/s1537592724000422>
27. Feldman S., Stenner K. 1997. Perceived threat and authoritarianism. *Political psychology*, 741–770. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/3792208?seq=26>
28. Hetherington M., Suhay E. 2011 Authoritarianism, threat, and americans' support for the war on terror. *American journal of political science*, 546–560. Retrieved from: https://www.jstor.org/stable/23024936?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents
29. Meheut, C. 2024. The War Has Reined In Ukraine's Oligarchs, at Least for Now. *The New York Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2024/01/15/world/europe/ukraine-oligarchs-crackdown.html>
30. Norris P., Inglehart R. 2018. *Cultural backlash: Trump, Brexit, and the Rise of Authoritarian Populism*, Cambridge University Press, New York. Retrieved from: <https://www.pippanorris.com/cultural-backlash-1>
31. Ukraine: Freedom in the World 2022 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2022>
32. Ukraine: Freedom in the World 2023 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>
33. Ukraine: Freedom in the World 2024 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2024>

References

1. Alexseev, M. A., & Dembitskyi, S. 2024. Geosocietal Support for Democracy: Survey Evidence from Ukraine. *Perspectives on Politics*, 1–23. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/s1537592724000422>

2. Dorontseva, Ye. 2022. Derzhavne rehuliuvannia pid chas viiny: yak Prezydent ta narodni deputaty keruvaly krainoiu vprodovzh pershykh sta dniv voiennoho stanu [State regulation during the war: how the President and people's deputies managed the country during the first hundred days of martial law]. Vox Ukraine. Retrieved from: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-prezydent-ta-narodni-deputaty-keruvaly-krainoyu-vprodovzh-pershykh-sta-dniv-voyennogo-stanu/> [in Ukrainian]

3. Feldman S., Stenner K. 1997. Perceived threat and authoritarianism. *Political psychology*, 741–770. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/3792208?seq=26>

4. Fond «Demokratychni initsiatyvy» 2022. Den Nezalezhnosti Ukrainy: shcho obiednuie ukrainsiv i yak my bachymo peremohu na shostomu misiatsi viiny [Independence Day of Ukraine: what unites Ukrainians and how we see victory in the sixth month of war]. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednuie-ukrainsiv-i-yak-mi-bachymo-peremohu-na-shostomu-misyatsi-viyni> [in Ukrainian]

5. Hetherington M., Suhay E. 2011. Authoritarianism, threat, and americans' support for the war on terror. *American journal of political science*, 546–560. Retrieved from: https://www.jstor.org/stable/23024936?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents

6. KMIS 2023. Dynamika doviry sotsialnym instytuttsiam u 2021-2023 rokakh [Dynamics of trust in social institutions in 2021-2023]. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1> [in Ukrainian]

7. KMIS 2023. Dynamika spryiniattia napriamku sprav v Ukraini ta doviry do okremykh instytutsii mizh travnem 2022 roku ta zhovtnem 2023 roku [Dynamics of perception of the direction of affairs in Ukraine and trust in certain institutions between May 2022 and October 2023]. Retrieved from: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1321&page=1> [in Ukrainian]

8. KMIS 2023. Stavlennia do bizhentsiv, vnutrishno-peremishchenykh osib, do rosiiskomovnykh hro-madian ta deiakykh inshykh katehorii naselennia [Attitudes towards refugees, internally displaced persons, Russian-speaking citizens and some other categories of the population]. Retrieved from: <https://kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1218&page=1> [in Ukrainian]

9. KMIS 2024. Napriamok sprav u kraini ta dovira politychnym, viiskovym i hromadskym diiacham [Direction of affairs in the country and trust in political, military and public figures]. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1368&page=1> [in Ukrainian]

10. KMIS 2024. Spryiniattia potreby u vyborakh Prezydenta [Perception of the need for presidential elections]. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1371&page=1> [in Ukrainian]

11. Kondratenko, O. 2023. Instytut Prezydenta Ukrainy: dynamika sfer kompetentsii [Institute of the President of Ukraine: dynamics of spheres of competence]. *Political Studies*, 5, 87–107. Retrieved from: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/280391/274726> [in Ukrainian]

12. Liubov A.ta in. 2020. Svitove doslidzhennia tsinnosti 2020 v Ukraini [World Values Survey 2020 in Ukraine]. Kyiv: Ukrainian Center for European Policy. Retrieved from: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS-UA_2020_report_WEB.pdf [in Ukrainian]

13. Lukash, I. 2024. Naukova pavutyna: suddi, slidchi, politsiianty, yaki zakhystyly dysertatsii pid kerivnytstvom Oleha Tatarova [Scientific web: judges, investigators, policemen who defended theses under the supervision of Oleg Tatarov]. *hromadske.ua*.

Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/naukova-pavutina-suddi-slidchi-policiyanti-yaki-zahistili-disertaciyi-pid-kerivnictvom-olega-tatarova> [in Ukrainian]

14. Matsiievskiy, Y. 2016. *U pasttsi hibrydnosti: zygzagy transformatsii politychnoho rezhymu v Ukraini (1991–2014)* [Trapped in hybridity: zigzags of political regime transformations in Ukraine (1991–2014)]. Chernivtsi: Books-XXI. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Matsiievskiy_Yurii/U_pasttsi_hibrydnosti_zygzagy_transformatsii_politychnoho_rezhymu_v_Ukraini_1991-2014.pdf [in Ukrainian]

15. Matsiievskiy, Y. 2020. Zmishani tsinnosti ta suspilni обмеzhennia: chomu zapyt na «sylnu ruku» ne pryzyvede do avtorytaryzmu v Ukraini [Mixed values and social constraints: why the request for a «strong hand» will not lead to authoritarianism in Ukraine]. *Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 43–67. Retrieved from: <https://doi.org/10.15407/sociology2020.04.043> [in Ukrainian]

16. Meheut, C. 2024. The War Has Reined In Ukraine's Oligarchs, at Least for Now. *The New York Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2024/01/15/world/europe/ukraine-oligarchs-crackdown.html>

17. Mykhailov, D. 2024. Sens viiny z RF, natsionalna ideia ta maibutnii kurs Ukrainy. Shcho dumaiut ukraintsi [The meaning of the war with the Russian Federation, the national idea and the future course of Ukraine. What do Ukrainians think?]. *Suspilne*. Retrieved from: <https://suspilne.media/737469-sens-vijni-z-rf-nacionalna-idea-ta-majbutnij-kurs-ukraini-so-dumaut-ukraintsi-opituvanna-dla-novogo-vidliku/> [in Ukrainian]

18. Norris P., Inglehart R. 2018. *Cultural backlash: Trump, Brexit, and the Rise of Authoritarian Populism*, Cambridge University Press, New York. Retrieved from: <https://www.pippanorris.com/cultural-backlash-1>

19. Odintsova, A. 2024. «Upravlinskyi pokruch». V Ukraini «pevna paralelna struktura» kerue derzhavoiu v ruchnomu rezhymi – politoloh [«Management twist». In Ukraine, a «certain parallel structure» manages the state in manual mode - a political scientist]. *NV*. Retrieved from: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/za-prezidentstva-zelenskogo-derzhavoyu-v-ruchnomu-rezhimi-keruye-paralelna-struktura-novini-ukrajini-50421594.html> [in Ukrainian]

20. Opora, KMIS 2022. *Demokratiia, prava i svobody hromadian ta mediaspozhyvannia v umovakh viiny* [Democracy, rights and freedoms of citizens and media consumption in conditions of war]. Retrieved from: <http://surl.li/ufcte> [in Ukrainian]

21. Pavlenko, I. 2022. Politychna systema Ukrainy v umovakh viiny [Political system of Ukraine in conditions of war]. *National Institute of Strategic Studies*. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viiny> [in Ukrainian]

22. Reznik, O. 2017. Deklaratyvna avtorytarnist masovoi svidomosti ukraintsi: realni ta fiktyvni zahrozy demokratii [Declarative authoritarianism of the mass consciousness of Ukrainians: real and fictitious threats to democracy]. *Agora*, 19/20, 26–31. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viiny> [in Ukrainian]

23. Reznik, O. 2023. Osoblyvosti avtorytarnykh oriiientatsii ukraintsi pid chas viiny [Peculiarities of authoritarian orientations of Ukrainians during the war]. «Democratic Initiatives» Foundation. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/osoblivosti-avtoritarnikh-orientatsiy-ukraintsi-pid-chas-viiny> [in Ukrainian]

24. Romaniuk R., Kravets R. 2023. Khto takyi Oleh Tatarov ta yak vin opynyvsia na vershyni pravookhoronnoi systemy. *Ukrainska Pravda* [Who is Oleg Tatarov and how did

he end up at the top of the law enforcement system]. *Ukrainian Pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/06/29/7409005/> [in Ukrainian]

25. Romaniuk R., Strashkulych A. 2024. Nema Rady. Chy vyzyhye parlament pid tyskom Bankovoi [There is no Rada. Will the parliament survive under the pressure of Bankova]. *Ukrainian Pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/03/20/7447237/> [in Ukrainian]

26. Romaniuk, R. 2024. Opozytsiia spravzhnia y udavana. Khto mozhe vriatuvaty «monobilshist» [The opposition is real and fake. Who can save the «monomajority»]. *Ukrainian Pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/04/18/7451706/> [in Ukrainian]

27. Sotsiolohichna hrupa «Reitynh» 2023. *Nevydymyi klei: doslidzhennia sotsialnoho kapitalu v Ukraini* [Invisible glue: research of social capital in Ukraine]. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/report_ua_fin.pdf [in Ukrainian]

28. Torop O., Khomenko S. 2023. Vitseprezydent Yermak. Yak pomichnyk Zelenskoho stav kliuchovoiu fihiuroiu v ukrainskii vladi [Vice President Yermak. As Zelensky's assistant, he became a key figure in the Ukrainian government]. *BBC News Ukraine*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c976nzgm8e8o> [in Ukrainian]

29. Tsentr Razumkova 2022. *Den Nezalezhnosti Ukrainy* [Independence Day of Ukraine]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslid-zhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p> [in Ukrainian]

30. Tsentr Razumkova 2023. *Suspilno-politychni oriantatsii hromadian Ukrainy* [Socio-political orientations of citizens of Ukraine]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-oriantatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r> [in Ukrainian]

31. Ukraine: Freedom in the World 2022 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2022>

32. Ukraine: Freedom in the World 2022 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2022>

33. Ukraine: Freedom in the World 2023 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>

34. Ukraine: Freedom in the World 2023 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>

35. Ukraine: Freedom in the World 2024 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2024>

36. Ukraine: Freedom in the World 2024 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2024>

WAR AND AUTHORITARIANISM: THE REQUEST FOR A «STRONG HAND» IN UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF WAR

Taras Semeniuk ^{a,*}

^a*Department of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine*

ABSTRACT

The article analyzed the dynamics of public opinion regarding the demand for a «strong hand» in Ukraine and the likelihood of the country's slide into authoritarianism. Taking as a theoretical basis the hypothesis that during socio-political crises, authoritarian attitudes grow in society, a correlation analysis was conducted to test it. It was found that periods of crisis affect the fact that Ukrainians begin to rally around the institutions of power, which in turn leads to an increase in the level of trust on the part of citizens and, in connection with this, the demand for a «strong hand» increases. The analysis of factors that could indicate the growth of authoritarian attitudes among the population also showed that there are no social grounds for the establishment of authoritarianism in Ukraine. In particular, during a full-scale invasion, the priority of freedom over security increased. At the same time, growth increased both in comparison with pre-war indicators and in comparison with 2022 and 2023. Similarly, the priority of freedom over equality also increased. However, the assessment of Ukrainians regarding the perception of influence on the course of their lives has decreased somewhat, and the level of xenophobia has also increased. At the same time, despite the lack of social grounds for establishing authoritarianism, the tendencies on the part of the authorities are opposite. In particular, in the conditions of a full-scale war, the government's control over the power structures increased, the subjectivity of the parliament decreased, and the full power ended up in the hands of the President's Office. However, other factors that act as safeguards against Ukraine's slide into authoritarianism have remained unchanged. Therefore, although the actions of the authorities look threatening, there are no social grounds for establishing authoritarianism in Ukraine.

ARTICLE INFO**Keywords:**

authoritarianism, authoritarian sentiment, WVS, war, Ukraine

***Corresponding author:**

taras.semeniuk@oa.edu.ua

*ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2342-0963>

Article history:

Received 19.03.2024

Accepted 14.06.2024

Content from this work may be used under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY 4.0). Any further distribution of this work must maintain attribution to the author(s) and the title of the work, journal citation and DOI.

УДК 329:070(477)

ДИСКУРС ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ У НОВИХ МЕДІА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Вікторія Паляднік ^{а,*}

^а *Кафедра національної безпеки та політології, Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна*

Анотація

У статті проаналізовано, як політичні партії України використовують нові медіа, зокрема телеграм, під час російсько-української війни з 24 лютого 2022 року по 24 лютого 2024 року. В теоретичному розділі розглянуто, як безпосередньо партії комунікують із виборцями та як використовують телеграм у своїй діяльності. Дослідження включало дискурс-аналіз та тематичне моделювання повідомлень із офіційних телеграм-каналів політичних партій України, таких як «Європейська солідарність», «Голос» та «Слуга народу». Виявлено, що через платформу «Телеграм» політичні партії поширювали наративи щодо національної безпеки, патріотизму та соціальної підтримки. Аналіз емоційного змісту показав, що більшість повідомлень мають позитивну конотацію, сприяючи формуванню довіри та підтримки серед аудиторії. Водночас було виявлено, що під час кризових періодів зростає частка негативних повідомлень, які мобілізують громадян через емоції страху та гніву. Це дослідження підкреслює важливість нових медіа, зокрема телеграму, як інструменту політичної комунікації та мобілізації у формуванні громадської думки в умовах війни.

Ключові слова:

політичні партії, нові медіа, телеграм, дискурс-аналіз, війна

^{*}*адреса до кореспонденції:*

viktoria.paliadnik@oa.edu.ua

^{*}ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1175-206X>

Історія статті:

Надійшла 22.04.2024

Прийнята 19.06.2024

Зміст цієї роботи може бути використаний на умовах міжнародної ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0). Будь-яке подальше розповсюдження цієї роботи повинно містити покликання на автора(ів) та назву роботи, покликання на журнал та DOI.

Вступ.

Російсько-українська війна, яка розпочалася 2014 року та перейшла у фазу повномасштабного вторгнення 2022 року, не лише вплинула на політичний, економічний та соціальний аспекти обох країн, але й змінила медіапростір. З поширенням нових медіа, зокрема соціальних мереж, інформація про події та політичні повідомлення поширюються швидше і ширше, ніж будь-коли раніше. В умовах конфлікту ці нові медіа стали важливим інструментом для політичних партій, які використовують їх для висвітлення подій, мобілізації підтримки та формування громадської думки (Корсунський, 2022).

Один із найбільш популярних та впливових медіаканалів серед українських політичних партій є телеграм (Максимова, 2023). Ця платформа дає змогу швидко та ефективно розповсюджувати інформацію, залучати аудиторію і створювати наративи, які впливають на сприйняття конфлікту серед населення. Однак існує недостатня кількість досліджень, які б детально аналізували, як саме політичні партії використовують телеграм під час війни та які наративи вони поширюють.

Нові медіа, зокрема телеграм, стали ключовими інструментами для формування громадської думки (Палікот, 2024). Політичні партії можуть використовувати ці платформи для поширення своїх поглядів, впливу на емоції громадян та мобілізації підтримки. Недостатнє розуміння цих процесів може призвести до маніпуляцій та поширення дезінформації.

В умовах війни мобілізація населення стає критично важливою. Соціальні мережі дозволяють політичним партіям швидко організовувати акції, залучати волонтерів та поширювати інформацію про допомогу. Дослідження цих процесів допоможе зрозуміти, як нові медіа сприяють або заважають мобілізації населення.

Повідомлення, що поширюють через соціальні мережі, часто мають значний емоційний заряд (Любченко, 2024). Важливо дослідити, які емоції переважають у повідомленнях політичних партій і як це впливає на сприйняття конфлікту.

В умовах війни інформаційна безпека стає надзвичайно важливою. Соціальні мережі як платформи для комунікації можуть бути використані не лише для поширення корисної інформації, але й для дезінформації або інформаційних атак (Українська гелсінська спілка з прав людини, 2023). Найбільшими джерелами дезінформації через анонімні канали є телеграм та через фейкові акаунти тікток (Котубей-Геруцька, 2023). Соціальні мережі глибоко проникли в життя пересічних людей, тому потребує вивчення питання, як українські політичні партії використовують соціальні мережі, зокрема телеграм, для висвітлення потрібної їм інформації та який характер мають ці повідомлення.

Мета дослідження.

Метою цього дослідження є аналіз того, як політичні партії України висвітлюють події російсько-української війни у своїх соціальних мережах (на прикладі телеграму).

Завдання дослідження.

1. Описати, як партії комунікують із виборцями за допомогою нових медіа.
2. Розглянути методологію дослідження текстової інформації (text mining).
3. Зібрати та систематизувати повідомлення з телеграм-каналів політичних партій України, які стосуються російсько-української війни.
4. Провести дискурс-аналіз зібраних повідомлень для визначення ключових тематик та наративів

1. Огляд літератури.

Нові медіа значно трансформували спосіб, яким люди отримують інформацію та взаємодіють із нею. Вони забезпечують миттєвий доступ до величезної кількості даних та надають нові можливості для комунікації та самовираження. Генрі Дженкінс у своїй праці «Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture» досліджує, як нові медіа стикаються і взаємодіють із традиційними формами медіа, створюючи нові форми культурного виробництва та споживання (Jenkins, Ford, 2013).

Політичні партії та інші політичні актори активно використовують нові медіа для комунікації з виборцями. Браян Лоудер у «Social Media and Democracy: Innovations in Participatory Politics» досліджує, як мережеві структури змінюють політичну комунікацію, роблячи її більш інтерактивною та демократичною (Loader, Mercea, 2012).

Соціальні мережі відіграють критично важливу роль у конфліктних ситуаціях, сприяючи поширенню інформації, мобілізації громадян та формуванню громадської думки. Зейнеп Туфекчі у книзі «Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest» аналізує використання соціальних мереж під час протестів і демонструє, як вони можуть сприяти як організації рухів, так і створенню вразливостей (Tufekci, 2017). Сакіб Ріаз у своїй статті аналізує роль соціальних мереж у формуванні конфліктів і те, як змінюється думка суспільства за умов правильно дібраних повідомлень (Riaz, 2021). Марина Навальна та Наталія Костусяк звертають увагу на те, що російська пропаганда стала винахідливішою, тому варто звертати увагу на факти та повторно перевіряти інформацію, яку отримуємо (Navalna, Kostusiak, 2023).

1.1. Політичні партії як інститути, які мають кілька цілей.

Політичні партії відіграють ключову роль у функціонуванні демократичних систем, виконуючи кілька основних функцій, таких як представництво інтересів громадян, формування уряду та впровадження політики. Залежно від своїх стратегічних цілей політичні партії можуть мати різні моделі поведінки. В теорії політичних наук виділяють три основні моделі політичних партій: партії, які шукають політику (*Policy-Seeking Party*), партії, які шукають голоси (*Vote-Seeking Party*), та партії, які шукають посади (*Office-Seeking Party*). Кожна з цих моделей відображає різні пріоритети та стратегії, які використовують партії для досягнення своїх цілей. У моделі Даунса партії передусім зацікавлені

в просуванні та впровадженні конкретного набору політичних уподобань чи ідеологічних цілей. На відміну від партії, яка шукає політичну владу заради неї самої, або партії, яка шукає голоси виборців, ціллю партії, що шукає політику, є просування певних політичних уподобань чи принципів.

Основною метою *Policy-Seeking Party* є просування та впровадження її вибраної політики чи ідеологічної програми. Перемогу на виборах та отримання політичної влади розглядають як засоби досягнення цієї мети, а не саму мету діяльності партії (Forsyth, 2023). Ці партії прагнуть до стійкості та послідовності у своїх політичних позиціях та діях. Вони намагаються встановити чіткий та впізнаваний набір політичних цілей, які роблять їх відмінними від їхніх політичних суперників та приваблюють їхніх прихильників або виборців. Вони також часто керуються ідеологічними принципами або загальними політичними цілями, які формують їхні політичні позиції та прийняття рішень. Ці принципи можуть включати в себе віру в роль держави, економічну політику, соціальну справедливість або інші основні цінності.

Policy-Seeking Party можуть віддавати перевагу довгостроковим політичним цілям та вибирати поступові зміни з часом, замість того, щоб зосередитися виключно на короткострокових виборчих перемогах. Вони можуть бути готові перенести виборчі невдачі у зусиллях досягти більш широкої політичної мети. Партії, які шукають політику, можуть відігравати важливу роль у просуванні інновацій у політиці та генерації нових ідей, прагнучи вирішити нові виклики або просунути свою політичну програму. Партії, які шукають політику, можуть утворювати альянси або коаліції з іншими політичними діями, які мають схожі політичні цілі або ідеологічні переконання. Ці коаліції можуть базуватися на спільних політичних інтересах, а не тільки на виборчих розрахунках.

Згідно з цією концепцією, політичні партії спрямовані на максимізацію кількості голосів у виборах, пропонуючи програми та кандидатів, які найбільше привернуть підтримку виборців. Партії, що шукають голоси, мають на меті максимізувати кількість голосів, які вони отримують у виборах. Основна стратегія цих партій полягає в тому, щоб привернути якомога більше підтримки виборців за допомогою своїх політичних програм та кандидатів. Часто спрямовуються на середнього виборця, тобто на того, чий політичний вплив найбільший. Це випливає з теорії Даунса про «теорему про середнього виборця», яка передбачає, що партії відступають до політичного центру, оскільки це місце, де зазвичай виграють вибори.

Партії, що шукають голоси, використовують стратегічне планування для максимізації своєї виборчої бази. Це може включати в себе вибір політичних позицій, які привертають більше виборців, а також використання медіа та кампаній для привернення уваги. Зазвичай вони адаптують свої стратегії відповідно до політичного середовища, в якому вони опиняються. Це може означати зміну політичних позицій або стратегій комунікації залежно від суспільних та політичних тенденцій.

Розглядаючи модель *Office-Seeking Party*, варто зауважити, що основна ідея полягає в тому, що політичні партії не лише зацікавлені в перемозі на виборах

для того, щоб отримати владу, але й використовують цю владу для досягнення конкретних політичних цілей чи розподілу переваг серед своїх членів та прихильників (Muller, 1999). Головна мета партії, яка шукає посади, – здобути контроль над урядовими посадами з метою реалізації її вибраної політики або розподілу переваг серед своїх членів та прихильників (Evans, 2018).

На відміну від партії, яка шукає голоси, яка зацікавлена в максимальному зборі голосів, партія, яка шукає посади, може виявляти виразну різницю у своїх політичних позиціях. Це може включати в себе зміну політичної платформи, щоб привернути конкретні сегменти виборців чи виділитися серед політичних супротивників. Партії можуть розподіляти ресурси, наприклад, фонди на кампанії, організаційна підтримка та підтримка способами, які максимізують їхні шанси на перемогу на виборах та отримання політичної влади.

Партії, що шукають посади, можуть займатися побудовою альянсів або коаліцій з іншими політичними акторами з метою зміцнення своїх виборчих перспектив чи забезпечення більшості у владі. Коаліції можуть бути створені на основі спільних політичних цілей, електоральних розрахунків чи ідеологічних спорідненостей. Партії, які шукають посади, можуть виявляти різні політичні позиції та вести активну політичну діяльність із метою досягнення своїх політичних цілей.

У підсумку, кожен із трьох підходів до політичної діяльності має свої переваги та недоліки. Партії, які шукають голоси, можуть мати широкий спектр підтримки, але ризикують віддаленістю від реальних потреб громадян. Партії, які шукають посади, здатні до реалізації конкретних програм, але можуть втратити зв'язок зі своїми виборцями. А партії, які шукають політику, можуть бути вірні своїм ідеалам, але ризикують обмеженою підтримкою виборців. Обираючи між цими підходами, політичні актори повинні враховувати як свої цілі, так і контекст суспільства, у якому вони діють, щоб забезпечити ефективне та відповідальне управління.

У сучасному світі найбільшу роль у пошуку потенційних виборців та подальше залучення їх до голосування проходить через так звані нові медіа, які у своїй основні переходять від принципу «один – багатьом» до «багато – багатьом» (Бучельнікова, 2019). Завдяки поширенню та доступності платформ, таких як фейсбук, твіттер, інстаграм, ютуб, політичні партії активно використовують соціальні мережі для спілкування з виборцями. Вони публікують свої позиції з питань політики, розповідають про своїх кандидатів, організовують онлайн-кампанії та взаємодіють з аудиторією через коментарі та приватні повідомлення.

В останні роки соціальні мережі зіграли важливу роль у політичній комунікації та виборчих кампаніях в Україні. Політичні партії активно використовують ці платформи для взаємодії з виборцями, формування громадської думки та мобілізації підтримки. Кожна з основних соціальних мереж має свої особливості та цільові аудиторії, що дозволяє партіям ефективно адаптуватися до різних сегментів населення.

3 лютого 2022 року значно зросла кількість українців, які використовують телеграм для отримання суспільно-політичних новин – із 11% до 41% (Спесивцева, 2023). Однак, це зростання спричинило також збільшення ризиків, пов'язаних із платформою, зокрема те, що її використовують російські агенти для розповсюдження дезінформації та впливу на свідомість українців. Різноманітні дослідження підтверджують, що незважаючи на загрози, такі як розповсюдження неправдивої інформації через телеграм та продаж крадених персональних даних, користувачі не відмовляються від платформи (Cyber Division, 2024). Багато хто сприймає вплив дезінформації як щось незначне, а доступ до особистих даних не вважає критичним для побутового життя.

У контексті інформаційної війни, яка супроводжує військові дії, значення точної та перевіреної інформації не може бути переоцінене. Згідно з останніми даними Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України, спостерігається зростання активності у створенні фальшивих телеграм-каналів. Ці канали, які маскують під офіційні комунікаційні канали українських військових бригад і батальйонів, мають за мету збирати чутливу інформацію та дискредитувати вище командування. Ці канали, які створили російські суб'єкти, спрямовані на розповсюдження дезінформації, зокрема неправдивих звітів про порушення і злочини командування. Служба безпеки України ідентифікувала низку таких каналів, зокрема до списку джерел, що поширюють в інфопросторі фейки та їх координують спецслужби рф, увійшли (Ярмоленко, 2021): «Легітимний», «Резидент», «Картель», «Пліткарка», «Чорний квартал», «Політичний розклад», «Нетипове Запоріжжя», «Тремпель Харків», «Одеський фраер», «Дніпро live», «Николаїв live», «Херсон live».

Додатково російська пропаганда використовує інші методи для введення в оману, наприклад, фальсифікації телевізійних сюжетів та відеоматеріалів, які поширюють через вищезгадані телеграм-канали, щоб дискредитувати владу та ЗСУ. Ефективне протидіяння цій загрозі вимагає не тільки розпізнавання та блокування дезінформативних каналів, але й активне інформування громадськості про реальні загрози, що виникають унаслідок таких інформаційних операцій. Суспільство має критично ставитися до отримуваної інформації і користуватися тільки перевіреними джерелами для забезпечення інформаційної безпеки.

2. Методи дослідження та дані.

Для аналізу засобів масової інформації, особливо у контексті висвітлення соціальних проблем, можна використовувати різноманітні методи, які включають як кількісні так і якісні підходи. Кількісний метод, такий як контент-аналіз, зосереджується на підрахунку частоти використання певних мовних конструкцій або тем у медійних текстах, що дозволяє виміряти об'єктивність у висвітленні інформації (Рябчук, Хурпидзе, 2023).

Якісні методи, зокрема дискурс-аналіз, відіграють ключову роль у глибшому розумінні того, як текст відображає соціальну реальність. Дискурс-аналіз – це

структурно-семіотичний підхід до дослідження текстів, який дозволяє виявити приховані значення, контекст створення тексту, а також вірогідні інтерпретації читача чи слухача. Цей метод не просто аналізує слова, але і вивчає, як слова поєднуються та організовуються в тексті, формуючи певні семіотичні сегменти, що можуть бути далі розділені на підгрупи для глибшого аналізу.

Особливість дискурс-аналізу полягає в тому, що він дає змогу не тільки виявляти лінгвістичні патерни, але й розуміти, як конкретні текстові конструкції можуть впливати на поведінку чи думки людей. Такий підхід є надзвичайно корисним для соціальних працівників, які прагнуть зрозуміти, яким чином індивіди в конкретних ситуаціях інтерпретують соціальні події та як це відображається у їхніх діях та щоденному житті через медійні наративи.

Застосування дискурс-аналізу в медійних дослідженнях сприяє більш глибокому і комплексному розумінню взаємодії між медіа та їхньою аудиторією, надаючи думки, які можуть бути недоступні через виключно кількісні методи аналізу.

Для аналізу емоційного забарвлення новин, що публікують політичні партії в їхніх офіційних телеграм-каналах під час російсько-української війни, будемо використовувати 4 емоційні словники та тематичне моделювання.

Лексикон *NRC* 2010 року розробила група дослідників на чолі з Саїфом Мохаммадом із Національної дослідницької ради Канади. Він включає слова, пов'язані з різними емоціями; це дає змогу аналізувати текст щодо його емоційного забарвлення за 8 емоціями і 2 полярностями. Емоції включають: гнів (*Anger*), антиципацію (*Anticipation*), огиду (*Disgust*), страх (*Fear*), радість (*Joy*), смуток (*Sadness*), подив (*Surprise*), довіру (*Trust*). Полярності: позитив (*Positive*) та негатив (*Negative*).

Лексикон *Bing*, також відомий як *Bing Liu's Opinion Lexicon*, містить списки позитивних і негативних слів, які використовують для аналізу настроїв у текстах. Позитивні слова вказують на позитивний настрій, тоді як негативні слова відображають негативний настрій тексту. Цей лексикон широко використовують у завданнях класифікації настроїв.

Лексикон *AFINN* надає слова з числовими оцінками настрою, які варіюються від -5 до +5. Ці оцінки відображають силу і полярність настрою слова. Підсумовуючи оцінки слів у тексті, можна отримати загальну оцінку настрою тексту, що робить цей лексикон ефективним інструментом для кількісного аналізу настроїв.

Лексикон *Loughran-McDonald* спеціально розроблений для аналізу фінансових текстів і містить категорії, такі як позитивні, негативні та нейтральні слова. Лексикон був створений для фінансових текстів, тому його категорії та слова можуть не повністю відповідати специфіці політичних текстів. Оскільки лексикон розроблений для фінансового контексту, він може пропускати важливі політичні терміни або інтерпретувати їх неправильно.

Також було застосовано тематичне моделювання, а саме *Latent Dirichlet Allocation (LDA)*, що є статистичним методом тематичного моделювання

текстів. Він дозволяє визначити основні теми, наявні в корпусі текстів, де кожна тема представлена набором слів.

Дані для аналізу були зібрані з телеграм-каналів великих політичних партій України, а саме «Європейська солідарність», «Голос», «Слуга народу». Застосовано техніку скрейпінгу для автоматичного збору текстових повідомлень, опублікованих протягом певного періоду.

Обробка даних включала видалення неінформативних елементів (URL-адрес, спецсимволів, емодзі), токенизацію текстів та їх лематизацію. Ці процеси необхідні для стандартизації текстів перед власне аналізом.

Кожне слово у повідомленні проаналізовано з використанням 4 лексиконів та тематичного моделювання.

Аналіз емоційного забарвлення дав змогу глибше зрозуміти стратегії комунікації політичних партій в умовах війни, виявляючи, як вони використовують емоційні висловлювання для мобілізації, пропаганди або для впливу на суспільну думку.

3. Результати дослідження.

3.1. Дискурс-аналіз повідомлень політичної партії «Голос».

Розглянемо аналіз повідомлень у телеграм-каналі політичної партії «Голос». Канал має 1486 підписників та не діє із 26 квітня 2023 року. Для аналізу було обрано повідомлення від 24 лютого 2022 року до припинення діяльності каналу.

Загалом було оброблено 143 повідомлення, які були попередньо очищені від зайвої інформації (покликань, емоджі) та перекладені англійською мовою. За допомогою програми R та відповідних лексиконів (бібліотек) було зроблено аналіз тексту, щоб відслідкувати семантику вживаних слів у повідомленнях.

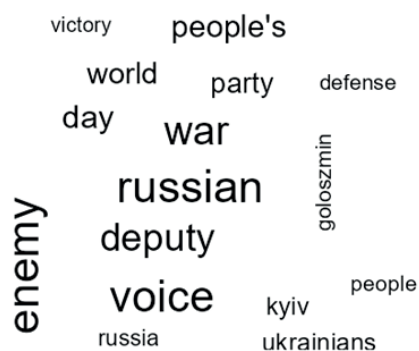

Рис. 1.1. 20 найбільш уживаних слів у повідомлення у телеграм-каналі політичної партії «Голос»

Розглядаючи рисунок 1.1., можна помітити, що найбільш уживаними в період із 24 лютого 2022 до 24 лютого 2023 року були слова, які безпосередньо пов'язані з російсько-українською війною: «росіяни», «війна», «ворог»,

«перемога». Окрім цього, вживали слова, які стосуються роботи партії: «депутати», «Голос», та хештег, який часто застосовували під час публікації дописів *#goloszmin*.

Рис. 1.2. Кількість слів у повідомленнях у телеграм-каналі політичної партії «Голос»

У середньому кількість слів у повідомленнях у телеграм-каналі політичної партії «Голос» не перевищував 200 слів (Рис. 1.2). Майже всі повідомлення публікували з медіафайлами (фото/відео). Зазвичай це були короткі повідомлення щодо подій, які відбувалися в день публікації.

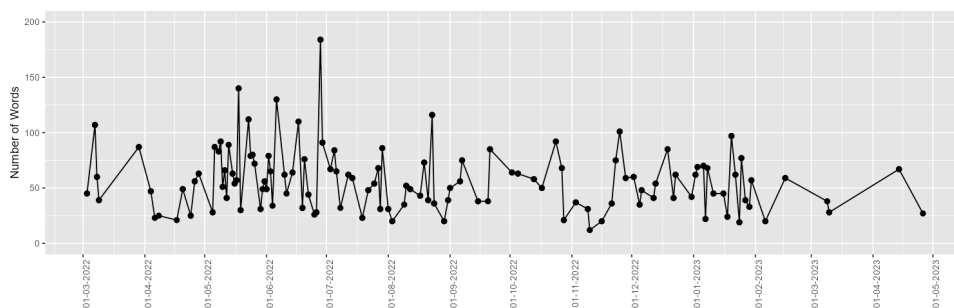

Рис. 1.3. Кількість разів використання найбільш уживаних слів у повідомленнях у телеграм-каналі політичної партії «Голос»

На Рисунку 1.3. представлені діаграми фактичної та відносної частоти найбільш уживаних слів у телеграм-каналі політичної партії «Голос». Аналіз показує, що слово «Україна» є найбільш уживаним, що підкреслює акцентування партії на національних питаннях. Часте використання слів «ворог», «російський» та «війна» вказує на активне використання риторики, пов'язаної з військовим конфліктом та агресією з боку Росії, що може бути спрямовано на мобілізацію патріотично налаштованих виборців. Вживання слів «депутат»

і «сили» свідчить про акцент на політичній діяльності партії, підкреслюючи її роль у політичному процесі та забезпеченні прихильності виборців. Так, риторика партії «Голос» спрямована на зміцнення позицій партій та підкреслення її активної політичної позиції.

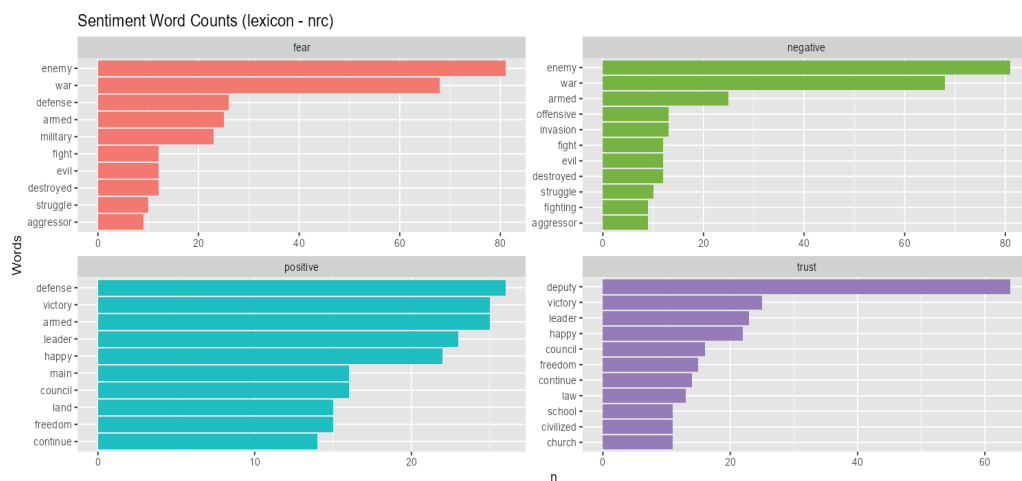

Рис. 1.4. Частотність вживання слів у Telegram-каналі партії «Голос» за категоріями настроїв (лексикон NRC)

На рисунку 1.4. представлені чотири діаграми частотності слів у телеграм-каналі політичної партії «Голос» за різними категоріями настроїв згідно з лексиконом NRC. Графік відображає кількість слів, що належать до категорій «страх» (*fear*), «негативний» (*negative*), «позитивний» (*positive*) та «довіра» (*trust*). Найбільш уживані слова в категорії «страх» включають *enemy* (ворог), *war* (війна), *defense* (захист), *armed* (озброєний) та *military* (військовий). Слово *enemu* використовують найчастіше, що підкреслює акцент на зовнішній загрозі та конфлікті. Часте використання таких слів вказує на риторику, яка наголошує на небезпеках та необхідності оборони. У категорії «негативний» домінують слова *enemy* (ворог), *war* (війна), *armed* (озброєний), *offensive* (наступальний) та *invasion* (вторгнення). Слова з негативною конотацією використовують часто, що відображає напружену риторику партії, спрямовану на викликання почуттів тривоги та мобілізації проти зовнішньої загрози. Найбільш уживані слова в категорії «позитивний» – *defense* (захист), *victory* (перемога), *armed* (озброєний), *leader* (лідер) та *happy* (щасливий). Вживання слів *victory* і *freedom* підкреслює оптимістичні повідомлення партії, спрямовані на зміцнення віри в перемогу та позитивне майбутнє. У категорії «довіра» найчастіше вживаними є слова *deputy* (депутат), *victory* (перемога), *leader* (лідер), *happy* (щасливий) та *council* (рада). Часте використання слів, пов'язаних із довірою, зокрема *deputy* і *leader*, свідчить про прагнення партії підкреслити надійність та відповідальність у своїх діях.

Аналіз частотності слів у телеграм-каналі партії «Голос» за категоріями настроїв лексику *NRC* показує, що партія активно використовує риторичку, спрямовану на підсилення патріотичних почуттів (страх і негатив), а також надії та довіри (позитив і довіра). Переважання слів, пов'язаних із зовнішніми загрозами (*enemy, war, armed*) та боротьбою, свідчить про акцент на національній безпеці та боротьбі з агресором. Водночас вживання слів, що підкреслюють перемогу (*victory, leader*) та лідерство, свідчить про оптимістичний підхід до майбутнього України та спробу побудувати довіру серед виборців.

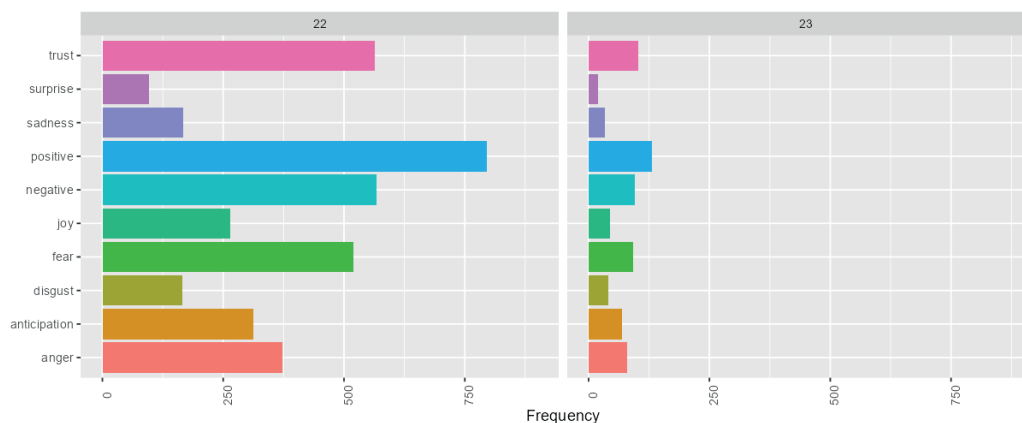

Рис. 1.5. Частота вживання слів у телеграм-каналі партії «Голос» за категоріями настроїв у 2022 та 2023 роках (лексикон *NRC*)

Аналіз частотності слів у телеграм-каналі партії «Голос» за категоріями настроїв лексику *NRC* показує, що риторика партії значно змінювалася між 2022 і 2023 роками. 2022 року партія значною мірою використовувала слова, що належать до категорій «довіра» та «позитив», що вказує на спробу побудувати довіру та передати позитивні повідомлення. Часте вживання слів із категорії «страх» відображає акцент на загрозі та небезпеці.

2023 року частота вживання категорій «довіра» та «позитив» зменшилася, що може свідчити про зміну стратегії комунікацій або зміну політичної ситуації. Водночас частота категорій «негатив» та «страх» залишилася високою, що свідчить про продовження стратегії акцентувати увагу на критиці та загрозі. Окрім цього, варто зауважити, що телеграм-канал партії «Голос» припинив існування (була зроблена остання публікація) 26 квітня 2023 року. З чим пов'язано припинення публікації повідомлень у каналі, не було пояснено.

На рисунку представлена стовпчикова діаграма, що відображає відносну частоту позитивних і негативних настроїв у телеграм-каналі партії «Голос» за період із березня 2022 по травень 2023 року. Графік розділений на дві панелі: ліва панель показує негативні настрої, а права – позитивні настрої. Аналіз було виконано з використанням лексику *Bing*.

Результати свідчать про значні коливання у використанні позитивних та негативних слів протягом досліджуваного періоду. Піки негативних настроїв спостерігаємо на початку 2023 року, що було пов'язано з окупацією Соледару та масовими обстрілами інфраструктури українських міст російськими ракетами, а позитивних – у квітні (знищення крейсера «Москва») та грудні 2022 року, де більшість повідомлень були присвячені дипломатичній коаліції країн проти російської агресії.

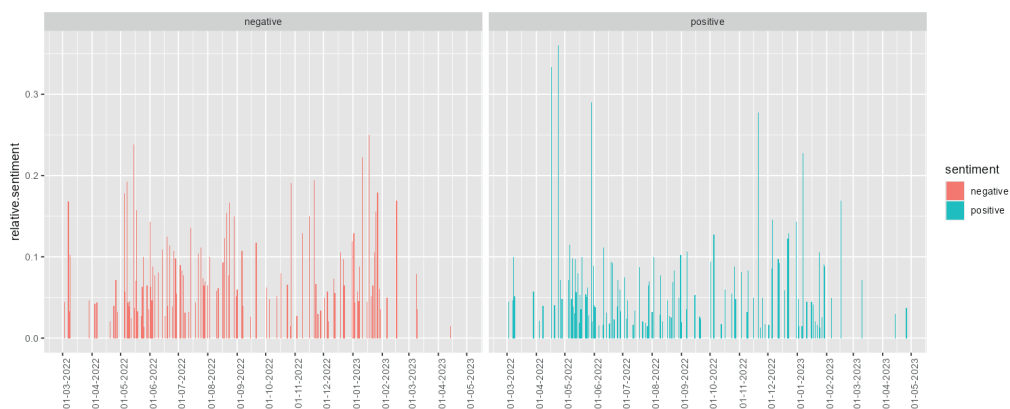

Рис. 1.6. Відносна частота позитивних і негативних настроїв у телеграм-каналі партії «Голос» за даними лексикону Bing (березень 2022 – травень 2023 рр.).

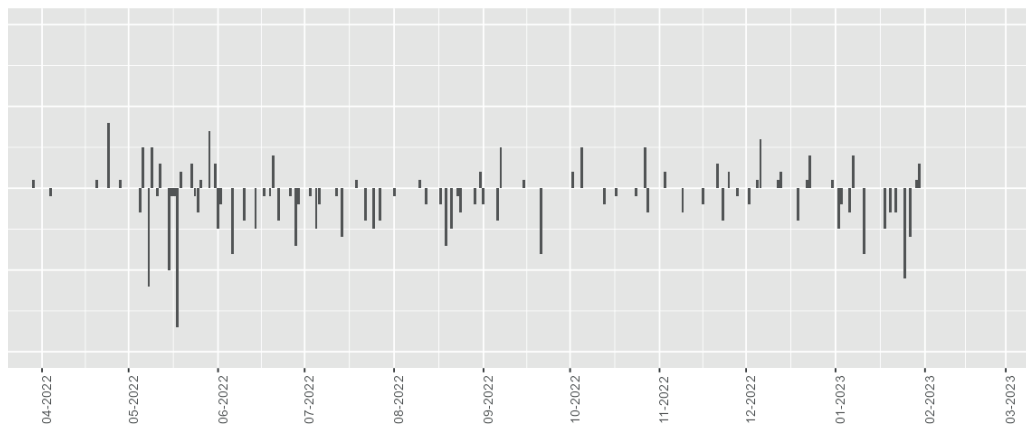

Рис. 1.7. Зміна настроїв у телеграм-каналі партії «Голос» за даними лексикону Bing (березень 2022 – травень 2023)

На рисунку 1.7. представлена лінійна діаграма, що відображає зміну настроїв у телеграм-каналі партії «Голос» за період із березня 2022 по травень

2023 року. Графік показує *Sentiment Score* (бал настроїв), що є різницею між позитивними та негативними словами в текстах (згідно з лексиконом *Bing*).

Діаграма показує коливання настроїв протягом періоду з березня 2022 року по травень 2023 року. У динаміці стовпців можна побачити, що в березні – травні 2022 р. домінувала негативна риторика, що може вказувати на події або заяви, що викликали негативну реакцію. Протягом літа 2022 р. спостерігаємо нестабільність із короткими періодами то позитивних настроїв, то негативних, що свідчить про змішані реакції на політичні та соціальні події, а саме на захоплення Сєвєродонецька та Лисичанська, вбивства військовополонених у Оленівці, вибухи на Кримському півострові, підписання зернових угод. Узимку 2022–2023 р. були відносно стабільні негативні бали з періодичними сплесками, що вказує на переважно негативну риторичу в цей час, яка була спровокована масовими обстрілами українських міст Росією. Навесні 2023 р. відбулося зменшення коливань і стабілізація на рівні близькому до нуля, що пов'язане зі зменшенням кількості повідомлень та завершенням публікації в каналі.

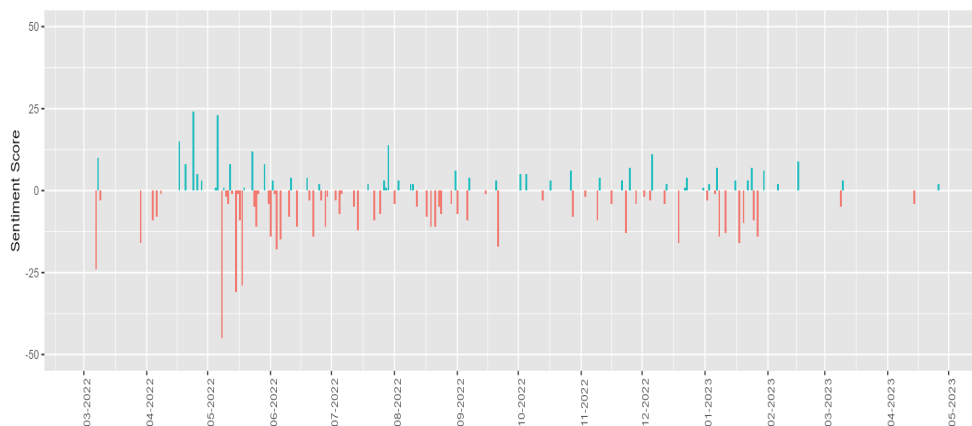

Рис. 1.8. Зміна настроїв у телеграм-каналі партії «Голос» за даними лексикону *AFINN* (березень 2022 - травень 2023)

На рисунку 1.8. показано зміну настроїв у телеграм-каналі партії «Голос» із березня 2022 по травень 2023 року, використовуючи лексикон *AFINN*. Графік відображає щоденний *Sentiment Score*, де позитивні та негативні слова оцінюють різними балами.

Діаграма демонструє значні коливання настроїв протягом цього періоду. У березні-травні 2022 року відзначаємо як позитивні, так і негативні сплески, що пов'язані з подіями, які були описані вище. Влітку 2022 року переважають негативні настрої з періодичними позитивними моментами, що схоже з графіком, який був створений за допомогою лексикону *Bling*. Взимку 2022–2023 року спостерігаємо відносну стабільність, хоча негативні бали залишаються частими. Навесні 2023 року коливання зменшуються, показники стабілізуються близько нуля, що показує зменшення активності партії.

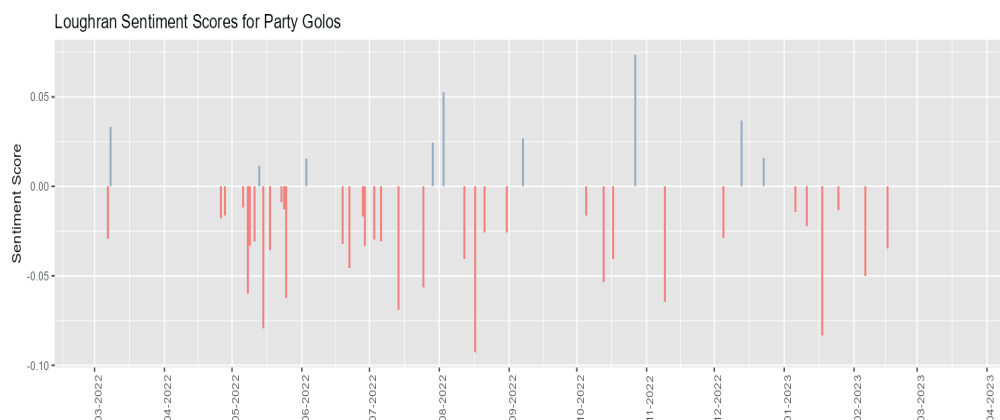

Рис. 1.9. Зміна настроїв у телеграм-каналі партії «Голос» за даними лексикону Лафрена (березень 2022 – квітень 2023 рр.)

Рисунок 1.9 представляє зміну настроїв у телеграм-каналі партії «Голос» із березня 2022 по квітень 2023 року, використовуючи лексикон Лафрена (Loughran). Графік відображає щоденний *Sentiment Score*, де позитивні та негативні слова оцінено балами. Діаграма показує переважання негативних настроїв протягом цього періоду. У березні–травні 2022 року спостерігаємо як позитивні, так і негативні сплески. Літні місяці характеризуються значним зниженням настроїв із переважанням негативних балів. У зимові місяці 2022–2023 року спостерігаємо періодичні позитивні сплески, але загальний настрій залишається негативним. Навесні 2023 року продовжується тенденція до переважання негативних настроїв.

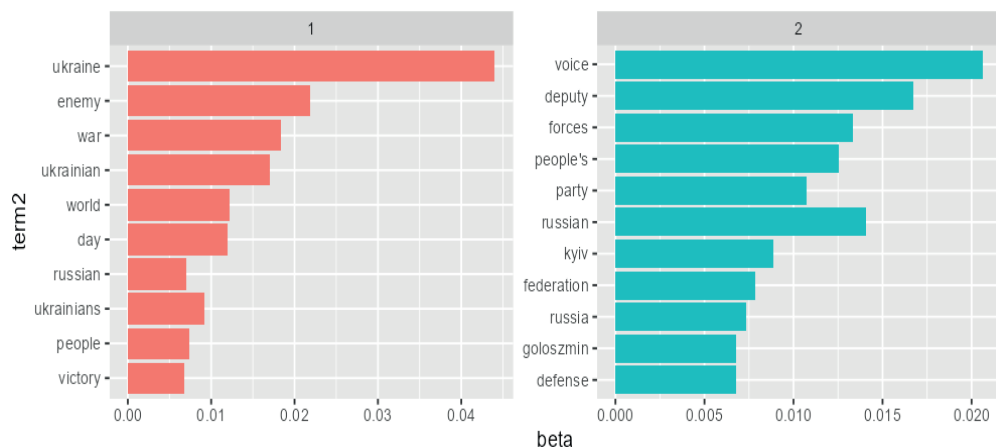

Рис. 1.10. Ключові терміни для двох основних тем у телеграм-каналі партії «Голос» відповідно до LDA

На рисунку 1.10. представлені результати тематичного моделювання телеграм-каналу партії «Голос» із використанням *Latent Dirichlet Allocation (LDA)* для двох основних тем. Графік показує найважливіші терміни для кожної теми на основі вагових коефіцієнтів (*beta*).

Тема 1, яка розміщена в лівій частині рисунка, показує, що найбільш значущими термінами для цієї теми є слова: *Ukraine* (Україна), *enemy* (ворог), *war* (війна), *Ukrainian* (український), *world* (світ). Можна зробити висновок, що ця тема більш зосереджена на національних питаннях та війні, що триває.

Тема 2, яка розміщена в правій частині рисунка, показує, що найбільш значущі для неї є терміни: *voice* (голос), *deputy* (депутат), *forces* (сили), *people's* (народний), *party* (партія). Ця тема робить акцент на політичній діяльності та безпеці.

З цього можна зробити висновок, що тематичне моделювання показує, що комунікації партії «Голос» зосереджені на двох основних напрямках: національних питаннях та політичній діяльності. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що аналіз повідомлень партії «Голос» у телеграм-каналі показує, що риторика зосереджена на національних питаннях, конфліктах і політичній діяльності. Часте використання слів, пов'язаних із національною безпекою та суверенітетом, свідчить про акцент на зовнішніх загрозах. Водночас можемо зауважити, що партія активно обговорює свої політичні ініціативи та внутрішньополітичні питання. Коливання в настроях, із періодичними позитивними і негативними сплесками, вказують на реакцію на важливі події. У цілому, партія демонструє гнучкість і адаптивність у своїй комунікаційній стратегії, намагаючись мобілізувати підтримку та зміцнити довіру виборців.

3.2. Дискурс-аналіз повідомлень політичної партії «Європейська солідарність».

Розглянемо аналіз повідомлень у телеграм-каналі політичної партії «Європейська солідарність». Канал має 22 198 підписників та активно діє на момент дослідження. Для аналізу було обрано повідомлення від 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2024 року.

Загалом було обрано 7273 повідомлення, які були попередньо очищенні від зайвої інформації (покликань, емоджі, репостів) та автоматично перекладені англійською мовою. За допомогою програми R та 4 лексиконів (бібліотек), вони були оброблені, щоб розкрити їхній семантичний підтекст.

Аналізуючи рисунок, можна звернути увагу на те, що кількість слів у повідомленнях коливається від 100 до 2000.

На графіку 1.11 є кілька пікових точок, коли було значне збільшення кількості повідомлень. Такими стрибками є повідомлення в січні, липні, серпні, жовтні та листопаді 2023 року, що пов'язані з подіями як усередині країни (захоплення та звільнення українських територій), а також подіями та рішеннями, які відбувалися за кордоном, але мали вплив на ситуацію в Україні.

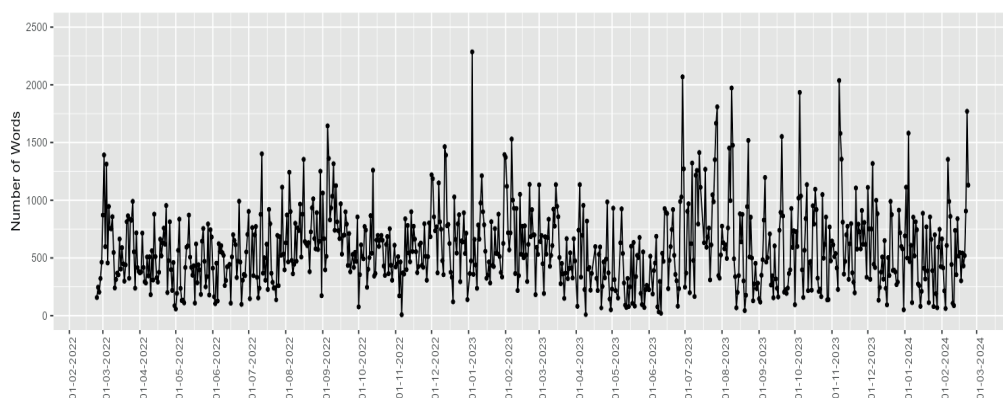

Рис. 1.11. Кількість слів у повідомлення в телеграм-каналі політичної партії «Європейська солідарність»

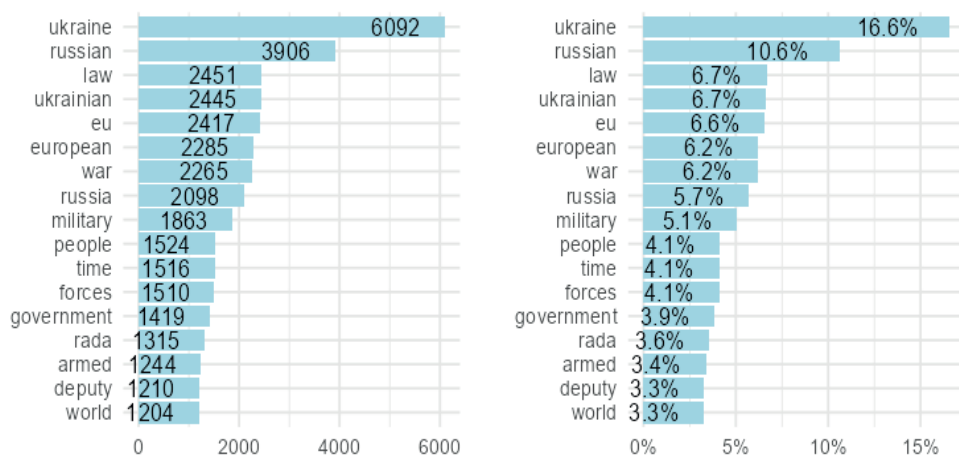

Рис. 1.12. Кількість разів використання найбільш уживаних слів у повідомленнях у телеграм-каналі політичної партії «Європейська солідарність»

Рисунок 1.12 містить два бар-чарти, що показують 20 найчастіше вживаних слів у повідомленнях телеграм-каналу партії «Європейська солідарність». Лівий графік відображає абсолютну кількість вживань кожного слова, а правий графік показує відносну частку від загальної кількості слів.

Найбільш уживаними словами є *Ukraine* (6092 вживання, 16.6%), *Russian* (3906 вживань, 10.6%), *law* (2451 вживання, 6.7%), *Ukrainian* (2445 вживань, 6.7%), *EU* (2417 вживань, 6.6%), *European* (2285 вживань, 6.2%), *war* (2265 вживань, 6.2%), *Russia* (2098 вживань, 5.7%), *military* (1863 вживання, 5.1%). Інші

слова, такі як *people, time, forces, government, rada, armed, deputy, world*, мають меншу кількість вживань, але все ще значні.

Ці слова вказують на основні теми, які обговорюють у повідомленнях: ситуація в Україні, російська агресія, законодавчі питання, роль Європейського Союзу, війна та військові дії.

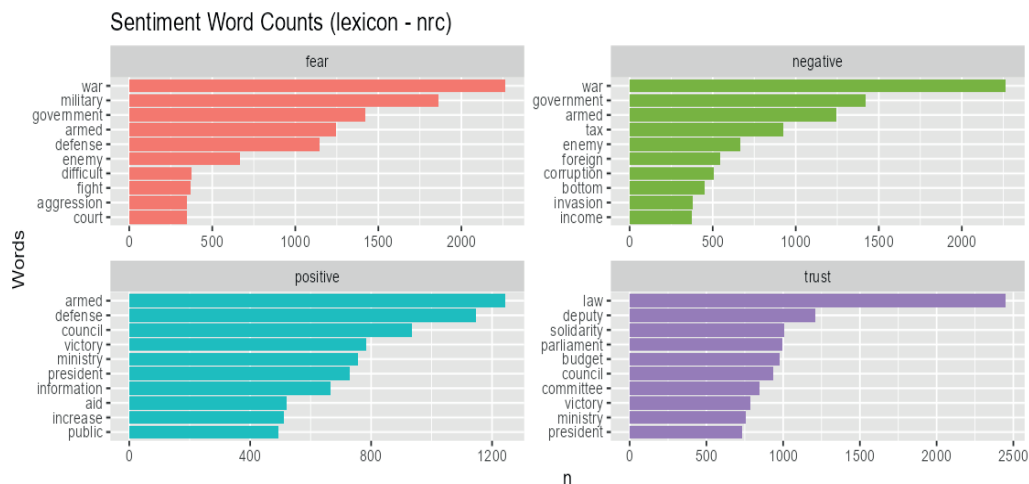

Рис. 1.13. Частотність вживання слів у телеграм-каналі партії «Європейська солідарність» за категоріями настроїв (лексикон NRC)

Відповідно до рисунка 1.13, на якому відображено аналіз за допомогою лексикону NRC, слова, пов'язані зі страхом, включають слова «війна», «військовий», «уряд», «озброєний», «оборона». Цікавим є те, що ці слова повторюються й у інших категоріях. Це показує те, що слова в риториці партії «Європейська солідарність» пов'язані між собою для відображення комплексної картини політичної ситуації в країні: страх і негатив навколо війни та конфліктів, позитивні аспекти оборонних заходів і перемоги, а також довіру до законодавчих та урядових інституцій.

Якщо ж розглядати ці показники в розрізі років (2022-2024), то можна побачити, що протягом цього періоду переважали слова, що відображали позитивні емоції та довіру, що схоже на спроби підняти моральний дух та підтримати населення в непростий період війни. 2022 року також уживали слова, що були пов'язані з негативом через загалом напружену ситуацію в країні через початок повномасштабного вторгнення, викриття всіх злочинів Росії в Україні під час війни.

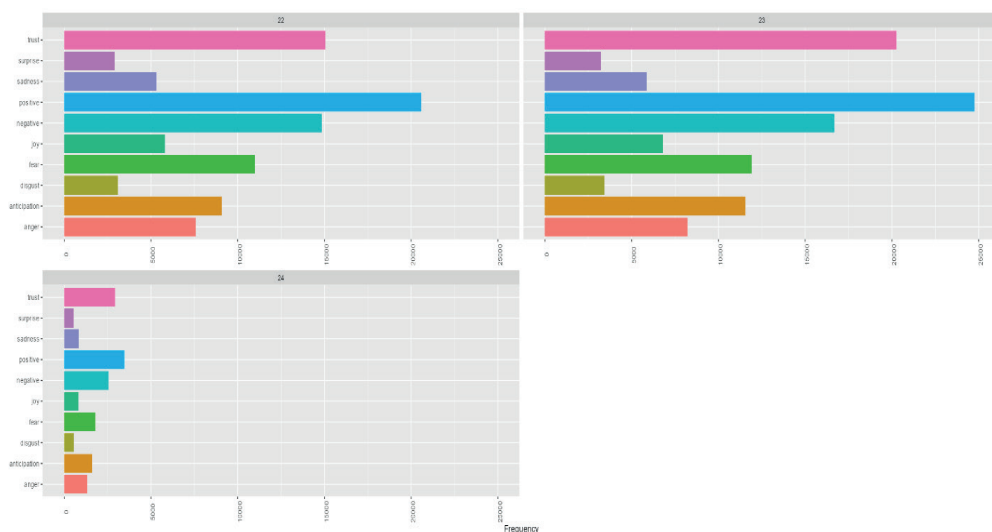

Рис. 1.14. Частота вживання слів у телеграм-каналі партії «Європейська солідарність» за категоріями настроїв у 2022 та 2023 роках (лексикон NRC)

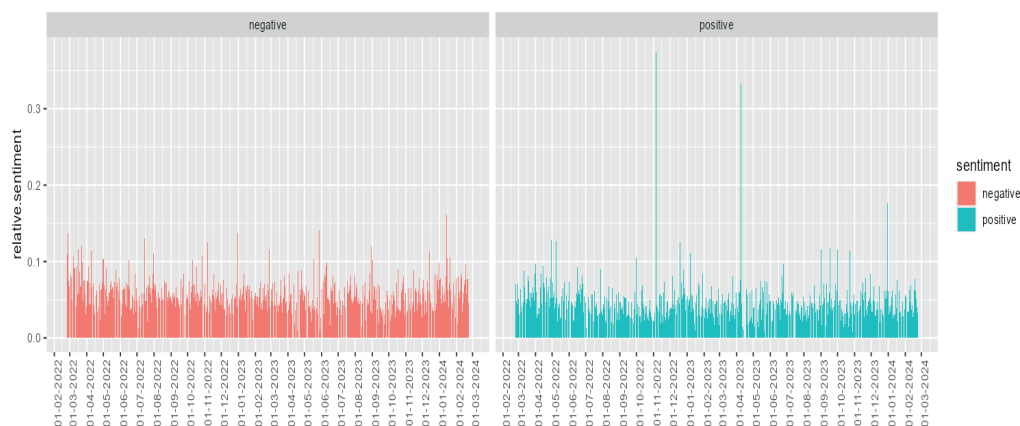

Рис. 1.15. Відносна частота позитивних і негативних настроїв у телеграм-каналі партії «Європейська солідарність» за даними лексикону Bing (лютий 2022 – лютий 2024 рр.)

Рисунок 1.15 відображає частоту негативних та позитивних слів за лексиконом Bing. Як можна побачити, частота вживання негативних слів протягом усього відображеного періоду є доволі низькою без значних піків, що показує напружену ситуацію за цей період часу.

Якщо ж розглядати частоту вживання позитивних слів, то вона теж є стабільною, але є три значні піки вживання: 06.11.2022 р. (пов'язана з публікацією тільки одного повідомлення за увесь день «46ДШВ затрофеїла танчик Т-80БВМ.

Слава ДШВ, Слава ЗСУ!!!», де було визначено 3 позитивні та 1 негативне слово, що дало такий піковий результат), 09.04.2023 р. (привітанням з Вербною неділею) та 31.12.2023 р. (пов'язаний із привітаннями з Новим роком).

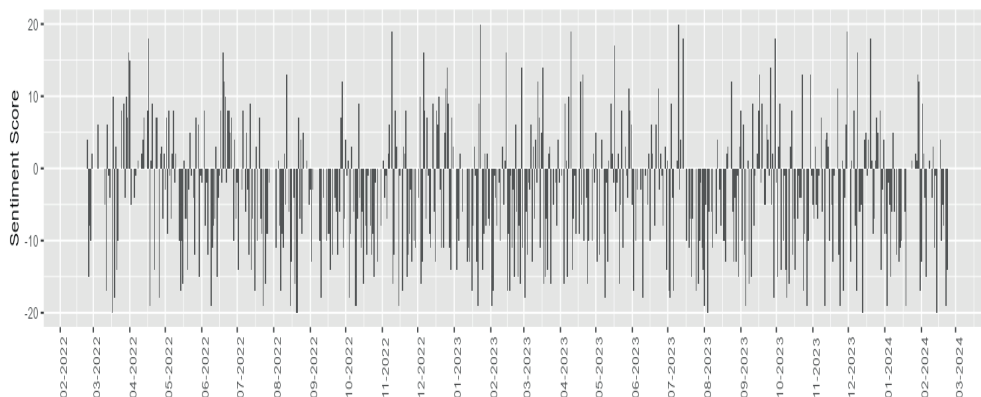

Рис. 1.16. Зміна настроїв у телеграм-каналі партії «Європейська солідарність» за даними лексикону Bing (лютий 2022 – лютий 2024 рр.)

Проте, якщо розглядати різницю між публікованими позитивними та негативними словами, то можна побачити, що переважає негативна семантика.

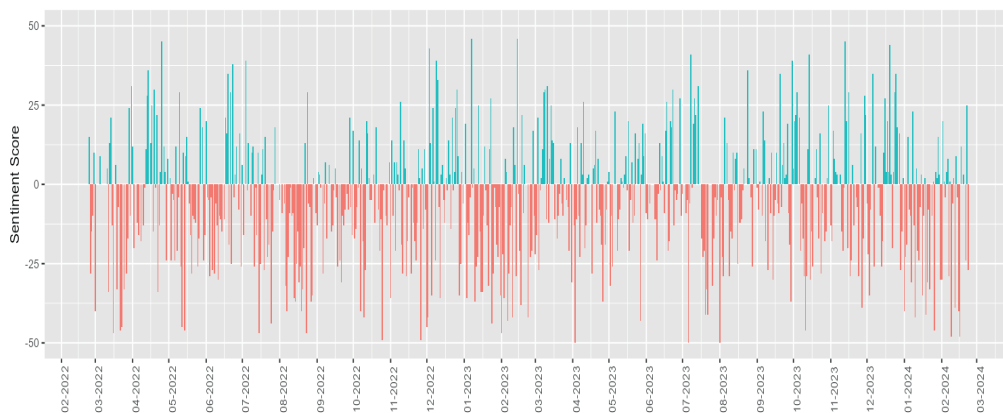

Рис. 1.17. Зміна настроїв у телеграм-каналі партії «Європейська солідарність» за даними лексикону AFINN (лютий 2022 – лютий 2024 рр.)

Аналіз емоційних балів за допомогою лексикону Affin у повідомленнях телеграм-каналу партії «Європейська солідарність» показує стабільні коливання між позитивними та негативними емоціями протягом усього періоду з лютого 2022 року по березень 2024 року. Позитивні емоції демонструють регулярні піки, що вказує на спроби каналу підтримувати оптимістичний настрій серед підписників. Водночас стабільна наявність негативних емоційних балів

відображає реалії кризової ситуації. Загалом графік свідчить про збалансоване інформування, що враховує як позитивні, так і негативні аспекти подій.

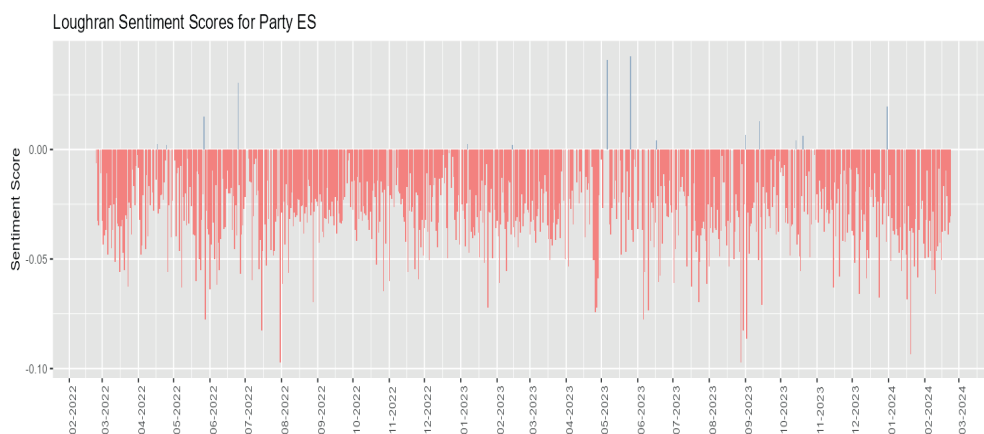

Рис. 1.18. Зміна настроїв у телеграм-каналі партії «Європейська солідарність» за даними лексику Лафрена (лютий 2022 – лютий 2024 рр.)

Розглядаючи аналіз за лексиконом Loughran у повідомленнях партії «Європейська солідарність», можна спостерігати домінування негативної тональності повідомлень протягом усього обраного періоду, що виглядає цікаво, якщо порівнювати з іншими лексиконами, адже вони надавали аналіз, де більшість слів мали позитивний підтекст.

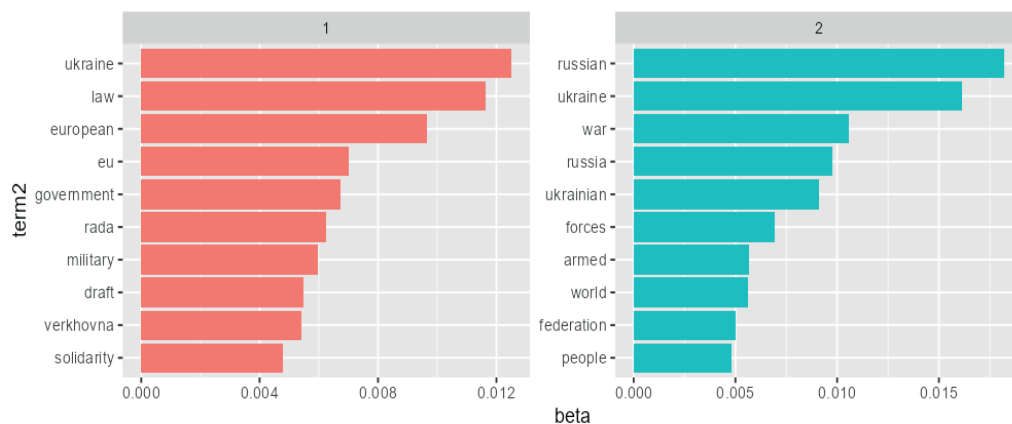

Рис. 1.19. Ключові терміни для двох основних тем у телеграм-каналі партії «Європейська солідарність».

Аналіз тематичної моделі виділив дві основні теми, перша з яких зосереджується на внутрішніх питаннях України, законодавстві, урядових структурах та інтеграції з Європейським Союзом. Друга тема охоплює міжнародні питання,

конфлікт із Росією, військові аспекти та глобальну спільноту. Обидві теми добре прослідковуються не тільки в повідомлення «Європейської солідарності», але й у загальній риторичі партії.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що телеграм-канал партії «Європейська солідарність» активно висвітлює як внутрішні, так і міжнародні питання, з акцентом на конфлікті з Росією, законодавчих і урядових аспектах та європейській інтеграції. Повідомлення каналу демонструють змішану емоційну тональність із високою частотою як позитивних, так і негативних емоцій, що відображає комплексний характер інформаційного контенту. Незважаючи на домінування негативних емоційних балів, часті піки позитивних емоцій вказують на спроби підтримувати моральний дух і оптимізм серед підписників.

3.3. Дискурс-аналіз повідомлень політичної партії «Слуга народу».

Розглянемо аналіз повідомлень у телеграм-каналі політичної партії «Слуга народу». Канал має 6785 підписників та наразі активно публікує останні новини, пов'язані з Україною та партією зокрема. Аналіз було проведено, використовуючи повідомлення від 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2024 року.

Було проаналізовано 13273 повідомлення за допомогою програми R-studio та 4 лексиконів; повідомлення були попередньо очищені від зайвої інформації та автоматично перекладені англійською мовою.

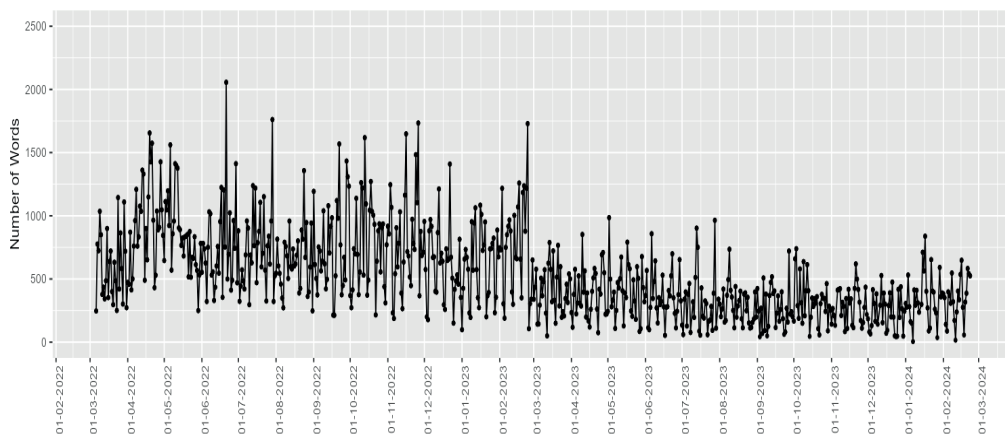

Рис. 1.20. Кількість слів у повідомленнях у телеграм-каналі політичної партії «Слуга народу»

Розглядаючи рисунок 1.20, можна спостерігати, що на початку обраного періоду кількість опублікованих слів була більшою, що пов'язано із більшою кількістю публікацій за один день. Протягом 2023 та початку 2024 рр. кількість слів зменшувалася порівняно з 2022 роком, але за цей період залишалася стабільною. Кількість опублікованих повідомлень у період від 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2024 року у телеграм-каналі партії «Слуга народу» є найбільшою серед досліджуваних партій.

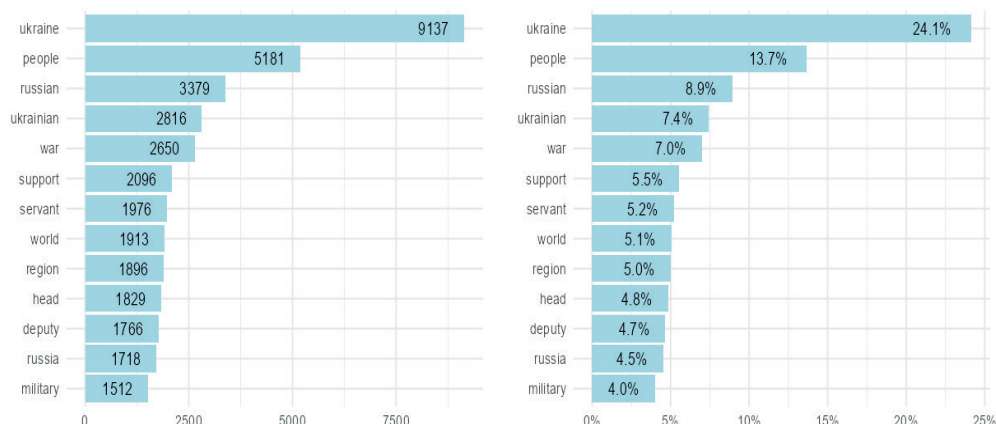

Рис. 1.21. Кількість разів використання найбільш уживаних слів у повідомленнях у телеграм-каналі політичної партії «Слуга народу»

Як можна спостерігати на рисунку 1.21. та рисунку 1.22, найбільш уживаними є слова *Ukraine*, *people*, *russian*, *Ukrainian*, *war*, які вказують на найбільш обговорювані теми в повідомленнях, а саме: російсько-українська війна і все, що з нею пов'язано. Тема обговорення/висвітлення війни є ключовою темою публікацій, як на каналі «Слуги народу», так і інших партій.

Рис. 1.22. 20 найбільш уживаних слів у повідомленнях у телеграм-каналі політичної партії «Слуга народу»

Рисунок 1.23, що відображає відсоткові частки різних емоцій у публікаціях, показує, що найбільша частка позитивних емоцій (23.6%). Довіра займає другу позицію (18.0%), тоді як негативні емоції становлять 12.9%.

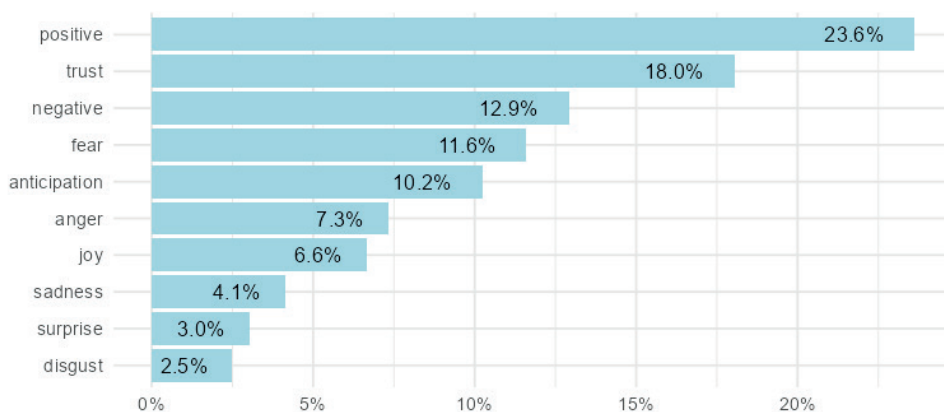

Рис. 1.23. Емоційний аналіз повідомлень політичної партії «Слуга народу» (лексикон NRC)

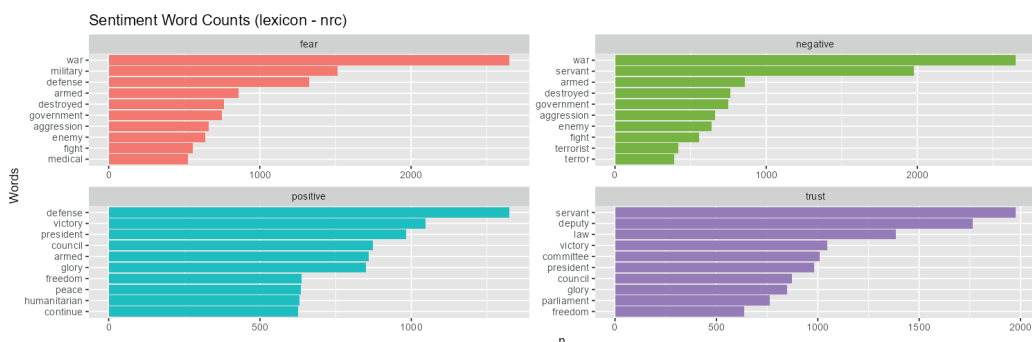

Рис. 1.24. Частотність уживання слів у телеграм-каналі партії «Слуга народу» за категоріями настроїв (лексикон NRC)

Деталізований аналіз слів показує, що найчастіше вживають у зв'язку з:

1. Страхом: *war* (війна), *military* (військові), *defense* (оборона), *armed* (озброєний), *destroyed* (зруйнований).

2. Негативними емоціями: *war* (війна), *armed* (озброєний), *destroyed* (зруйнований), *government* (уряд).

3. Позитивними емоціями: *defense* (оборона), *victory* (перемога), *president* (президент), *council* (рада), *armed* (озброєний).

4. Довірою: *servant* (слуга), *deputy* (депутат), *law* (закон), *victory* (перемога), *committee* (комітет).

У публікаціях телеграм-каналу партії «Слуга народу» можна спостерігати змішаний емоційний тон. Переважання позитивних емоцій та довіри підкреслює акцент на підтримці, оптимізмі та впевненості, який партія прагне передати своїй аудиторії.

Водночас наявність значної частки негативних емоцій та страху відображає реалії конфлікту, у якому перебуває країна. Використання слів, таких як

«війна», «військові» та «озброєний», описують ситуацію в Україні і підкреслюють виклики, що стоять перед нацією.

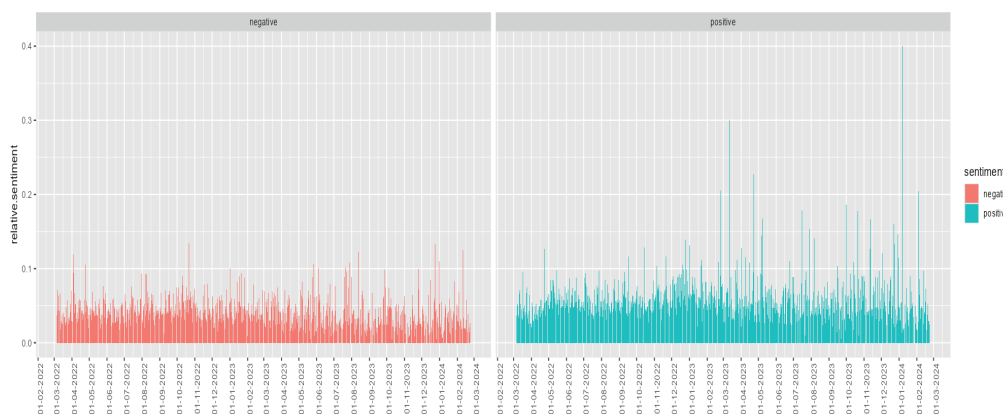

Рис. 1.25. Відносна частота позитивних і негативних настроїв у телеграм-каналі партії «Слуга народу» за даними лексикону Bing (лютий 2022 – лютий 2024 рр.)

Аналізуючи семантику повідомлень за лексиконом *Bing*, можна помітити, що частота вживання позитивно охарактеризованих слів є більшою та має декілька пікових точок у лютому і травні 2023 року та в січні й лютому 2024 року. Піки в ці періоди пов'язані з малою кількістю опублікованих повідомлень, які мають суто позитивний підтекст, що лексикон *Bing* розпізнає як суттєве переважання позитивно забарвленого тексту.

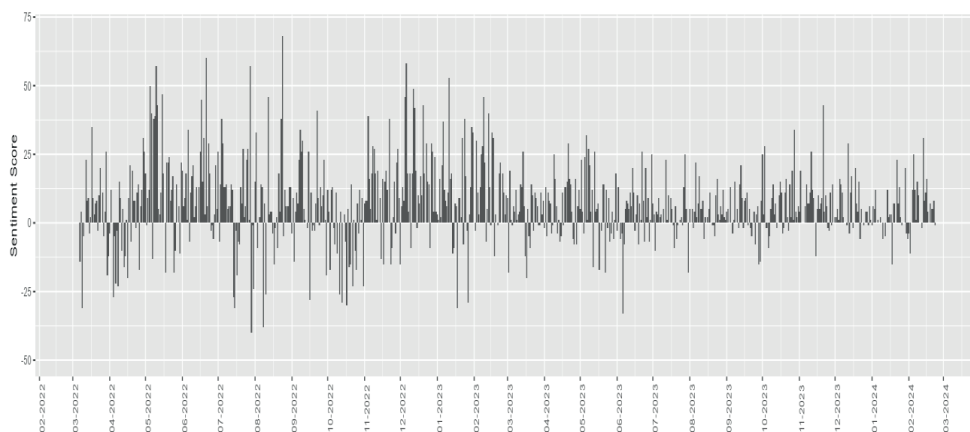

Рис. 1.26. Зміна настроїв у телеграм-каналі партії «Слуга народу» за даними лексикону Bing (лютий 2022 – лютий 2024 рр.)

Переважання слів, визначених як позитивні, можна спостерігати й під час накладання позитивних слів на негативні. Шкала, зображена на рисунку 1.26,

показує незначну кількість днів, коли в риториці повідомлень у телеграм-каналі спостерігаємо більше негативу, ніж позитиву.

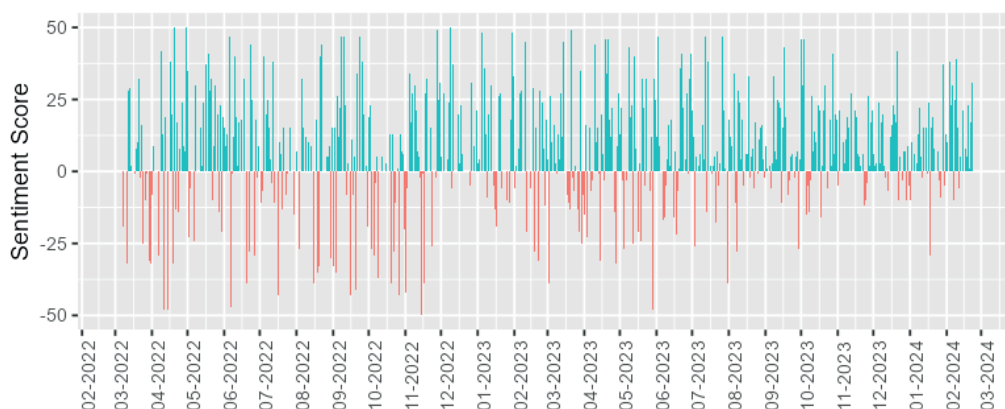

Рис. 1.27. Зміна настроїв у телеграм-каналі партії «Слуга народу» за даними лексикону *Afinn* (лютий 2022 – лютий 2024 рр.)

Схожу ситуацію показує також лексикон *Afinn*, де зафіксовано переважання позитивної оцінки повідомлень, опублікованих від партії «Слуга народу». Зокрема на початку 2024 року можна спостерігати зменшення кількості негативних оцінок порівняно з 2022 та 2023 роками, що пов'язане з відносним зменшенням повідомлень про перебіг військових дій.

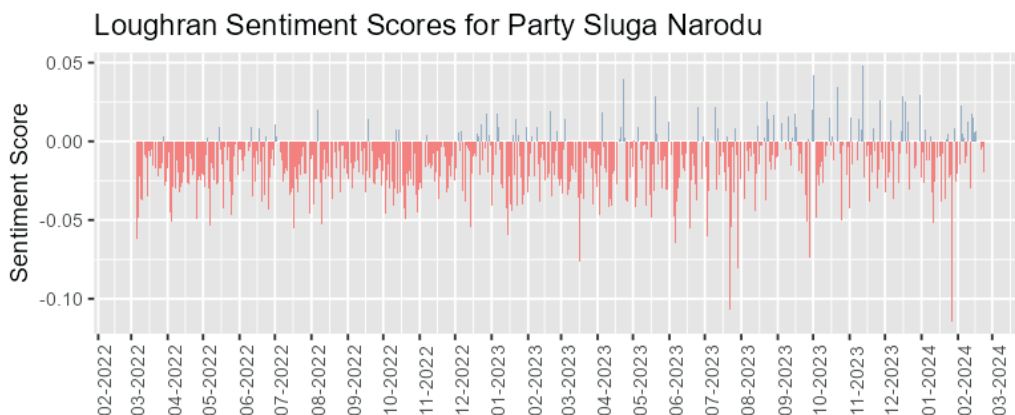

Рис. 1.28. Зміна настроїв у телеграм-каналі партії «Слуга народу» за даними лексикону Лафрена (лютий 2022 – лютий 2024 рр.)

Застосування лексикону *Loughran* для публікацій на телеграм-каналі партії «Слуга народу» з лютого 2022 по березень 2024 року показує коливання настроїв протягом цього періоду. Загалом домінують негативні індекси настрою, що вказує на переважно негативний тон публікацій. Червоні смуги, що переважають на графіку, свідчать про часті негативні повідомлення.

Періодичні сплески синіх смуг вказують на окремі позитивні публікації, що можуть бути пов'язані з позитивними подіями або намаганнями партії підкреслити успіхи та підняти моральний дух.

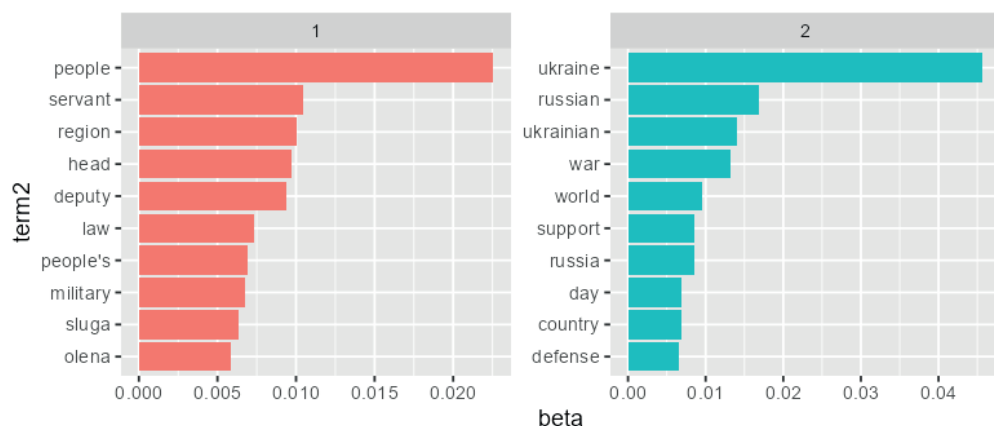

Рис. 1.29. Ключові терміни для двох основних тем у телеграм-каналі партії «Слуга народу»

Рисунок 1.29 зображує дві ключові теми в текстах публікацій на телеграм-каналі партії «Слуга народу».

Перша тема включає основні терміни, такі як *people* (люди), *servant* (слуга), *region* (регіон), *head* (голова) та *deputy* (депутат). Ця тема зосереджена на внутрішніх питаннях, соціальних і громадських темах.

Друга тема включає терміни *Ukraine* (Україна), *russian* (російський), *Ukrainian* (український), *war* (війна) та *world* (світ). Вона охоплює геополітичні та воєнні питання, а також національні питання та підтримку під час війни.

Тема 1 зосереджена на внутрішніх соціальних питаннях, тоді як Тема 2 охоплює міжнародні та воєнні аспекти, що показує, що партія висвітлює не тільки події, пов'язані з російсько-українською війною, але також зосереджує свою увагу на питаннях, які впливають на життя українців.

Аналіз публікацій на телеграм-каналі партії «Слуга народу» показує, що основні теми включають питання війни, підтримки України та регіональні питання. Емоційний аналіз виявив переважання позитивних і довірливих емоцій, хоча негативні емоції також наявні.

Висновки.

Нові медіа, зокрема соціальні мережі та месенджери, значно змінили спосіб комунікації та розповсюдження інформації в Україні під час російсько-української війни. Зокрема телеграм здобув великий попит серед українців, як місце, де вони дізнаються найбільше новин, пов'язаних із війною та загалом ситуацією в Україні і світі.

Дослідження дало змогу отримати важливі висновки щодо того, як політичні партії України використовують нові медіа. Телеграм став популярною

платформою завдяки своїй умовній безпеці, швидкості та можливості миттєвої взаємодії з великою аудиторією.

У процесі дослідження було зібрано великий масив даних із офіційних телеграм-каналів політичних партій України за період активної фази війни, починаючи з лютого 2022 року до 24 лютого 2024 року. Ця інформація дозволила створити базу даних для подальшого аналізу, забезпечуючи надійний фундамент для вивчення змісту та наративів, що поширюють у цих каналах. Використовуючи методи дискурс-аналізу, вдалося визначити ключові теми й наративи, які просувають політичні партії у своїх телеграм-каналах. Було встановлено, що основні наративи включають питання національної безпеки, патріотизму, соціальної підтримки та мобілізації громадськості. Цей аналіз дав змогу зрозуміти, як партії формують свої повідомлення для досягнення політичних цілей.

Аналіз значення тексту показав, що повідомлення часто мають емоційний заряд, який сприяє формуванню громадської думки та впливає на емоційний стан аудиторії. Було визначено, що найбільш поширеними емоціями є позитив, довіра, страх та надія, що підтверджується графічними даними про розподіл семантичного забарвлення у повідомленнях. Окрім цього, розглядаючи загальний емоційний контекст повідомлень, можна зробити висновок, що здебільшого політичні партії схильні публікувати повідомлення, які мають позитивний характер, а використання більш негативних слів пов'язане з кризовими періодами, коли читачу потрібно побачити цей «праведний гнів».

Політичні партії використовують телеграм, щоб залучити аудиторію та формувати позитивні асоціації з їхньою діяльністю. Це підтверджує ефективність нових медіа як інструменту політичної комунікації під час конфлікту.

Нові медіа відіграють важливу роль у політичній комунікації під час конфліктних ситуацій. Використання цієї платформи під час російсько-української війни є ефективним інструментом для досягнення політичних цілей партій, мобілізації підтримки та формування громадської думки.

Бібліографічні покликання.

1. Bulut, O., 2024. Lexicon-Based Sentiment Analysis Using R. Available at: <https://towardsdatascience.com/lexicon-based-sentiment-analysis-using-r-5c1db85984a1>.
2. Cyber Division and ICWF, 2024. Ризики Telegram. Чи безпечно користуватися месенджером та чи пов'язаний він з ФСБ і ГРУ РФ? Розповідають фахівці Cyber Division та ICWF. Available at: <https://forbes.ua/innovations/riziki-Telegram-chi-bezpechno-koristuvatisya-mesendzherom-ta-chi-povyazaniy-vin-z-fsb-ta-gru-rf-rozpovidayut-fakhivtsi-cyber-division-ta-institutu-doslidzhennya-kiberviyni-icwr-19022024-19311>.
3. Evans, M., 2018. Policy-Seeking and Office-Seeking: Categorizing Parties Based on Coalition Payoff Allocation. *Politics and Policy*, 46: 4-31. <https://doi.org/10.1111/polp.12242>.
4. Forsyth, S.B., 2023. Political Parties and Their Behaviour: Vote-Seeking, Policy-Seeking, and Office-Seeking According to Kaare Strøm. Available at: https://www.researchgate.net/publication/373902941_Political_Parties_and_Their_Behaviour_Vote-Seeking_Policy-Seeking_and_Office-Seeking_According_to_Kaare_Strom.

5. Forsyth, S.B., 2023. Political Parties and Their Behaviour: Vote-Seeking, Policy-Seeking, and Office-Seeking. *Medium*. Available at: <https://medium.com/@scottbrodieforsyth/political-parties-and-their-behaviour-vote-seeking-policy-seeking-and-office-seeking-according-6e93c786f726>.
6. Jenkins, H., Ford, S. and Green, J., 2013. *Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture*. NYC Press. Available at: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qfk6w>.
7. Kulshrestha, R., 2019. A Beginner's Guide to Latent Dirichlet Allocation (LDA). Available at: <https://towardsdatascience.com/latent-dirichlet-allocation-LDA-9d1cd064ffa2>.
8. Loader, B.D. and Mercea, D., 2012. *Social Media and Democracy: Innovations in Participatory Politics*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/286503991_Social_Media_and_Democracy_Innovations_in_Participatory_Politics.
9. Muller, W.C. and Strom, K., 1999. *Policy, office, or votes?*. Cambridge University Press. Available at: <https://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/98049530.pdf>
10. National Research Council Canada, 2019. *Sentiment and emotion lexicons*. Available at: <https://NRC.canada.ca/en/research-development/products-services/technical-advisory-services/sentiment-emotion-lexicons>.
11. Navalna, M. and Kostusiak, N., 2023. Ukrainian Media During the War. *Social Sciences for Regional Development 2022: The materials of the International Scientific Conference (14th-15th October, 2022)*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds «Saulē». Part I. Issues of Sociology and Management Sciences, pp.67–84. Available at: https://du.lv/wp-content/uploads/2023/12/SZF-krajums_I_Soc-un-vadibzin-aktualitates_2023.pdf#page=67.
12. Tufekci, Z., 2017. *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. Yale University Press. Available at: twitter-and-tear-gas-by-zeynep-tufekci.pdf (twitterandteargas.org).
13. Vanderlaken, P., 2017. *Sentiment Analysis: Analyzing Lexicon Quality and Estimation Errors*. Available at: <https://paulvanderlaken.com/2017/12/27/sentiment-analysis-lexicon-quality/>.
14. Бучельнікова, М., 2019. Клікай, лайкай, голосуй: як соцмережі допомагали у виборчих кампаніях. Available at: <https://vybory.detector.media/2019/04/09/klikaj-lajkaj-holosuj-yak-sotsmerezhi-dopomahaly-u-vyboryh-kampaniyah>.
15. Корсунський, С., 2022. Інформаційна складова війни: як Росія намагається послабити підтримку Заходу. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiyna-viyna-rosiyskyu-vplyv/31811302.html>.
16. Котубей-Геруцька, О., 2023. Про що цього року брехала Росія: фейки, дезінформація та вкиди про російсько-українську війну і як їм протидіяти. Available at: <https://suspilne.media/culture/636550-pro-so-cogo-roku-brehala-rosia-fejki-dezinformacia-ta-vkidi-pro-rosijsko-ukrainsku-vijnu-i-ak-im-protidiati/>.
17. Любченко, Ю., 2024. Як соціальні мережі впливають на наш емоційний стан. Available at: <https://www.rbc.ua/rus/stylar/k-sotsialni-merezhi-vplyvayut-emotsiyniy-1705326210.html>.
18. Максимова, В., 2023. Як пов'язані Telegram-канали нардепів і чий найпопулярніший? Available at: <https://www.chesno.org/post/5640>.
19. Палікот, О., 2024. Популярний Telegram – «шпигун у кишені кожного українця»? Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/Telegram-ukrayina-rosiya-shpyhun/32929484.html>.
20. Рябчук, А. and Хурцидзе, Т., 2023. Застосування дискурс-аналізу в сучасних соціальних дослідженнях. Available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bcfe53a6-10a6-45e9-9124-d65ec7584f84/content>.

21. Спесивцева, О., 2023. Неприступна фортеця Telegram: чи в силах держави регулювати платформу?. Available at: <https://cedem.org.ua/analytics/Telegram-regulyuvaty-platformu/>.

22. Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2023. Що загрожує персональній інформації та правам користувачів у соціальних мережах: пояснення юриста. Available at: <https://www.helsinki.org.ua/articles/shcho-zahrozhuie-personalniy-informatsii-ta-pravam-korystuvachiv-u-sotsialnykh-merezhakh-poyasnennia-yurysta/>.

23. Ярмоленко, О., 2021. «Легитимний», «Резидент» та інші: СБУ заявила про викриття мережі Telegram-каналів, які створили російські спецслужби. Available at: <https://babel.ua/news/58591-legitimnyy-rezident-ta-inshi-sbu-zayavila-pro-vikrittya-merezhi-Telegram-kanaliv-yaki-stvorili-rosiyski-specsluzhbi>.

References

1. Buchel'nikova, M., 2019. Klikay, laykay, holosuy: yak sotsmerezhi dopomahaly u vyborchikh kampaniyakh [Click, Like, Vote: How Social Networks Helped in Election Campaigns]. Available at: <https://vybory.detector.media/2019/04/09/klikaj-lajkaj-holosuj-yak-sotsmerezhi-dopomahaly-u-vyborchih-kampaniyah> [in Ukrainian].

2. Bulut, O., 2024. Lexicon-Based Sentiment Analysis Using R. Available at: <https://towardsdatascience.com/lexicon-based-sentiment-analysis-using-r-5c1db85984a1>

3. Cyber Division and ICWF, 2024. Ryzyky Telegram. Chy bezpechno korysuvatysya mesendzherom ta chy pov'yazany vin z FSB i HUR RF? Rozpovidayut' fakhivtsi Cyber Division ta Instytutu doslidzhennya kyberviyny ICWF [Risks of Telegram. Is it safe to use the messenger and is it connected to the FSB and GRU of the Russian Federation? Experts from Cyber Division and the Institute for Cyber Warfare Research ICWF explain]. Available at: <https://forbes.ua/innovations/riziki-Telegram-chi-bezpechno-koristuvatisya-mesendzherom-ta-chi-povyazaniy-vin-z-fsb-ta-gru-rf-rozpovidayut-fakhivtsi-cyber-division-ta-institutu-doslidzhennya-kiberviyni-icwr-19022024-19311> [in Ukrainian].

4. Cyber Division and ICWF, 2024. Ризики Telegram. Чи безпечно користуватися месенджером та чи пов'язаний він з ФСБ і ГРУ РФ? Розповідають фахівці Cyber Division та ICWF. Available at: <https://forbes.ua/innovations/riziki-Telegram-chi-bezpechno-koristuvatisya-mesendzherom-ta-chi-povyazaniy-vin-z-fsb-ta-gru-rf-rozpovidayut-fakhivtsi-cyber-division-ta-institutu-doslidzhennya-kiberviyni-icwr-19022024-19311>.

5. Evans, M., 2018. Policy-Seeking and Office-Seeking: Categorizing Parties Based on Coalition Payoff Allocation. *Politics and Policy*, 46: 4-31. <https://doi.org/10.1111/polp.12242>.

6. Forsyth, S.B., 2023. Political Parties and Their Behaviour: Vote-Seeking, Policy-Seeking, and Office-Seeking According to Kaare Strøm. Available at: https://www.researchgate.net/publication/373902941_Political_Parties_and_Their_Behaviour_Vote-Seeking_Policy-Seeking_and_Office-Seeking_According_to_Kaare_Strom

7. Forsyth, S.B., 2023. Political Parties and Their Behaviour: Vote-Seeking, Policy-Seeking, and Office-Seeking. Medium. Available at: <https://medium.com/@scottbrodieforsyth/political-parties-and-their-behaviour-vote-seeking-policy-seeking-and-office-seeking-according-6e93c786f726>

8. Jenkins, H., Ford, S. and Green, J., 2013. Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture. NYC Press. Available at: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qfk6w>

9. Korsuns'kyu, S., 2022. Informatsiyna skladova viyny: yak Rosiya namahayet'sya poslabyty pidtrymku Zakhodu [The information component of the war: how Russia is

trying to weaken Western support]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiyna-viyna-rosiyskyy-vplyv/31811302.html> [in Ukrainian].

10. Kotubey-Heruts'ka, O., 2023. Pro shcho tsoho roku brekhala Rosiya: feyky, dezinformatsiya ta vkydy pro rosiys'ko-ukrayins'ku viynu i yak im protydyaty [What Russia lied about this year: fakes, disinformation and reports about the Russian-Ukrainian war and how to counter them]. Available at: <https://suspilne.media/culture/636550-pro-socogo-roku-brehala-rosia-fejki-dezinformacia-ta-vkidi-pro-rosijsko-ukrainsku-vijnu-i-akim-protidiati/> [in Ukrainian].

11. Kulshrestha, R., 2019. A Beginner's Guide to Latent Dirichlet Allocation (LDA). Available at: <https://towardsdatascience.com/latent-dirichlet-allocation-LDA-9d1cd064ffa2>

12. Loader, B.D. and Mercea, D., 2012. Social Media and Democracy: Innovations in Participatory Politics. Available at: https://www.researchgate.net/publication/286503991_Social_Media_and_Democracy_Innovations_in_Participatory_Politics.

13. Lyubchenko, Y., 2024. Yak sotsial'ni merezhi vplyvayut' na nash emotsiynny stan [How social networks affect our emotional state]. Available at: <https://www.rbc.ua/rus/styler/k-sotsialni-merezhi-vplyvayut-emotsiynny-1705326210.html> [in Ukrainian].

14. Maksymova, V., 2023. Yak pov'yazani Telegram-kanaly nardepiv i chyy naypopulyarnishyy? [How are the Telegram channels of MPs connected and which one is the most popular?]. Available at: <https://www.chesno.org/post/5640> [in Ukrainian].

15. Muller, W.C. and Strom, K., 1999. Policy, office, or votes?. Cambridge University Press. Available at: <https://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/98049530.pdf>

16. National Research Council Canada, 2019. Sentiment and emotion lexicons. Available at: <https://NRC.canada.ca/en/research-development/products-services/technical-advisory-services/sentiment-emotion-lexicons>.

17. Navalna, M. and Kostusiak, N., 2023. Ukrainian Media During the War. Social Sciences for Regional Development 2022: The materials of the International Scientific Conference (14th-15th October, 2022). Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds «Saule». Part I. Issues of Sociology and Management Sciences, pp.67–84. Available at: https://du.lv/wp-content/uploads/2023/12/SZF-krajums_I_Soc-un-vadibzin-aktualitates_2023.pdf#page=67

18. Palikot, O., 2024. Populyarnyy Telegram – «shpyhun u kysheni kozhnoho ukrayintsya»? [Popular Telegram – «a spy in every Ukrainian's pocket»?]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/Telegram-ukrayina-rosiya-shpyhun/32929484.html> [in Ukrainian].

19. Ryabchuk, A. and Khurtsidze, T., 2023. Zastosuvannya dyskurs-analizu v suchasnykh sotsial'nykh doslidzhen' [The Use of Discourse Analysis in Contemporary Social Research]. Available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bcfe53a6-10a6-45e9-9124-d65ec7584f84/content> [in Ukrainian].

20. Spesivtseva, O., 2023. Neprystupna fortetsya Telegram: chy v sylakh derzhavy rehulyuvaty platformu? [The impregnable fortress of Telegram: can the state regulate the platform?]. Available at: <https://cedem.org.ua/analytics/Telegram-regulyuvaty-platformu/> [in Ukrainian].

21. Tufekci, Z., 2017. Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest. Yale University Press. Available at: twitter-and-tear-gas-by-zeynep-tufekci.pdf (twitterandteargas.org).

22. Ukrayins'ka Helsins'ka spilka z prav lyudyny, 2019. Shcho zahrozhuje personal'niy informatsiyi ta pravam korysuvachiv u sotsial'nykh merezhakh: poyasnennya yurysta [What threatens personal information and the rights of users in social networks: an explanation by a lawyer]. Available at: <https://www.helsinki.org.ua/articles/shcho-zahrozhuie->

personalniy-informatsii-ta-pravam-korystuvachiv-u-sotsialnykh-merezhakh-poiasnennia-iurysta/ [in Ukrainian].

23. Vanderlaken, P., 2017. Sentiment Analysis: Analyzing Lexicon Quality and Estimation Errors. Available at: <https://paulvanderlaken.com/2017/12/27/sentiment-analysis-lexicon-quality/>

24. Yarmolenko, O., 2021. «Lehitymnyy», «Rezydent» ta inshi: SBU zayavyla pro vykryttya merezhi Telegram-kanaliv, yaki stvoryly rosiys'ki spetsluzhby [«Legitimate», «Resident» and others: The SBU announced the exposure of a network of Telegram channels created by Russian special services]. Available at: <https://babel.ua/news/58591-legitimnyy-rezydent-ta-inshi-sbu-zayavila-pro-vikrityta-merezhi-Telegram-kanaliv-yaki-stvorili-rosiyski-specsluzhbi> [in Ukrainian].

DISCOURSE OF POLITICAL PARTIES IN UKRAINE IN THE NEW MEDIA DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Viktoriia Paliadnik ^{a,*}

^a*Department of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine*

ABSTRACT

The research analyzed the utilization of new media, particularly Telegram, by Ukrainian political parties during the Russian-Ukrainian war from February 24, 2022, to February 24, 2024. The theoretical section explores how parties directly communicate with voters and employ Telegram in their operations. The study involved discourse analysis and thematic modeling of messages from the official Telegram channels of Ukrainian political parties such as «Euvropeyska Solidarnist'», «Holos», and «Sluga Narodu». The findings indicate that this platform is utilized to disseminate narratives of national security, patriotism, and social support. Emotional content analysis revealed that most messages have a positive tone, fostering trust and support among the audience. However, during crisis periods, there is an increase in the proportion of negative messages, which mobilize citizens through emotions of fear and anger. This research underscores the significance of new media, particularly Telegram, as a tool for political communication and mobilization during conflict situations, highlighting its effectiveness in shaping public opinion in wartime conditions.

ARTICLE INFO

Keywords:

Political parties, new media, Telegram, discourse analysis, war

*Corresponding author:

viktoriia.paliadnik@oa.edu.ua

*ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1175-206X>

Article history:

Received 22.04.2024

Accepted 19.06.2024

Content from this work may be used under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY 4.0). Any further distribution of this work must maintain attribution to the author(s) and the title of the work, journal citation and DOI.

УДК 32+303.8(477)»1992/2021»

ЕВОЛЮЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ З ПОЛІТИЧНИХ НАУК В УКРАЇНІ (1992–2021 РР.)

Тарас Шевченко ^{а,*}

^а *Кафедра політології, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Київ, Україна*

Анотація

Мета роботи – дослідити стан політичної науки в Україні та її розвиток із 1992 по 2021 рік. У процесі дослідження були використані методи аналізу статистичних та первинних даних. Інформація про захищені кандидатські та докторські дисертації в галузі політичних наук була зібрана з Єдиного державного вебпорталу відкритих даних та Національного репозиторію академічних текстів. Після ручного перенесення та систематизації цих даних було створено набір для подальшого аналізу. В результаті виявилось, що з 1992 по 2021 рік в Україні було захищено 2163 академічні тексти у сфері політичних наук, з яких 1857 кандидатських дисертацій та 306 докторських. Найвищий пік захисту дисертацій припав на 2009–2013 роки. Після Революції гідності 2014 року почалося зниження кількості захистів, яке досягло найнижчої точки 2020 року через пандемію. Найпопулярнішою серед науковців стала спеціальність «Політичні інститути та процеси» (23.00.02) з 1130 захищеними текстами. Друге місце посіла спеціальність «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» (23.00.04) з 538 текстами. Найменш популярною була спеціальність «Етнополітологія та етнодержавознавство» (23.00.05) з 68 текстами. Основна тематика дисертацій була зосереджена на політичній ситуації в Україні. Дослідження за спеціальністю «Теорія та історія політичної науки» (23.00.01) зосереджувалися на теоретичних аспектах політичних процесів, оминаючи історичні аспекти, а за спеціальністю «Політична культура та ідеологія» (23.00.03) вивчали переважно політичну культуру суспільства без акценту на ідеологіях. Було встановлено, що багато дисертацій можуть мати нормативістський та описовий характер, що свідчить про проблему з якістю наукових досліджень.

Ключові слова:

Політична наука, наукові спеціальності, дисертації, тематика академічних текстів

^{*}адреса до кореспонденції:
t.shevchenko@ukma.edu.ua

^{*}ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

Історія статті:

Надійшла 30.04.2024

Прийнята 21.06.2024

Зміст цієї роботи може бути використаний на умовах міжнародної ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0). Будь-яке подальше розповсюдження цієї роботи повинно містити покликання на автора(ів) та назву роботи, покликання на журнал та DOI.

Вступ.

Після здобуття незалежності Україна розпочала процес інституціоналізації політичної науки як окремої дисципліни, і 1992 рік став вирішальним у цьому процесі. Політологія була включена до переліку нормативних дисциплін вищої школи і визнана дипломною спеціальністю. Відтоді почалося формування науково-дослідних і навчальних структур, а також створення професійних асоціацій у сфері політології.

Система підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації (кандидатів і докторів наук) відіграє ключову роль у розвитку наукового знання. Багато пострадянських країн, зокрема й Україна, перейняли радянську систему атестації наукових кадрів. 1994 року була заснована Вища атестаційна комісія України (ВАК), яка присвоювала наукові ступені та видавала дипломи. 1998 року було розроблено повний пакет документів для захисту кандидатських і докторських дисертацій, що регламентували цей процес (Федорчук, 2009: 160).

В Україні політологічні дослідження проводять за напрямками, визнаними на міжнародному рівні. ВАК України визначила п'ять основних напрямків для підготовки та захисту дисертацій у галузі політичних наук:

23.00.01 – теорія та історія політичної науки;

23.00.02 – політичні інститути та процеси;

23.00.03 – політична культура та ідеологія;

23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку;

23.00.05 – етнополітологія та етнодержавознавство.

Серед перелічених спеціальностей лише остання є суто українським новотвором. Вона виникла як результат спрямованості політичної науки на теоретичне осмислення та пропозиції вирішення проблем формування молоді державності. Крім того, вона відображала стурбованість владних і інтелектуальних кіл питаннями збереження цілісності держави та протидії загрозам етносепаратизму, що стали особливо актуальними для країни на початку 1990-х років. (насамперед, у Криму та Закарпатті) (Круглашов, 2009: 338).

Однією з основних проблем досліджень у сфері української політології є якість наукового процесу та його методологічний рівень. Зі збільшенням кількості наукових праць виникає питання про переважання робіт нормативного характеру і навіть компілятивної спрямованості. В кращому разі такі роботи допомагають перенести сучасну наукову термінологію в національний академічний дискурс, розвивати понятійний апарат та впроваджувати здобутки, особливо зарубіжних вчених і наукових шкіл, у вітчизняну академічну спільноту. У гіршому випадку, вони закріплюють недбале ставлення до наукового процесу, який стає механічним текстотворенням. Це призводить до формування відповідних професійних цінностей у науковому середовищі України, де кількість текстів, які класифікують як політичну науку, зростає, але якість їх залишається на низькому рівні. Система рецензування праць,

що виходять друком, також не перешкоджає поширенню наукового продукту низької якості. Це створює ситуацію, коли більшість нових публікацій не роблять значного внеску в розвиток науки, часто дублюючи вже наявні знання або запозичуючи їх без належного критичного аналізу та адаптації до місцевих умов. Як наслідок, наукове середовище наповнюється роботами, які не завжди відповідають високим стандартам якості, що негативно впливає на розвиток політології як наукової дисципліни в Україні. Адже чимало авторів рецензій на практиці дотримуються принципу *aut bene, aut nihil*, чим мимоволі підтверджують сумне наукове майбутнє такої продукції (Круглашов, 2009: 338).

Відповідно набуває актуальності проведення моніторингу та комплексного оцінювання стану досліджень у галузі політичних наук. Пропонована робота присвячена сучасним аспектам галузевого оцінювання стану дисертаційних досліджень у галузі «Політичні науки» від етапу інституціоналізації.

Мета та завдання.

Мета роботи – дослідити стан політичної науки в Україні та її розвиток упродовж 1992–2021 років.

Завдання:

- визначити джерела отримання релевантних даних про політичну науку в Україні;
- зібрати, систематизувати та оформити в базу отримані дані;
- проаналізувати тенденції еволюції політичної науки та її характеристик в Україні.

1. Огляд літератури.

У літературі є декілька підходів до розгляду еволюції політичної науки в Україні. Один із них – це аналіз історичного складника становлення політичної науки в державі.

Так, Федорчук О.О. детально досліджує радянський період та перші роки безпосередньо українського розвитку політичної науки в Україні. Він виділяє чотири етапи її розвитку від третього конгресу МАПН (21–27 серпня 1955 року), з якого починаються регулярні контакти радянських суспільствознавців із Міжнародною асоціацією політичної науки, до періоду інституціоналізації політичної науки після проголошення незалежності України. Вирішальним у цьому плані став 1992 рік. Політологія увійшла до переліку нормативних дисциплін вищої школи, була затверджена як дипломна спеціальність (Федорчук, 2009: 159). Загалом автор робить висновок про те, що політологія як наука до 1991 року розвивалася в межах філософії, теорії держави і права, політичної економії, наукового комунізму й інших дисциплін.

Своєю чергою А. Круглашов (Круглашов, 2009: 341) та О. Рафальський (Рафальський, 2016: 148–149) розглядають процес становлення політичної науки в Україні починаючи з 1991 року. Разом із аналізом історичних подій автори досліджують і якісні зміни, виділяючи низку проблем. Однією з них є те, що «розвиток» дисципліни витлумачували досить відмінним чином через

наявність відмінних орієнтирів. Ще однією проблемою є розділеність наукового середовища. Це проявляється в тому, що частина фахівців взагалі не займається науковими дослідженнями, інші лише ретранслюють знання про політику та політичне, а не виробляють їх, також є частина, що через фінансову привабливість обслуговує тіньові політичні процеси тощо. У підсумку коло осіб із відповідною кваліфікацією, які працюють у політичній науці на вітчизняних теренах, – досить обмежене. Проблема невпорядкованості ринку праці для майбутніх політологів також заслуговує окремої уваги. Автори зауважують, що необхідна безперешкодна інтеграція української політичної науки та її представників у європейський науковий і освітній простір. Вони акцентують увагу на важливості гармонізації вітчизняних практик і професійних механізмів зі стандартами та етичними нормами, що притаманні закордонним колегам. Крім того, вони наголошують на потребі формувати відповідні норми професійного етосу та покращення самоорганізації в діяльності професійної спільноти.

Ф. Рудич у своїй праці говорить про те, що ключовим завданням політології є навчально-просвітницька діяльність, формування високої політичної свідомості та політичної культури громадян, зокрема – молодого покоління. Для ефективної реалізації цього завдання рекомендують розробити та прийняти державну програму розвитку політичної науки й освіти (Рудич, 2003: 16).

Важливою для розгляду цього питання є дискусія С. Куделі та Ю. Мацієвського про те, чому в Україні немає політичної науки. На думку С. Куделі, політична наука (така, якою вона існує в себе на Батьківщині) ще не виникла в Україні. Це обґрунтовується відсутністю наукової спільноти, що знає та використовує сучасні методи політичних досліджень. На противагу науковим дослідженням, виданим у Європі чи Америці, що використовують кількісні методи статистичного аналізу та формального моделювання для перевірки гіпотез, українські дослідження переважно використовують описові методи. Проблеми політичної науки в Україні С. Куделя покладає на особистісний фактор науковців, більшість із яких «вийшли з шинелі наукового комунізму і катедр історії КПСС» і сьогодні мають фундаментальне нерозуміння змісту сучасної політичної науки й просто незнання сучасних методів політичних досліджень (Куделя, 2012: 24).

Своєю чергою Ю. Мацієвський частково погоджується з тезами про проблеми політичної науки в Україні, проте апелює С. Куделі у питаннях їх причин. Ю. Мацієвський вважає, що причина (або причини) занепаду політичної науки в Україні полягає передусім не в агентах змін, а в структурах, у яких ці агенти функціують. Тобто причина не у відсутності наукової спільноти чи її якості, а у відсутності академічного середовища, в якому можливі політичні дослідження (Мацієвський: 2012, 10).

Най докладніше дослідження політичної науки в Україні було видано у двох томах групою авторів (Кармазіна і Майборода, 2016). У першому томі розкрито історію дисципліни, особливості розвитку її предметного поля,

проблеми, пов'язані зі специфікою категорійного апарату, а також теоретико-методологічні підходи до політичних досліджень в західних країнах. Також проаналізовано процес інституціоналізації політичної науки в Україні з моменту унезалежнення наприкінці XX ст. У другому томі розкрито тематику теоретико-методологічних орієнтирів, наукової концептуалізації суспільно-політичної трансформації України, інституціональних аспектів політичних процесів, проблематики політичної участі в науці, фокусу політології на владі, а також інша проблематика української політичної науки (Рафальський та інші, 2016).

2. Методи дослідження та дані.

Передусім було зроблено спробу отримати дані з Єдиного державного вебпорталу відкритих даних (Національний репозитарій академічних текстів, 2024). На цьому етапі ми зіткнулися із проблемами, пов'язаними із відкриттям завантажених наборів даних та їх подальшою обробкою. Для подальшої роботи над дослідженням на вебпорталі Національного репозитарію академічних текстів було отримано несистематизовану інформацію про авторів наукових текстів із політичних наук, дослідницьку тематику їх і місце підготовки роботи. Після ручного перенесення та систематизації було створено набір даних, що містить ПІБ науковця, його статтю, тему роботи, науковий ступінь, отриманий у результаті захисту роботи, спеціальність, за якою присуджений науковий ступінь, дату захисту, установу, де виконано (підготовлено) дисертацію, а також місто, у якому розташована ця установа. Цей набір даних використаний для подальшого аналізу в межах цього дослідження.

У процесі роботи над дослідженням було виявлено можливість завантажити облікову картку дисертації для кожного захисту наукового тексту з політичних наук. Це дозволило додати до набору даних інформацію про установу, у вченій раді якої відбувся захист, організацію, де працює здобувач, наукових керівників та консультантів, офіційних опонентів та рецензентів, а також отримати повний текст реферату дисертації.

Для дослідження використані методи аналізу статистичних та первинних даних.

3. Результати дослідження.

Як уже було згадано, розвиток політичної науки в Україні був не простий; починаючи з 1992 року в цій царині було захищено 2163 академічних тексти (кандидатських та докторських дисертацій). З 1992 по 2011 рік зберігався, в основному, висхідний тренд кількості захищених текстів, пік якого припав на 2009–2013 роки, що частково можна пояснити корупційним складником у процесі отримання ступеня кандидата чи доктора політичних наук. Щороку, починаючи з 2014 року, після Революції гідності, кількість захищених академічних текстів у царині політичних наук починає демонструвати низхідний тренд. 2020 року відбулося значне падіння, до 20 захищених академічних

текстів за рік, що можна пояснити введенням карантинних обмежень та пандемією, яка залишила свій негативний відбиток на світовій науці (див. рис. 1).

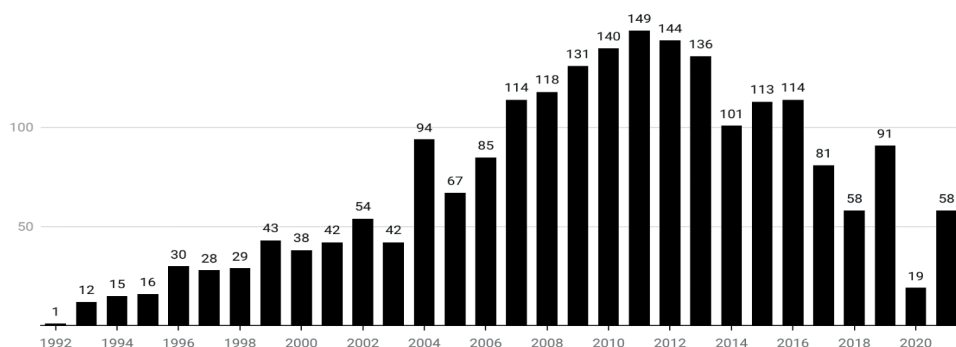

Рис. 1. Кількість захищених академічних текстів за роками

Серед 2163 академічних текстів, що були захищені в царині політичних наук за період між 1992 та 2021 роками, 1857 текстів були кандидатськими дисертаціями, з яких 1853 – для здобуття ступеня кандидата політичних наук. За цей же час було захищено 306 докторських дисертацій для здобуття ступеня доктора політичних наук. Між 1994 та 1999 роками за науковими спеціальностями політичних наук було захищено 3 дисертації для здобуття ступеня кандидата юридичних наук та 1 дисертація для здобуття ступеня кандидата філософських наук (див. рис. 2).

Рис. 2. Кількість захищених академічних текстів за науковими ступенями

Варто наголосити, що серед усіх захищених академічних текстів у царині політичних наук найпопулярнішою науковою спеціальністю була 23.00.02, а саме «політичні інститути та процеси», за нею було захищено 1130 текстів, другою та третьою за популярністю стали 23.00.04 «політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» (538 захищених текстів) та 23.00.01 «теорія та історія політичної науки» (271 захищений текст відповідно). Найменше академічних текстів у 1992–2021 роках було захищено за науковою спеціальністю 23.00.05 «етнополітологія та етнодержавознавство», а саме 68 текстів, попри те, що ця спеціальність була утворена в Україні з огляду на актуальність відповідних досліджень, пов'язаних із проблемами в Криму та Закарпатті (див. рис. 3).

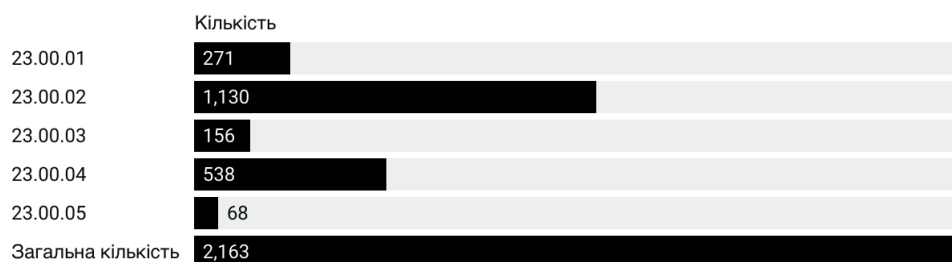

Рис. 3. Кількість захищених академічних текстів за науковими спеціальностями

Схожою до загальної картини є й ситуація щодо популярності спеціальностей у розрізі наукових ступенів. Найпопулярнішою спеціальністю для здобуття ступенів кандидата та доктора політичних наук є 23.00.02 – політичні інститути та процеси, оскільки за досліджуваний період було написано 960 кандидатських та 167 докторських дисертацій. Далі ситуація дещо змінюється, серед кандидатів другою за популярністю залишається спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку, за якою було написано 495 кандидатських дисертацій. Водночас серед докторів політичних наук ситуація дещо відмінна – другою за популярністю є спеціальність 23.00.01 – теорія та історія політичної науки, за якою захищено 51 роботу, проте спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку є не менш популярною серед докторантів, за нею захищено 43 академічні тексти. Найменш популярною спеціальністю як серед кандидатів, так і докторів політичних наук залишається 23.00.05 – етнополітологія та етностатистика, за якою було захищено 47 та 21 академічний текст відповідно (див. рис. 4).

Рис. 4. Кількість захищених академічних текстів у царині політичних наук за науковими спеціальностями та ступенями (1992–2021 рр.)

Одним із пояснень такого рівня популярності наукових спеціальностей під час написання академічних текстів є те, що, як було згадано раніше, більшість науковців «вийшли з шинелі наукового комунізму і катедр історії КПСС» (Куделя, 2012: 24) й не знають або не використовують сучасні методи, зокрема й кількісні, адже політичні інститути та процеси, теорія та історія політичної науки, політична культура та ідеологія мали та мають досить значну частину описової методології.

Оцінюючи загальну проблематику робіт у царині політичних наук, варто звернути увагу та не, що вона сфокусована на дослідженні політичної ситуації в Україні, оскільки відповідних слів, пов'язаних із політикою та Україною, у темах академічних текстів найбільше – 1065 та 612 відповідно. В основному акцент направлений на аналіз формування, розвитку, а також виокремлення чинників та особливостей тих чи тих процесів (див. рис. 5).

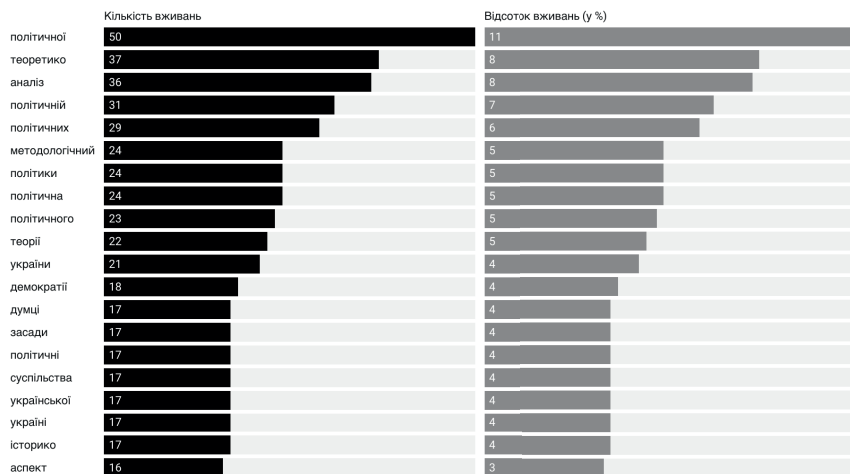

Рис. 5. Кількість найуживаніших слів у темах академічних текстів у царині політичних наук (1992–2021 рр.)

Що стосується проблематики робіт за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки, можна зауважити, що передусім дослідники роблять акцент на аналізі теоретичного складника політичних процесів та явищ, оскільки відповідні слововживання в темах академічних текстів цієї спеціальності трапляються найчастіше. Водночас історичний складник політичних процесів цікавить дослідників значно менше, оскільки серед усіх тем відповідне слововживання траплялося лише 17 разів. Можемо зробити висновок про те, що українські науковці здебільшого досліджують сучасний стан справ, не заглиблюючись в історичні підтексти та підґрунтя (див. рис. 6).

Ситуація з проблематикою робіт за науковою спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси схожа до загальної, оскільки, як було вказано раніше, саме за цією спеціальністю було захищено найбільше академічних текстів. Домінантною тематикою є дослідження внутрішньоукраїнських політичних процесів, взаємозв'язку їх із суспільством та владою за допомогою аналізу їх формування, розвитку, трансформації та особливостей (див. рис. 7).

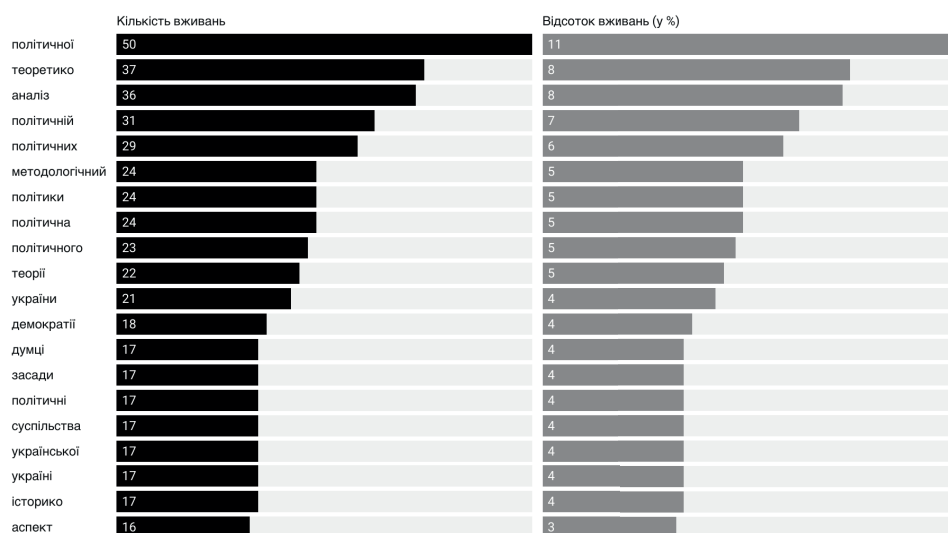

Рис. 6. Кількість найуживаніших слів у темах академічних текстів за науковою спеціальністю 21.00.01 (1992–2021 рр.)

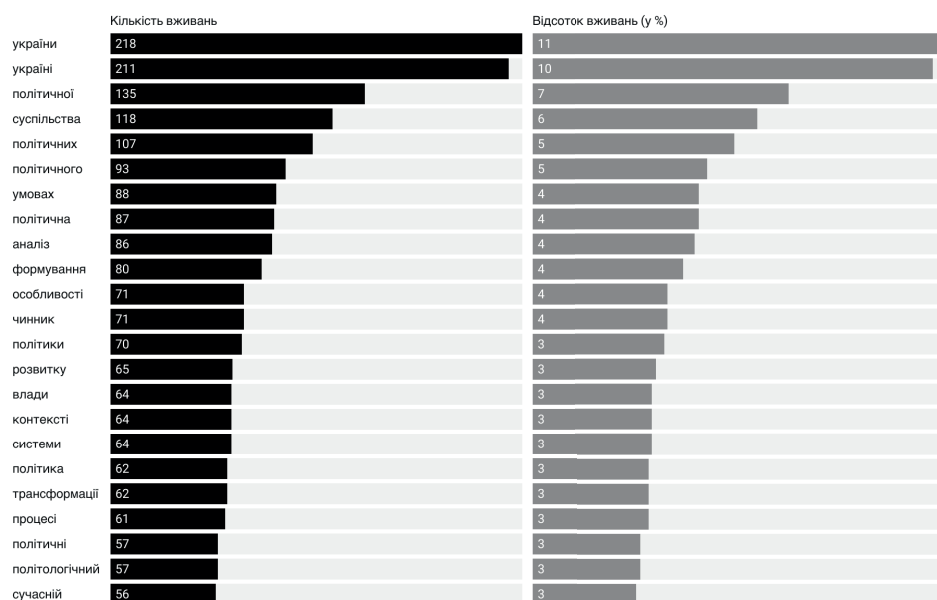

Рис. 7. Кількість найуживаніших слів у темах академічних текстів за науковою спеціальністю 21.00.02 (1992–2021 рр.)

Проблематика робіт за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія сфокусована на першому її аспекті, а саме політичній культурі суспільства, умовах її формування, розвитку та трансформації. Відповідно,

характер досліджень є схожим до попередньої спеціальності та, на нашу думку, включає переважно описові методи. Другий аспект наукової спеціальності, а саме «ідеології», не є популярним серед українських науковців, оскільки відповідні слововживання не виявлені серед найуживаніших слів у темах академічних текстів цієї спеціальності (див. рис. 8).

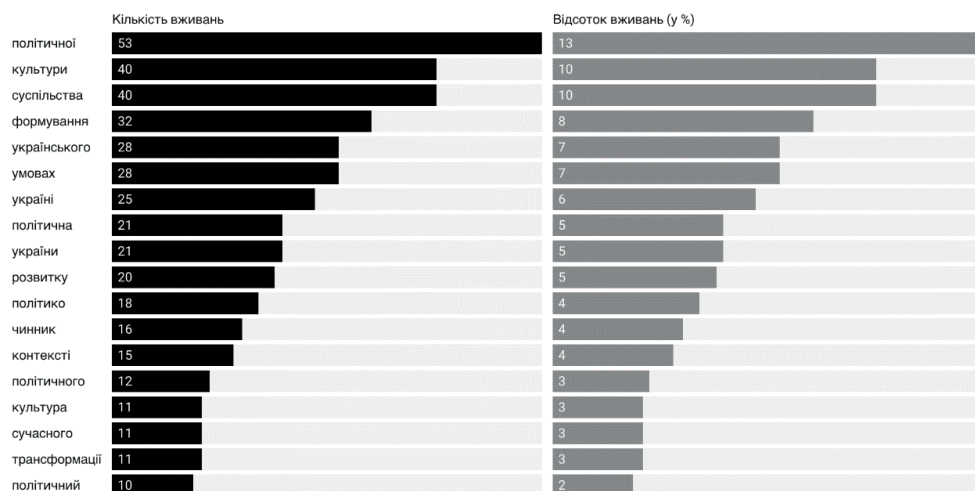

Рис. 8. Кількість найуживаніших слів у темах академічних текстів за науковою спеціальністю 21.00.03 (1992–2021 рр.)

За науковою спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку проблематика робіт фокусується на політиці України, США та Європейського Союзу, зокрема й зовнішній та їхніх міжнародних відносинах. Така тематика робіт відповідає сучасному прозахідному курсу України, а відповідні дослідницькі роботи є важливим підґрунтям для успішного інтеграційного процесу України. Важливо також виділити безпековий фактор серед проблематики робіт, що теж трапляється доволі часто; на нашу думку, це є відповіддю на значне погіршення безпекової ситуації в Україні та світі загалом (див. рис. 9).

Проблематика робіт за науковою спеціальністю 23.00.05 – етнополітологія та етнодержавознавство лише частково відповідає тій проблематиці, що була закладена в неї під час створення з огляду на необхідність відповідних досліджень, пов'язану з проблемами в Криму та Закарпатті. Найбільше згадок серед тем наукових робіт належить Україні, національності, нації, ідентичності, умовам їх формування тощо. Водночас серед найуживаніших слів у темах академічних текстів цієї спеціальності не виявлено слів *Крим*, *Закарпаття*, а також пов'язаних із ними слів, що свідчить про відсутність профільних робіт на цю тематику, що призвело до недостатнього дослідження проблем України в цій сфері (див. рис. 10).

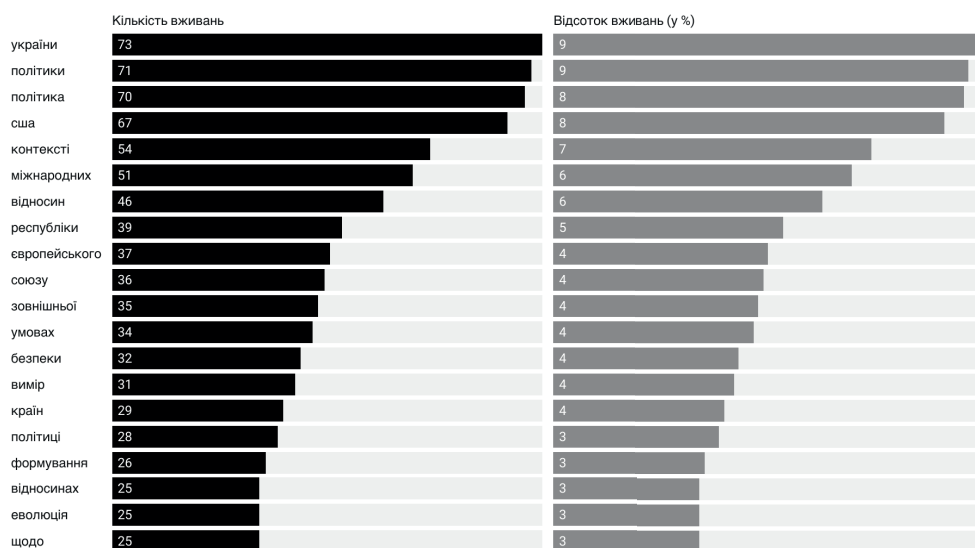

Рис. 9. Кількість найуживаніших слів у темах академічних текстів за науковою спеціальністю 21.00.04 (1992–2021 рр.)

У розрізі наукових ступенів проблематика робіт є схожою між собою та подібною до загальної, наведеної на Рис. 5, тому детальний аналіз її не наводимо.

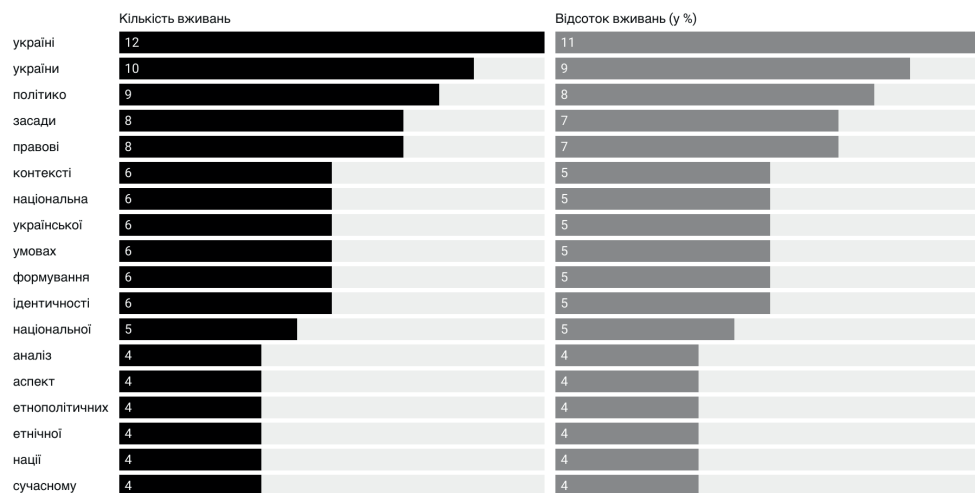

Рис. 10. Кількість найуживаніших слів у темах академічних текстів за науковою спеціальністю 21.00.05 (1992–2021 рр.)

Якщо ж поглянути на гендерний розріз під час написання академічних текстів, можна помітити, що суттєвої різниці між кількістю академічних текстів,

які захистили чоловіки та жінки, немає. Чоловіки захистили 1089 дисертації, натомість жінки – 1074, що лише на 15 робіт менше (див. рис. 11).

Рис. 11. Кількість захищених академічних текстів за статтю

Варто зауважити, що гендерна ситуація серед кандидатів та докторів політичних наук є відмінною, оскільки жінки захистили більше кандидатських дисертацій – 953, що на 53 більше за чоловіків, натомість чоловіки захистили більше докторських дисертацій – 187, на противагу 119, які захистили жінки, що на 68 менше від чоловіків (див. рис. 12).

Рис. 12. Кількість захищених академічних текстів у царині політичних наук за статтю та науковим ступенем (1992–2021 рр.)

Висновки.

Дослідження стану політичної науки в Україні з 1992 по 2021 роки виявило низку важливих тенденцій та проблем, які суттєво впливають на розвиток цієї наукової галузі. З моменту інституціоналізації політичної науки після здобуття незалежності України відбулося значне зростання кількості наукових досліджень, проте цей процес супроводжувався як позитивними, так і негативними явищами. Після 1992 року політологія в Україні почала активно розвиватися, увійшовши до переліку нормативних дисциплін вищої школи та ставши дипломною спеціальністю. Система відтворення кадрів вищої наукової кваліфікації, успадкована від радянської системи, була адаптована до нових умов, що дозволило розпочати підготовку кандидатів та докторів політичних наук. За період 1992–2021 років було захищено 2163 дисертації з політичних наук, з яких 1857 є кандидатськими, а 306 – докторськими. Висхідний тренд у кількості захищених дисертацій спостерігався до 2011 року, після чого відбулося зменшення, зокрема через політичні та соціально-економічні обставини.

Найбільше дисертацій (як кандидатських, так і докторських) було захищено за спеціальністю «Політичні інститути та процеси», що підтверджує домінування цього напрямку в українських політологічних дослідженнях. Інші спеціальності мають значно меншу кількість досліджень, що свідчить про дисбаланс наукової проблематики. Найменше дисертацій було захищено за спеціальністю «Етнополітологія та етнодержавознавство», що створена в Україні для пошуку шляхів розв'язання етнічних проблем.

За допомогою дослідження проблематики тем було встановлено, що багато дисертацій можуть мати нормативістський та описовий характер, що є свідченням проблеми з якістю наукових досліджень. Результати дослідження свідчить про необхідність посилити контроль якості наукових робіт, створити прозорі механізми рецензування та впровадження міжнародних стандартів у наукову діяльність. Необхідними кроками є також підвищення кваліфікації науковців та підтримка молодих дослідників.

Перспективою подальших досліджень є глибший аналіз тем та змісту академічних текстів для ґрунтовнішого їх аналізу та виявлення нормативістського й описового характеру робіт.

Бібліографічні покликання

1. Кармазіна, М. та Майборода, О. (ред.) 2016. *Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т.* К.: Паралам. вид-во.
2. Круглашов, А. 2009. Розвиток української політології: час для нових завдань. *Науковий вісник Ужгородського університету* [онлайн]. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. № 13, с. 338–341. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13957/1/РОЗВИТОК%20УКРАЇНСЬКОЇ%20ПОЛІТОЛОГІЇ%20ЧАС%20ДЛЯ%20НОВИХ%20ЗАВДАНЬ.pdf>
3. Куделя, С. 2012. Чи можлива в Україні політична наука? *Часопис «Критика»* [онлайн]. (1-2), 24. <https://krytyka.com/ua/articles/chy-mozhlyva-v-ukrayini-politychna-nauka>
4. Мацієвський, Ю. 2012. Чому в нас немає політичної науки? *Часопис «Критика»* [онлайн]. (6), 10. <https://eprints.ua.edu.ua/id/eprint/1511>
5. Національний репозитарій академічних текстів [онлайн]. *Єдиний державний вебпортал відкритих даних*. <https://data.gov.ua/dataset/7f30ad2d-f3e3-4f5d-87fc-4f805d6334dc/resource/657262c4-4235-4c57-af95-76c55866cfe6>
6. Політичні науки [онлайн], (без дати). *Національний репозитарій академічних текстів*. https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?_token=Zw6TDwl4QpcWGQ4ApjJDq6Spn8qugcSbwvrKOC3x&typeSearch2=1&authorSearch=&specialistSearch=23.00.01&temaSearch2=&textSearch=&dateFromSearch=&dateToSearch=®istrationNumberSearch=&sortOrder=registration_date&sortDir=desc&tab=big#advanced
7. Рафальський, О. 2016. Політична наука в Україні: здобутки та перспективи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України* [онлайн]. (3-4 (83-84)), 148–149. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskyi_politychna.pdf
8. Рафальський, О. та Казмазіна, М., (ред.). 2016. *Політична наука в Україні 1991-2016 : у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень*. Упорядник О. Майборода. Київ: Парламентське видавництво.
9. Рудич, Ф. 2003. Політична наука в Україні: стан і перспективи. *Політичний менеджмент* [онлайн]. (1), 16. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rudych_politychna-1.pdf
10. Федорчук, О. 2009. Основні етапи розвитку політичної науки в Україні. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого* [онлайн]. Серія: Філо-

софія, філософія права, політологія, соціологія (1), 159–160. https://drive.google.com/file/d/1gqZ_oUNuCD-9MsvkWfd-gO_lrixqNnQ9/view

References

1. Fedorchuk, O. 2009. Osnovni etapy rozvytku politychnoi nauky v Ukraini. [The main stages of development of political science in Ukraine] *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho* [online]. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia (1), 159–160. https://drive.google.com/file/d/1gqZ_oUNuCD-9MsvkWfd-gO_lrixqNnQ9/view [in Ukrainian]
2. Karmazina, M. & Mayboroda, O. (red.) 2016. *Politychna nauka v Ukraini. 1991–2016: u 2 t.* [Political science in Ukraine. 1991–2016: in 2 vols] K.: Paralam. vyd-vo.
3. Kruhlashov, A. 2009. Rozvytok ukrainskoi politolohii: chas dla novykh zavdan. [Development of Ukrainian Political Science: Time for New Challenges] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu* [online]. Seriya : Politolohiia, Sotsiolohiia, Filosofiia (13), 338–341. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13957/1/РОЗВИТОК%20УКРАЇНСЬКОЇ%20ПОЛІТОЛОГІЇ%20ЧАС%20ДЛЯ%20НОВИХ%20ЗАВДАНЬ.pdf> [in Ukrainian]
4. Kudelia, S. 2012. Chy mozhlyva v Ukraini politychna nauka? [Is political science possible in Ukraine?] *Chasopys «Krytyka»* [online]. (1-2), 24. <https://krytyka.com/ua/articles/chy-mozhlyva-v-ukrayini-politychna-nauka> [in Ukrainian]
5. Matsiievskiy, Y. 2012. Chomu v nas nemaie politychnoi nauky? [Why do we not have a political science?] *Chasopys «Krytyka»* [online]. (6), 10. <https://eprints.ua.edu.ua/id/eprint/1511> [in Ukrainian]
6. Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv [The National Repository of Academic Texts] [online]. *Iedynyi derzhavnyi veb-portal vidkrytykh danykh.* <https://data.gov.ua/dataset/7f30ad2d-f3e3-4f5d-87fc-4f805d6334dc/resource/657262c4-4235-4c57-af95-76c55866cfe6> [in Ukrainian]
7. Politychni nauky [Political sciences] [online]. *Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv.* https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?_token=Zw6TDwl4QpcWGQ4ApjJDq6Spn8qugcSbwvrKOc3x&typeSearch=1&authorSearch=&specialistSearch=23.00.01&temaSearch=&textSearch=&dateFromSearch=&dateToSearch=®istrationNumberSearch=&sortOrder=registration_date&sortDir=desc&tab=big#advanced [in Ukrainian]
8. Rafalskyi, O. 2016. Politychna nauka v Ukraini: zdotky ta perspektyvy [Political Science in Ukraine: Achievements and Prospects]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy* [online]. (3-4 (83-84)), 148–149. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskyi_politychna.pdf [in Ukrainian]
9. Rafalskyi, O. ta Kazmazina, M., (red.). 2016). *Politychna nauka v Ukraini 1991-2016 : u 2 t. T. 2. Teoretyko-metodolohichni zasady i kontseptualni pidsumky vitchyznianykh doslidzhen* [Political Science in Ukraine 1991-2016: in 2 vols. Vol. 2. Theoretical and methodological foundations and conceptual results of domestic research]. Uporiadnyk O. Maiboroda. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo.
10. Rudych, F. 2003. Politychna nauka v Ukraini: stan i perspektyvy [Political Science in Ukraine: Status and Prospects]. *Politychnyi menedzhment* [online]. (1), 16. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rudych_politychna-1.pdf [in Ukrainian]

THE EVOLUTION OF POLITICAL SCIENCE RESEARCH IN UKRAINE (1992-2021)

Taras Shevchenko ^{a,*}

^aDepartment of Political Science, National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv, Ukraine

ABSTRACT

The purpose of this paper is to study the state of political science in Ukraine and its development from 1992 to 2021. In the course of the study, methods of analyzing statistical and primary data were used. Information on defended PhD and doctoral dissertations in political science was collected from the Unified State Web Portal of Open Data and the National Repository of Academic Texts. After manual transfer and systematization of this data, a set was created for further analysis. As a result, it turned out that from 1992 to 2021, 2,163 academic texts in the field of political science were defended in Ukraine, including 1,857 PhD theses and 306 doctoral dissertations. The highest peak of dissertation defenses occurred in 2009-2013. After the Revolution of Dignity in 2014, the number of defenses began to decline, reaching its lowest point in 2020 due to the pandemic. The most popular specialty among researchers was Political Institutions and Processes (23.00.02) with 1130 defended texts. The second place was taken by the specialty «Political Problems of International Systems and Global Development» (23.00.04) with 538 texts. The least popular was the specialty «Ethnopolitical Science and Ethnic Studies» (23.00.05) with 68 texts. The main topics of dissertations were focused on the political situation in Ukraine. Research in the specialty «Theory and History of Political Science» (23.00.01) focused on the theoretical aspects of political processes, leaving out historical aspects, while the specialty «Political Culture and Ideology» (23.00.03) studied mainly the political culture of society without focusing on ideologies. It was found that many dissertations are normative and descriptive in nature, which indicates a problem with the quality of research. The study emphasizes the need to strengthen control over the quality of research papers, improve the qualifications of scientists and support young researchers.

ARTICLE INFO

Keywords:

political science, scientific specialties, dissertations, topics of academic texts

**Corresponding author:*

t.shevchenko@ukma.edu.ua

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5987-9572>

Article history:

Received 30.04.2024

Accepted 21.06.2024

Content from this work may be used under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY 4.0). Any further distribution of this work must maintain attribution to the author(s) and the title of the work, journal citation and DOI.

РЕЦЕНЗІЇ

REVIEWS

Шевчук Д. Як забезпечити процвітання країн? *Агора. Журнал соціальних наук*. 2024. Вип. 2, № 1. С. 107–114. <https://doi.org/10.25264/2786-9202/2.1-107-114>

ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ ПРОЦВІТАННЯ КРАЇН?

Дмитро Шевчук^а

^а Доктор філософських наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Національного університету "Острозька академія"

Рецензія на книгу: Крістенсен К., Оджомо Е., Діллон К. Парадокс процвітання. Як інновації можуть вивести нації з бідності. Львів: Видавництво Старого Лева, 2024. 416 с.

Про Клейтона Крістенсена (1952-2020), професора Гарвардської школи бізнесу, пишуть як про одного з найбільш впливових мислителів світу бізнесу за останні 50 років за версією *Forbes*, який розробив теорію "підричних інновацій". Суть цієї теорії (викладена в книзі "Дилема інноватора") полягає в тому, що малі компанії, які мають менші ресурси, але впроваджують простіші, зручніші та доступніші інновації, кидають виклик великим стабільним компаніям, що в результаті може призвести до змін сил у певній галузі. Книгу "Парадокс процвітання" Крістенсен написав спільно із співавторами: Ефоса Оджомо є старшим науковим співробітником Інституту підричних інновацій Крістенсена, а Карен Діллон – колишня редакторка *Harvard Business Review*. Ідеї, викладені в книзі, цілком вписуються в сучасний дискурс модернізації, себто осмислення того, як суспільства розвиваються і що може забезпечити процвітання.

Теорії модернізації суспільств, різноманітні концепції про їхній розвиток та забезпечення сталості часто ставлять запитання "Чому?" та "Як?". Чому одні країни на шляху свого розвитку досягають успіху і значного рівня економічного (а відтак, і політичного, соціального та культурного) зростання, а інші зазнають невдачі і лишаються бідними з низькими доходами населення, слабкими інституціями і невизначеним політичним порядком? Інші автори ставлять запитання "Як?": як суспільства (особливо ті, що стали на шлях модернізації дещо пізніше, аніж країни Заходу) можуть прискорити свій розвиток, забезпечити економічний "стрибок" і досягнути процвітання? Безперечно, варіацій питань про можливість розвитку є значно більше. Але всі вони формують загальний контекст пошуку відповідей на "загадки" модернізаційних процесів. Тож якщо окреслити контекст, у якому постала книга "Парадокс процвітання", то доречно згадати декілька теорій модернізації, які можуть доповнювати ідеї, викладені в книзі Клейтона М. Крістенсена та його співавторів.

Велике запитання “Чому?” надибуємо в “бестселері” авторства Дарона Аджемоглу та Джеймса Робінсона “Чому нації занепадають?” (Аджемоглу, Робінсон, 2016). В цій книзі знаходимо прагнення з’ясувати, чому у світі існує нерівність і чому деякі країни не стають на шлях сталого розвитку. Автори шукають причини світової нерівності, заглиблюючись у минуле та досліджуючи історичну динаміку суспільств. Зокрема, вони помічають, що в деяких країнах, наприклад у Великій Британії, відбулися революції, які змінили політичну та економічну системи, надаючи людям більше політичних прав і розширюючи їхні економічні можливості. Це призвело до нової траєкторії розвитку політики й економіки, кульмінацією якої стала промислова революція XVIII століття. Водночас інші країни, такі як, наприклад, Мексика чи Єгипет, не змогли створити інституції та привести до влади еліти, які б дбали про добробут і розвиток. Автори переконані, що розуміння причин цих відмінностей допоможе зробити перший крок до формулювання ідей, як покращити життя мільярдів людей, які живуть у бідності. На основі значної кількості прикладів Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон розробляють власну теорію розвитку та занепаду націй. Цю теорію можна визначити як теорію світової нерівності, що виводиться з головної мети книги – зрозуміти причини відмінностей між націями та їхні вигоди. Її також можна назвати інституційною теорією, оскільки вона ґрунтується на ролі політичних та економічних інституцій у розвитку чи занепаді націй.

Великі “Як?” і “Чому?” глобального розвитку знаходимо в праці Еріка С. Райнерта “Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними?” (Райнерт, 2015). Шукаючи відповіді на запитання, що винесені в назву книги, Ерік С. Райнерт намагається визначити основні економічні та технологічні сили, які варто використовувати в економічній політиці. Виходячи з ідеї, що розвиток економіки спричиняє глибокі зміни в суспільстві, він досліджує причини нерівномірного розвитку країн світу. Зі зростанням розриву між багатими і бідними зростає також потреба пояснити механізми, що це викликають. Райнерт шукає аргументи, щоб зруйнувати монополію панівної теорії, яка стверджує, що економічного зростання та добробуту досягають автоматично за відсутності втручання у ринок, а не через цілеспрямований і тривалий процес побудови певної економічної структури. Сам дослідник вважає, що багатства можна досягнути не завдяки “божественній” або математичній гармонії, а лише розробляючи свідому економічну політику. Райнерт стверджує, що сучасна ситуація закономірно створює розрив між багатими і бідними країнами, а глобалізація, запроваджена в неправильній послідовності, призводить до ситуації, де одні країни спеціалізуються на збагаченні, тоді як інші залишаються в бідності.

Чимало дослідників процесів модернізації намагаються з’ясувати, як забезпечити зростання в сучасному світі, але таке, щоб воно було врівноважене на глобальному рівні і до нього були залучені бідні країни. Для прикладу, можемо згадати дослідження нобелівського лауреата Майкла Спенса (“Нова конвергенція. Майбутнє економічного зростання в багатошвидкісному світі”

(Спенс, 2017)). У своїй книзі Спенс ставить, зокрема, питання про те, як бідна країна може перетворитися на багату та розвинуту і скільки часу їй потрібно для цього за нинішніх умов глобальної економіки. Якими є межі швидкісного зростання економіки? І чи маємо ми достатні ресурси для цього інтенсивного економічного росту? Автор зазначає, що в кінці XX століття ми можемо спостерігати значущі в плані економічного розвитку процеси – наприклад, Азія приєдналася до світової економіки та продемонструвала зростання великими темпами, країни Африки почали розбудовувати державні інституції та системи управління ресурсами. В цьому контексті, на думку дослідника, економічний розвиток поставив перед молодими націями питання про ідентичність та згуртованість, а також необхідність створення інституцій, які будуть діяти заради спільного блага. Спенс також звертає увагу на інновації, які збільшували потенціал економіки і таким чином формували сучасну глобальну економіку. Однак, проблема, яку потрібно вирішити, – це виявлення можливостей скорочення бідності у світі. У книзі Майкла Спенса великі сподівання покладають на потенціал ринку та доступ до знань. При цьому зазначено, що зростання не залежить лише від економіки. Економічний складник має бути доповнений іншими чинниками, а саме: лідерством, управлінням, інституціями та політикою.

Підназва книги “Парадокс процвітання” звучить як “як інновації можуть вивести нації з бідності”. Хоча в кінці підназви немає знака запитання, її цілком можна сприймати і як ствердження (демонстрація на прикладах того, як інновації запускали розвиток тих чи тих суспільств) і як запитання (з’ясування того, як саме інновації можуть приводити до процвітання). Основне завдання, яке Клейтон М. Крістенсен та його співавтори ставлять перед собою, – змінити наші уявлення про економічний розвиток, зокрема, дати можливість поміркувати і зрозуміти, чому подолання бідності не є передумовою для процвітання, а також дослідити, як бідні держави можуть стати заможними. Загалом автори намагаються з’ясувати, як країни можуть досягати процвітання (зокрема парадоксальним чином, як впливає з назви). Саме ж процвітання в книзі визначено як процес, завдяки якому дедалі більше людей у регіоні покращують економічний, соціальний та політичний добробут (Крістенсен, 2024: 16). Важливим є те, що процвітання означає не просто задоволення певних потреб людей і надання їм якогось рівня достатку. Це радше процес, аніж результат. Автори зазначають, що процвітання запускає розвиток економічних, соціальних, політичних свобод, а також забезпечує незалежність від одного чи двох ресурсів (скажімо, нафти й газу, як це спостерігається у випадку ресурсної/сировинної економіки). Зрештою, Крістенсен, Оджомо, Діллон намагаються дати свою відповідь на “вічні” запитання модернізації: Як бідні держави можуть стати заможними? Як забезпечити стійке процвітання?

Процвітання мають забезпечити інновації. При цьому книга Крістенсена та його співавторів передусім спрямована на те, щоб показати, як країни, які стали на шлях економічного розвитку пізніше, аніж країни Заходу, які сьогодні тішаються процвітанням, можуть вийти з пастки “навздогінної модернізації”.

Якщо сказати метафорично (і згадати відому апорію давньогрецького філософа Зенона “Ахіллес і черепаха”), то в книзі пропонують способи того, як “Ахіллес” може перестрибнути “черепаху”. Себто як бідні країни можуть знайти способи прискорення в розвитку, не запозичуючи і не прагнути перенести вже готові моделі та зразки модернізації. До процвітання, на думку авторів, ведуть інновації. Їх у книзі визначено як “зміни в процесах, за допомогою яких організація перетворює працю, капітал, матеріали та інформацію на продукти та послуги більшої цінності” (Крістенсен, 2024: 37). Однак відразу треба зауважити, що не всі інновації ведуть до процвітання.

Крістенсен та його співавтори виділяють три типи інновацій. Першим є підтримувальні інновації, які стосуються вдосконалення рішень, що існують на ринку. Цей тип інновацій, як зазначають автори, орієнтований на клієнтів, які потребують удосконаленої версії продукту чи послуги. Другий тип – це інновації, які підвищують ефективність. Ці інновації спрямовані на те, аби дозволити компаніям виробляти більше, витрачаючи менше ресурсів. Однак Крістенсена та його колег найбільше цікавить третій тип – ринкотворчі інновації. Йдеться про інновації, які створюють нові ринки та демократизують ексклюзивні продукти та послуги. Ринкотворчі інновації в книзі характеризують як “найжиттєздатніші стратегії для майбутнього процвітання бідних країн” (Крістенсен, 2024: 49).

Ринкотворчі інновації автори визначають як далекоглядну здатність бачити те, чого не бачать інші. І в цьому їхня “таємнича” сутність, оскільки вони стають помітними своїми результатами та ефектами. Тому Крістенсен та його колеги пропонують “систему координат із п’яти ознак”, на які треба звертати увагу під час розгляду можливості створення нових ринків: 1) бізнес-моделі, які орієнтовані на неспоживання; 2) сприятлива технологія; 3) нова мережа створення цінності; 4) стратегія, що виникає на основі попередніх елементів; 5) підтримка керівництва. Найважливіше, що створення та впровадження цього типу інновацій пов’язане із неспоживанням. Автори книги пишуть: “Традиційні ідеї спонукають нас шукати розвитку та процвітання в економіці споживання. Безумовно, саме на неї орієнтується більшість підприємців, інвестуючи час та капітал у пошуки нових і цікавих можливостей для розвитку. Ясна річ, ці можливості легше виявити за допомогою інструментів дослідження ринку, до яких уже звикли компанії. Але, на нашу думку, переведення фокусу на неспоживання надає більше можливостей для розвою” (Крістенсен, 2024: 79, 83).

Ринкотворча інновація запускає масштабні зміни. У книзі зазначено, що вона не є якимось окремим продуктом чи послугою. Передусім вона спрямована на комплексне розв’язання проблеми забезпечення процвітання. Така інновація створює робочі місця, змінює інфраструктуру, може створювати освітні інституції, аби виховати освічених працівників, готових цю інновацію впроваджувати та поширювати. Крім того, може формувати системи логістики, дистрибуції. Усе це закладає фундамент для цілої регіональної інфраструктури,

що змінює суспільний ландшафт. Автори демонструють ці зміни, представляючи кейси ринкотворчих інновацій із різних континентів та країн – США, Нігерії, Руанди, Філіппін, Південної Кореї та інших.

Модернізаційні процеси часто не відбуваються спокійно, послідовно, в тиші. В межах сучасних модернізаційних підходів давно вже з'ясовано, що зміни (соціальні, політичні, економічні) часто призводять до нестабільності. Для пояснення цього виміру модернізації доречно звернутися до відомої праці Самуеля Гантінгтона “Політичний порядок у мінливих суспільствах” (Гантінгтон, 2020). Ця книга вже стала класикою політичної та соціальної теорії XX століття і її вважають однією з найвпливовіших для розуміння модернізації. Передусім варто відзначити, що представлена в ній теорія модернізації не наділяє модерний стан нормативною цінністю і не стверджує, що модерн приносить виключно позитивні наслідки розвитку. Згідно із Гантінгтоном, наслідком модернізаційних процесів цілком ймовірно може бути політичний занепад, а сам перехід до модерного стану може супроводжуватися нестабільністю та безладом. Тож головну тезу книги можемо сформулювати так: насильство та нестабільність є наслідком швидкого залучення нових соціальних груп у політичне життя, що відбувалося на фоні повільного розвитку політичних інститутів. Політична нестабільність у країнах, що модернізуються, також є результатом розриву між запитами та очікуваннями. На ранніх стадіях модернізації зростають соціальні та економічні запити населення, водночас відбувається спад очікувань щодо їх реалізації. Але найголовніше, що можемо виокремити з цього короткого аналізу, – розвиток передбачає своєрідний ризик і невизначеність.

У випадку ринкотворчих інновацій ми також можемо натрапляти на невизначеність та ризик, що будуть гальмувати бажання впроваджувати їх. При цьому такий ризик і невизначеність можуть “зупиняти” як інноваторів, так і споживачів. Крістенсен та його колеги зазначають таке: “...Впровадження нових рішень спричиняє низку сильних тривог, які можуть бути непереборними: занепокоєння щодо вартості, страх опанувати щось нове, а також страх перед невідомим” (Крістенсен, 2024: 71). Часто інноватори не хочуть помічати цього, вважаючи, що нове завжди краще і споживачі будуть прихильно сприймати його. Тоді вони просто не помічають або ігнорують сили, що блокують інновації.

Парадоксів у книзі надibuємо чимало. Вони стосуються як передумов викладеної в ній теорії, так і самої теорії.

Перший парадокс можемо означити як такий, що стосується передумов теорії ринкотворчих інновацій. Він базується на тезі, що подолання бідності не є передумовою процвітання. На початку розповідають історію з досвіду одного з авторів – Ефоси Оджомо. Одного разу він зібрав 300 000 доларів, обрав п'ять громад в Африці і забезпечив їх водою, встановивши насоси. Як читаємо в передмові, “...день, коли Ефоса та люди, які його підтримали, приїхали, щоб уперше ввімкнути насоси, став днем безмежної радості як для Ефоси, так

і місцевих жителів” (Крістенсен, 2024: 14). Однак щастя тривало недовго, через пів року після буріння насоси вийшли з ладу, з’ясувалося, що знайти кваліфікованого майстра в тій місцевості складно. В результаті залишився лише один із п’яти насосів, який забезпечував водою. Тож виявилось, що до процвітання не веде просте вливання грошей в економіку бідних країн чи гуманітарна або ресурсна підтримка їх.

Другий парадокс внутрішньо притаманний теорії ринкотворчих інновацій і може бути сприйнятий як певні межі її методології. Він проглядається, якщо звернутися до самої суті ринкотворчих інновацій. Вони постають у цій теорії і як “чудо”, яке сталося з нічого, і як закономірність, що постала на основі причинно-наслідкових зв’язків. Іншими словами, з одного боку, чи не єдиним симптомом можливості ринкотворчих інновацій є неспоживання (“Неспоживання – це пряма підказка про величезний інноваційний потенціал. Але щоб помітити неспоживання, слід змінити кут зору і побачити те, що, ймовірно, не бачать інші” (Крістенсен, 2024: 64)); з іншого боку, запуск ринкотворчих інновацій передбачає певну послідовність та принципи (зрештою, це передбачає і спроба концептуалізувати цей феномен).

З парадоксів, мабуть, впливає і одна із слабких сторін теорії ринкотворчих інновацій та створення умов для процвітання. Виглядає так, що ця теорія зосереджена передусім на досягненні процвітання і менше зорієнтована на забезпеченні його сталості. У книзі не знайдемо відповіді на те, що буває, якщо процвітання “випаровується”. А це може статися через “підривні інновації”, які вивчає Клейтон Крістенсен, чи через “підривні глобальні економічні тренди”, коли, скажімо, виробництва переміщують у країни з дешевшою робочою силою. Цілком доречним прикладом буде американське місто Детройт, яке свого часу було одним із найбільших світових центрів автомобілебудування, зокрема, завдяки Генрі Форду, який у книзі є прикладом ринкотворчих інновацій. Однак із 1970-х років місто почало переживати кризу, оскільки американським виробникам автомобілів було важко конкурувати з європейськими та японськими виробниками. Тож сталість “процвітання” не так і легко втримати.

Згадані парадокси і межі методології аж ніяк не заперечують і не применшують значущість представленої в книзі теорії ринкотворчих інновацій. Автори відкриті до критик і навіть закликають читачів до обговорення та виявлення проблемних моментів їхньої теорії. Як вони пишуть: “Ми знаємо, що ця книжка неідеальна. Ми вважаємо її початком, а не кульмінацією наших досліджень у напрямку ґрунтовнішого розуміння ролі інновацій у створенні та підтримці процвітання, тож сподіваємося, що ви поділяєте з нами це прагнення. Кожна хороша теорія й кожна хороша ідея стають кращими, коли ми розуміємо те, чого вона пояснити не може, а також обставини, за яких ця теорія чи ідея стають принаймні актуальними. Ми пропонуємо вам позмагатися і проаналізувати наші думки, щоб допомогти нам посилити викладені тут теорії, бо лише разом зможемо отримати відповіді на найважливіші питання” (Крістенсен, 2024: 289).

Якщо спробувати співвіднести ідею ринкотворчих інновацій, представлену в книзі, із певною політичною ідеологією, то це, найімовірніше, буде лібертаріанство. Автори значною мірою покладаються на ринкові механізми. Вони переконані, що економіка стає стійкішою завдяки створенню нових ринків, а ринкотворчі інновації мають потенціал саморегулювання (вони закономірним чином створюють та врегульовують інституційний і політичний порядок навколо себе). Більше того, вони постають, у певному сенсі, органічно. Головне – набратися сміливості і довіритися інтуїції (а також і зробленим прорахункам) щодо можливого неіснуючого ринку. Так, у цій теорії відкидають ідею перенесення (чи запозичення) успішного досвіду від однієї країни до іншої. В книзі зазначено, що ніби й логічним видається, що уряд або впливова неурядова організація зверху (часом, можливо, адміністративними методами) проштовхує інституції в суспільство, які б мали запустити чи підтримати модернізацію. Але, згідно з Крістенсенем та його колегами, інституції не створюють суспільні цінності, а лише віддзеркалюють їх. Тому, якщо в певне суспільство імплементувати інституцію, яка не відповідатиме цінностям суспільства, то вона в кращому випадку не буде ефективною, а в гіршому – може навіть зашкодити розвитку суспільства. Ринкотворчі інновації мають потенціал не лише створювати інфраструктуру навколо себе, але й змінюють суспільну динаміку, а відтак і цінності суспільства. Це закономірно призводить до творення нових інституцій. Ринкотворчі інновації мають здатність змінювати траєкторію суспільного розвитку. Буде доречно згадати, що теорія Крістенсена та його колег руйнує ще один міф щодо модернізації, а саме – так звану *Path dependence theory* (залежність від шляху, коли розвиток у майбутньому безальтернативно залежить від минулого).

Книга “Парадокс процвітання” написана не лише для того, щоб дати “рецепт” творення інновацій, але й для того, щоб спонукати мислити про інновації та розвиток суспільств у напрямку їхнього процвітання. Автори, зрештою, в одному із завершальних розділів пишуть, що описом принципів, історій та теорій, які представлені в книзі, вони прагнуть спонукати нас поставити собі та іншим питання про те, як можна усунути, здавалося б, нерозв’язну проблему глобальної бідності. Самі ж Клейтон М. Крістенсен, Ефоса Оджомо та Карен Діллон переконані, що ринкотворчі інновації здатні розв’язати чимало сучасних проблем, запустити “економічний двигун” багатьох країн: “Ці інновації, – пишуть автори, – створюють робочі місця, притягують інфраструктуру та інституції, а також є міцним фундаментом і каталізатором майбутнього економічного зростання. А отже, мають потенціал зрушити динаміку багатьох нині бідних країн” (Крістенсен, 2024: 282). Інновації постають тут центральним чинником розвитку та прискорення модернізації. Як пишуть автори, інновації – це процес усталення суспільства; вони можуть змінити суспільну парадигму, себто те, як люди розуміють бідність, багатство, процвітання. Зміна цієї парадигми має вселяти надію щодо можливості процвітання усього світу.

Бібліографічні покликання:

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. 2016. *Чому нації занепадають*. Київ: Наш формат. 472 с.
2. Гантінгтон С. 2020. *Політичний порядок у мінливих суспільствах*. Київ: Наш формат. 448 с.
3. Крістенсен К., Оджомо Е., Діллон К. 2024. *Парадокс процвітання. Як інновації можуть вивести нації з бідності*. Львів: Видавництво Старого Лева. 416 с.
4. Райнерт Е. 2015. *Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними*. Київ: Темпора. 444 с.
5. Спенс М. 2017. *Нова конвергенція. Майбутнє економічного зростання в багатшвидкісному світі*. Київ: Темпора. 352 с.

References

1. Adzhemoglu D., Robinson Dzh. 2016. *Chomu natsii zanepadaiut* [Why Nations Fail]. Kyiv: Nash format. 472 s. [in Ukrainian].
2. Hantington S. 2020. *Politychnyi poriadok u minlyvykh suspilstvakh* [Political order in changing societies]. Kyiv: Nash format. 448 s. [in Ukrainian].
3. Kristensen K., Odzhomo E., Dillon K. 2024. *Paradoks protsvitannia. Yak innovatsii mozhut vyvesty natsii z bidnosti* [The Prosperity Paradox: How Innovation Can Lift Nations Out of Poverty]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 416 s. [in Ukrainian].
4. Rainert E. 2015. *Yak bahati krainy zabahatily... i chomu bidni krainy lyshaiutsia bidnymy* [How Rich Countries Got Rich . . . and Why Poor Countries Stay Poor]. Kyiv: Tempora. 444 s. [in Ukrainian].
5. Spens M. 2017. *Nova konverhentsiia. Maibutnie ekonomichnoho zrostannia v bahatoshvydkisnomu sviti* [The Next Convergence: The Future of Economic Growth in a Multispeed World]. Kyiv: Tempora. 352 s. [in Ukrainian].

HOW TO ENSURE THE PROSPERITY OF COUNTRIES?**Dmytro Shevchuk ^{a,*}**

^a *PhD in Philosophy, Professor, a Vice-rector for Scientific and Pedagogical work of The National University of Ostroh Academy*

Book review: Kristensen K., Odzhomo E., Dillon K. 2024. *Paradoks protsvitannia. Yak innovatsii mozhut vyvesty natsii z bidnosti* [The Prosperity Paradox: How Innovation Can Lift Nations Out of Poverty]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 416 s. [in Ukrainian]

Наукове видання

Агора.
Журнал соціальних наук
Випуск 2, № 1
2024

Agora.
Social Sciences Journal
Volume 2, Issue 1
2024

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-04856
(Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
від 09.05.2024 р. № 1560)

Підписано до друку 27.06.2024 р. Формат: 100x70/16.
Гарнітура Cambria. Ум. друк. арк. 9,43. Обл.- вид. арк. 9,35.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Наклад 50 прим. Зам. № 26-24.

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.